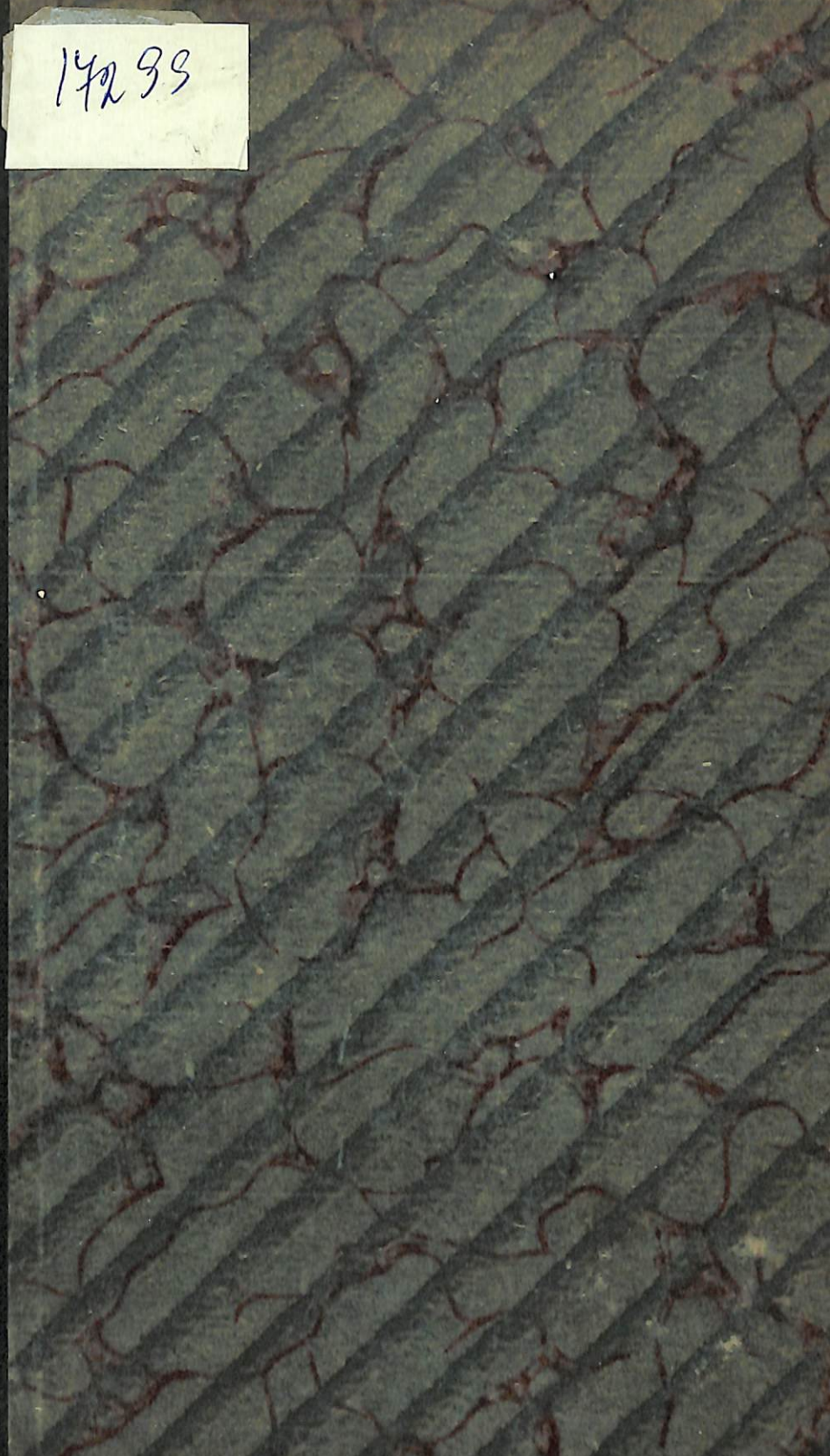

14299

2010

2001

37
2-43

ՅԵՐ. ԶԱԳԱՐՅԱՆ

ՊԵՅԺԱՐ ՈՒՍՄԱՆ ՎՈՐԱԿԻ ՀԱՄԱՐ

ՊՐԱԿ Բ.

ԸՆԿ. ԸՆԹԵՐՑՈՂ.

Հայսնեցեմք ձեր կարծիքը այս գրքի մասին
հետևյալ հասցեով.

Г. Ростов-Дон, Буденовский 30,
Азово-Черноморское Краевое Книго-
издательство, армянская секция.

Նամակները կառելի յե՛ ուղարկել անանց
համակարգումի:

Отв. редактор Г. А. Потенц Тех. ред. О. Тер-Давыдов
Корректор Т. Ахаян

Издание 602/4180 Об'ем 7,5 печ. листа. Статформат А5 148x210. Упол
крайлит Б6432. Тираж 1000 экз. Заказ 5823 Сдано в набор
10 XI-1934 г. Подписано в печать 3/XII-1934 г.

Типография им. «Стачки 1902 года» АЧПТ в г. Ростове на Дону

37

12-43

105

ՅԵՐ. ԶԱՔԱՐՅԱՆ.

Գիրքը գործածելուց առաջ ուղղել վրիպակները

Եջ	Տող	Տ ա վ ա ծ ե	Պ ե տ ք ե լ ի մ ի
5	4 ներք.	ստեղծություն ու արհամարհանք	ատելություն ու թշնամանք
5	1 »	բանականորեն	բուշեկորեն
6	14 վեր.	ճանդիսացել	ճանդիսացել
7	15 ներք.	մեր հասարակարգը հետապն- դում է պատրաստել	մենք պատրաստում ենք
7	10 »	զարգացման զուգընթաց	զարգացման շարկապված
8	13 վեր.	«Ուսուցման, դաստիարակու- թյան, և կրթության, ամեն մի բայլը	«Ուսուցման, դաստիարակու- թյան և կրթության ամեն մի բայլը
8	4 ներք.	Մտավոր կրթությունը պիտի զուգորդվի	Մտավոր կրթությունը պիտի շարկապվի
11	7 վեր.	բնագիտական եքսկուրսիայի	բնագիտական եքսկուրսիան
14	13 ներք.	կարողանան	կարողանա
15	21 վեր.	են	են
26	10 »	բնագավառում խեղաթյուրման	բնագավառում «ձախ» խեղա թյուրման
29	8 »	կարևոր է	անհրաժեշտ է
35	28 ներք.	Սակայն ձախ խեղաթյուրման	Սակայն «ձախ» խեղաթյուրման
47	25 »	Յե) Ստուգողական...	ստուգողական...
54	27 »	Միտքը հեշտ ձևակերպելու	միտքը ճիշտ ձևակերպելու
64	14 վեր.	1՝ 2—1 ժամ	1՝ 2—1 ժամ
70	18 ներք.	համարյա պատասխանում է	համապատասխանում է
70	5 »	շրջանակում	շրջանում
81	14 վեր.	ավազի սյուներ	ավազի դյուներ
87	6 »	յերևույթի ուսուցման	յերևույթի ուսումնասիրության
91	10 »	պիոներները	պիոներները
91	11 »	պիոներները	պիոներները
107	6 »	խորագույն սիրող	խորագույն սիրո

37

12-43

105

ՅԵՐ. ԶԱՔԱՐՅԱՆ,

Պ Ա Յ Ք Ա Ր ՈՒՍՄԱՆ ԿՈՐԱԿԻ ՀԱՄԱՐ

ՊՐԱԿ Բ.

1008
35915

ՏԱՐՐԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐԻ ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ՅԵՎ
ՄԱՆԿՏԵԽՆԻԿՈՒՄՆԵՐԻ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

ՔՈՒՅԼԱՏՐՎԱԾ Ե ԱԶՈՎ-ՍԵՎԾՈՎՅԱՆ ՅԵՐԿՐ-
ԼՈՒՍԲԱԺՆԻ ԿՈՂՄԻՑ

1935

ԱԶՈՎ-ՍԵՎԾՈՎՅԱՆ ՅԵՐԿՐԱՅԻՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ՌՈՍՏՈՎ-ԴՈՆ

ՅԵՐԿՈՒ ԽՈՍՔ

Սույն աշխատութեան Ա. պրակը («Պայքար ուսման վորակի համար») լույս ե տեսել 1933 թվի սկզբին: Ա. պրակում շոշափված են գլխավորապես ուսումնական-կազմակերպչական խնդիրներ: Այս (Բ) պրակում լուսաբանվում են ուսումնական աշխատանքի մեթոդները տարրական դպրոցում՝ գլխավորապես կոնկրետ նյութի կապակցութեամբ: Այս աշխատութեանը կազմելիս հիմք ենք ընդունել մանկտեխնիկումների մանկավարժութեան ծրագրի համապատասխան թեմայի պլանը:

Թե Ա. և թե այս Բ. պրակը կազմված ե Ազով-Սևծովյան Յերկրային լուսբաժնի և Ազով-Սևծովյան Յերկրային հրատարակչութեան հայկական սեկցիայի հանձնարարութեամբ:

Ներկայումս, յերբ սոցիալիստական շինարարութեան ընդհանուր վերելքի հետ խորհրդային պոլիտեխնիկական դպրոցը հսկայական թափով աճում ե, մասսայական ուսուցչութեան առաջ խոշորագույն պահանջ ե դրվում՝ բարձրացնել իր վորակն ընդհանրապես և մանկավարժական-մեթոդական պատրաստութեանը՝ մասնավորապես: Մանկավարժական վարպետութեան տիրապետումն անհրաժեշտ նախապայման ե հանդիսանում դպրոցում ուսումնադաստիարակչական աշխատանքի վորակը վճռականապես բարձրացնելու, դպրոցի «արմատական թերութեանը» վերացնելու և կոմունիստական դաստիարակչութեան գործը բարձր հիմքերի վրա դնելու: Հայերեն լեզվով մեթոդական գրականութեան համարյա բացակայութեան պայմաններում, այս աշխատութեանը (վոր անշուշտ իր թերութեանները կունենա), կարող ե ծառայել վորոշ չափով ոժանդակ միջոց, մանավանդ սկսնակ ուսուցիչների համար՝ խորհրդային ընդհանուր մեթոդիկայի և մեթոդական առանձին պրիոմների սզտագործման ուղղութեամբ վորոշ գիտելիքներ ստանալու: Նա ոգտակար կարող ե լինել նաև մանկտեխնիկումների ուսանողութեան համար:

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄԵԹՈԴԻԿԱՅԻ ԲՆՈՐՈՇ ԳԾԵՐՆ ՈՒ ՀԻՄՈՒՆԲՆԵՐԸ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՊՈԼԻՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑՈՒՄ

I. ԴԵՍՏԻՆԵԿԱՅԻՆ ՆՊԵՏԱԿՆԵՐԸ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՊՈԼԻՏԵԽՆ. ԴՊՐՈՑՈՒՄ

1. Կոմունիստական դասակարգի հիմնական սկզբունքները և իրենց իրապատասխանությունները և իրենց մեթոդները յենթակա յեն պրոլետարիատի դաստիարակչական նպատակներին:

Խորհրդային պրոլետարիատի կազմակերպչական գործը պատրաստում է «սերունդը, վոր ընդունակ է լինելու վերջնականապես հաստատելու կոմունիզմը»:¹

«Իսկ պետք է ձեռնից դաստիարակեք կոմունիստները», — ասում է Լենինը և հետո ավելացնում է. «Պետք է, վոր ժամանակակից յերիտասարդության դաստիարակության, կրթության և ուսուցման ամբողջ գործը լինի՝ նրան դաստիարակել կոմունիստական բարոյականությանը»:²

Իսկ վորն է կոմունիստական բարոյականությունը:

«Մենք ասում ենք, բարոյականությունն այն է, վոր ծառայում է հին, շահագործող հասարակության քայքայման և բոլոր աշխատավորների միացման գործին պրոլետարիատի շուրջը, վորը կառուցում է կոմունիստների նոր հասարակությունը»:³

Կոմունիստական բարոյականությունը պահանջում է դաստիարակել աճող սերունդն այն վոգով, վոր նա իր անհատականը, սեփականը զուրբի հասարակականին, սոցիալիստականին, բնդիանուրի շահերին. վոր նա պատրաստ լինի զոհաբերելու ամեն ինչ սոցիալիստական հասարակարգի կառուցման ու պաշտպանման գործին, կարողանալով զուրգով իր անհատականը հասարակականի հետ:

Կոմունիստական բարոյականությունը պահանջում է դաստիարակել

Կոմունիստական մոտեցում դեպի աշխատանքը. նայել աշխատանքի վրա վորպես հերոսություն ու փառքի, դեն շարունակել շահագործող հասարակության դարերի ընթացքում դեպի աշխատանքն ստեղծած մտայնությունը, և դաստիարակել սոցիալիստական ամրակույր, գիտակցական կարգապահություն:

Կոմունիստական բարոյականությունը պահանջում է դաստիարակել կոմունիստական վերաբերմունք դեպի սոցիալիստական, հասարակական սեփականությունը և աչքի լույսի պես պահպանել մեր գործարանների, ֆաբրիկաների, տրանսպորտի, հանքերի, խորհրդարանների ու կոլտնտեսությունների գույքը: Մենք դրա համար արմատական հեղաշրջում պիտի կատարենք մեր մասսաների հոգեբանության մեջ, մասսաների գիտակցության միջից վերջնականապես արմատախիլ պիտի անենք կապիտալիստական հոգեբանության մնացորդները և դաստիարակենք սոցիալիստական գիտակցություն:

Այդ պրոցեսը ներկայումս կատարվում է անհղի ծավալով ու տեմպերով: Այդ գործում մենք պիտի ղեկավարվենք XVII կուսկոնֆերենցիայի վորոշումով, վոր՝

«Յերկրորդ հնգամյակի հիմնական քաղաքական խնդիրն է վերջնականապես լիկվիդացիայի յենթարկել կապիտալիստական տարրերը և դասակարգերն ընդհանրապես, լիովին վոջնչացնել դասակարգային տարբերություններն ու շահագործում առաջացնող պատճառները, հաղթահարել կապիտալիզմի մնացորդներն եկանոմիկայում ու մարդկանց գիտակցության մեջ և դարձնել յերկրի ամբողջ աշխատավոր ազգաբնակչությունը սոցիալիստական անդամակարգ հասարակության գիտակից ու ակտիվ կառուցողներ»:¹

Սոցիալիստական հասարակության գիտակից ու ակտիվ կառուցողների նոր հոգեբանությունը կերտելու մեջ խոշորագույն տեղ է գրավում խորհրդային պրոլետարիատի կազմակերպչական գործը:

Կոմունիստական բարոյականությունն ասում է, վոր կոլեկտիվ աշխատանքի շնորհիվ պրոլետարիատի ղեկավարության յերկրում սոցիալիզմի կառուցման գործը հսկայաքայլ առաջ է ընթանում: Մեր դաստիարակչական հիմունքները պահանջում են կոլեկտիվիզմը:

Կոմունիստական բարոյականությունը պահանջում է դաստիարակել յերեսայի մեջ աշխատող ու առհասարակ դեպի կոմունիստական բարոյականության ամեն ճանաչող արհեստագործները: Դաստիարակել նրա մեջ դիալեկտիկական-մատերիալիստական աշխարհայացի՝ ճանաչելու կյանքը և այն բանականորեն ակտիվ կերպով վերափոխելու:

¹ Կուս. ծրագրից:

² Լենին. կոմունիզմի III համ. արտաս. ճառում.

³ Նույն տեղը

¹ XVII կուսկոնֆերենցիայում ընկ. ընկ. Մուրտալի և Կույբիշևի ղեկավարությամբ լիովին ընդունած բանաձևից:

Կոմունիստական բարոյականութիւնը պահանջում է անհատ պայքար մղել ռուլինիզմի, ազգայնամոլութեան ամեն տեսակի արտահայտութիւնների դեմ, դաստիարակել մատաղ սերնդի մեջ բոլոր յերկրների պրոլետարիատի և աշխատավորական լայն մասսաների համերաշխութեան գաղափարը, ինքնագիտելիութեամբ գաղափարը դարձնել խորհրդային պոլիտեխնիկական դպրոցի դաստիարակչութեան անկյունաքարը:

Վերջապես՝ կոմունիստական բարոյականութիւնը պահանջում է արմատական հեղափոխում մեր հայացքներում դեպի բնականութիւն, դեպի կենցաղը. վերակառուցել այդ բոլորն այնպես, լոր համապատասխանեն սոցիալիստական նոր կյանքի պահանջներին:

Վորոնք են կոմունիստական աշխարհայացքի, կոմունիստական բարոյականութեան ու վարքագծի դաստիարակութեան ուղիները:

Այդ ուղիները մեզ տալիս են մարքս-լենինյան ուսմունքը:

ա) «Կոմունիստ կարելի չէ դառնալ միայն այն ժամանակ, յետ դուրսից կհարստացնես մարդկութեան մշակած բոլոր հարստութիւնների գիտելիքով»:¹

Դա նշանակում է, լոր պետք է տեսնուի գիտելիքների հիմունքներին, տեսնուի նախնիների նվաճումներին: Դա նշանակում է, լոր աճող սերունդը դպրոցում պետք է յուրացնի այն բոլոր հիմնական փաստերն, առանց լորի չի կարելի դառնալ «ժամանակակից կրթված մարդ»:(Լենին):

Այդ չի նշանակում, թե պետք է ուղեղը ծանրաբեռնել ամեն տեսակի անպետք գիտելիքներով, ինչպես լոր անում է բուրժուական դպրոցը: Մենք պետք է մոտենանք անցյալից մնացած արժեքներին՝ քննադատորեն, հաղթահարելով այն՝ զեն շարտենք այն ամեն, «ինչ անհրաժեշտ է նախապես կապիտալիզմի համար» յնվ վերցնենք այն ամեն, ինչ վեր «անհրաժեշտ է կոմունիզմի համար»:(Լենին):

Այս կապակցութեամբ միանգամայն պարզ են այն դերեկտիվները, լոր տվեց վերջին տարիների ընթացքում մեր կուսակցութիւնը խորհրդային պոլիտեխնիկական դպրոցի վերակառուցման ուղղութեամբ: Դերեկտիվներ, լորոնք դպրոցական ճակատում աշխատողների և կուսակցական ու խորհրդային լողջ հասարակայնութեան ուշադրութիւնը կենտրոնացրին ուսման լորակը բարձրացնելու շուրջը, դպրոցի «արմատական թերութիւնը» վերացնելու և հանրակրթական առարկաները դպրոցում իրենց բարձրութեան վրա դնելու: Մեր դպրոցը պետք է «պատրաստի տեխնիկոմներն ու բարձրագույն դպրոցներն համար լիակատար գրագետ մարդիկ, լորոնք լավ տիրապետեն գիտութիւններին հիմունքներին (ֆիզիկա, քիմիա, մաթեմատիկա, մայրենի լեզու, աշխարհագրութիւն և այլն)»:¹

«Գիտութիւնների հիմունքներին տիրապետած» «լիակատար գրագետ մարդը» միայն կարող է լինել «ժամանակակից կրթված մարդ»:

բ) Կարելի չէ արդէ՞ միայն գիտութիւնների հիմունքներին տիրապետելով կոմունիստ դառնալ: Վնչ, դա կլինի միակողմանի. կոմունիստը պետք է ունենա հանրակողմանի զարգացում: Մարքսն ահա թե ինչպես է ձևակերպել պրոլետարական դաստիարակութեան երկութիւնը:

«Կրթութիւնն ասելով մենք հասկանում ենք յերեք բան. 1) մտավոր կրթութիւն, 2) այնպիսի ֆիզիկական դաստիարակութիւն, լոր տալիս են մարմնամարդական դպրոցներն ու զինվորական վարժութիւնները, 3) պոլիտեխնիկական ուսուցում, լորը ծանոթացնում է բոլոր արտադրական պրոցեսներին ընդհանուր գիտական սկզբունքների հետ և միևնույն ժամանակ յերեխային ու դեռահասին գործնականապես վարժեցնում է բոլոր արտադրութիւնների տարրական գործիքները բանեցնելու»:¹

Այսպիսով գիտութիւնների հիմունքներին տիրապետելը՝ մտավոր կրթութիւնը՝ դաստիարակութեան միայն մեկ կողմն է, ճիշտ է՝ կարևորագույն կողմը:

Դրա հետ նաև պոլիտեխնիկական ուսմամբ պահանջ է դնում դաստիարակել առողջ սերունդ, մտավոր կրթութեամբ զուգորդել ֆիզիկական զարգացումը: Ներկայումս մեր հասարակարգը հետապնդում է պատրաստել սոցիալիզմի առողջ, ձեռներեց, կենսուրախ, յեռանդոտ ու լիմացկուն շինարարներ, լորոնք իրենց ուժերը տրամադրեն նոր հասարակութեան կառուցման և սոցիալիստական հայրենիքի պաշտպանութեան գործին:

Այսպիսով ուրեմն, մտավոր զարգացման զուգընթաց, մենք խորհրդային պոլիտեխնիկական դպրոցում աճող սերնդին պիտի տանք նաև ֆիզիկական լայն զարգացում:

գ) Սակայն, ինչպես մենք տեսանք, Մարքսն ընդգծում է պրոլետարական դաստիարակութեան տեսութեան յերրորդ անկյունաքարը՝ պոլիտեխնիկական կրթութիւնը: «Պոլիտեխնիկական ուսուցումը հանդիսանում է կոմունիստական դաստիարակութեան որդանական մասը»:² Պոլիտեխնիզմը խորհրդային դպրոցի հիմնական հատկանիշն է: Ահա թե ինչու Մարքսիզմի կապիտալներն այնքան ուշադրութիւն են դարձրել դաստիարակութեան այդ կողմի վրա:

¹ 1-ին Ինտերնացիոնալի Ժնևի կոնգրեսին Կ. Մարքսի կողմած բանաձեռն: (Քաղում ենք՝ «Сборник материалов и документов по вопросам советской политехнической школы» գրքից, էջ 15).

² Համ ԳԳ (բ) Կենտկոմի սեպտ. 5-ի լորոշումից.

Ահա թե ինչու Լենինը դեռ 1920 թվին Կրուպսկայայի թեղիսներէ վրա արած իր դիտողութիւններում, հանձնարարում է անմիջապէս սկսել պոլիտեխնիկական կրթութեան ուղղութեամբ անհրաժեշտ և հընարավոր մի շարք ձեռնարկումներ: Կենտրոնական կոմիտեն իր 1931 թվի սեպտեմբերյան վորոշման մեջ հրահանգում է վերացնել պոլիտեխնիկ կրթութեան ասպարիզում գոյութիւն ունեցող թերութիւնները, պայքար մղել ֆորմալ պոլիտեխնիզմի դեմ, պոլիտեխնիկական կրթութեանը կազմակերպել Լենինի 1920 թվին տված ցուցմունքների հիման վրա, պոլիտեխնիկ կրթութեանը սերտորէ կապել գիտությունների հիմունքների հետ:

դ) Սակայն այդ բոլորի հետ պիտի հաշվի առնել մի կարևորագույն մոմենտ ևս. դա տեսականի և գործնականի կապն է: Լենինն ուսուցանում է, վոր անհրաժեշտ է «ուսուցման դաստիարակություն, յեւ կրթութեան, ամեն մի քայլը սերտորէ կապել բոլոր աշխատանքների ընդհանուր պայքարի հետ՝ ընդուն ռահագործողների»:¹ «Անհրաժեշտ է, վոր կոմյերիտմիութեանը յուր կրթութեանը, յուր ուսուցումն և յուր դաստիարակութեանը կապել բանվորների ու գյուղացիների աշխատանքի հետ, վոր նա չփակվի յուր դպրոցներում ու չսահմանափակվի լոկ կոմունիստական գրքեր ու բրոշյուրներ կարդալով»:² Մեր դպրոցը պետք է իրականացնի իր անխզելի կապը կյանքի հետ, կապը տեսականի ու գործնականի միջև, կապը կրթութեան և արտադրական ու հասարակական աշխատանքի միջև, չմոռանալով միաժամանակ Կենտկոմի հրահանգը, վոր «կրթութեան կապը արտադրական աշխատանքի հետ պետք է իրականացվի այն հիմունքով, վորպեսզի աշխատանքի տեղերում հասարակական արտադրական աշխատանքի յետմանը և կրթութեան յետմանը միմյանց հետ յարմարեցնել»:

Այսպէս ուրեմն՝

1. Խորհրդային պոլիտեխնիկական դպրոցը պատրաստում է «տեխնիկական շինարարութեան ձեռնարկներ յեւ գործունյա մասնակիցներ»:

2. Կոմունիստ պետք է ունենա կոմունիստական աշխատանք, կոմունիստական բարոյականություն ու վարքագիծ:

3. Կոմունիստ պետք է ունենա յերկարե մկաններ յեւ պոպայտե ներքի: Մտաւոր կրթությունը պիտի գոգորդվի ֆիզկուստիարակության հետ:

4. Կոմունիստ դառնալու համար, պետք է յուրացնել մարդկության սեղծած վոյն հարսութիւնը, սիրապետել գիտությունների հիմունքներին, ծանոթ լինել «սեսականում յեւ գործնականում արտադրության բոլոր գրի-

1) Լենին. Կոմյերիտմ. III համագ. արտատ. հատից.

2) Նույն տեղ.

խաւոր նյութերին», — սերտորէ կապելով ուսուցումն արտադրական աշխատանքի հետ:

5. Դրա համար պետք է «իրականացնել դպրոցի յեւ կյանքի անխզելի կապը, կապը գործնականի յեւ սեսականի միջեւ, կապը կրթութեան յեւ արտադրական աշխատանքի միջեւ»:

Ուսուցման-դաստիարակչական աշխատանքի վորջ պրոցեսը յենթակա յե լինելու մեր դպրոցի այդ դաստիարակչական նպատակներին:

Ուսուցման մեթոդները դպրոցում, վորպէս մանկավարժական պրոցեսի կարելիօրագույն կողմերից մեկը՝ իրենց ներքին պիտի յենթակա լինեն պրոլետարիատի դաստիարակչական նպատակներին, պետք է նպաստեն դաստիարակելու սոցիալիզմի ձեռներեց ու գործունյա շինարարներ: Իսկ վորպեսզի ուսուցման մեթոդները մեր դպրոցում իրականում դառնան կոմունիստական դաստիարակութեան հզորագույն միջոցներ՝ անհրաժեշտ է, վոր դպրոցի յուրաքանչյուր ուսուցիչ վորոշակի ըմբռնի խորհրդային մեթոդիկայի հիմունքները, տիրապետի ընդհանուր մեթոդիկայի հիմնական պրիոմներին ու առանձին առարկաների մասնավոր մեթոդիկաներին և վարպետորէ կարողանա դրանք ոգտագործել դրաւորցի ուսուցման-դաստիարակչական առարկա աշխատանքներում:

2. Ի՞նչ ՊԵՇԵՆՔՆԵՐԻ ՊԵՏԻ ԲԵՎԵՐԵՐԵՆ ՄԵՐ ԴՊՐՈՑՈՒՄ ԴՊՐՈՒՄԻՆԸ ՄԵԹՈԴՆԵՐԸ

3. Համ ԿԵ (բ) Գեներկոմի վորոշումները տալիս են ուսուցման մեթոդների հիմնական դրոյքները

Մենք վերեւում արդէն նշեցինք, վոր մեր դպրոցի մասնակաւարժական վորջ պրոցեսը, թե բովանդակութեան և թե մեթոդների տեսակետից՝ յենթակա յե պրոլետարիատի դաստիարակչային դաստիարակչական նպատակներին:

Ուսուցման մեթոդների վերաբերյալ Համկոմկուսի (բ) Կենտկոմն իր պատմական վորոշումներում՝ դպրոցի մասին տվել է հետեւյալ հիմնական դրոյքները.

«Խորհրդային դպրոցում գործադրելով ուսուցման զանազան նոր մեթոդներ, վորոնք կոթանդակեն դաստիարակել սոցիալիստական շինարարութեան ձեռներեց ու գործունյա մասնակիցներ՝ անհրաժեշտ է վճռական պայքար ծավալել ընդդէմ թեթեամիտ մեթոդական պրոլետարիատութեան, մասսայական ձեռով նախորոք չփորձած մեթոդներ կիրառելու դեմ: Վորն առանձնապէս վերջին ժամանակները ցայտուն կերպով ցուցաբերվեց այսպէս կոչված «նախազմերի մեթոդ» գործադրմամբ: «Դպրոցի մահացման» հակալենինյան տեսութիւններից բղխող փորձերը՝ դպրոցի վորջ աշխատանքների հիմ-

քում դնելու այսպես կոչված «նախագծերի մեթոդը» տարել են փաստորեն դեպի դպրոցի քայքայումը»¹

«Ուսուցիչը պարտավոր է սիստեմատիկաբար և հետևողական ձևով բացատրել իր դասավանդած առարկան, ամեն կերպ յերեխաներին սովորեցնել դասագրքով և գրքով աշխատել, զանազան տեսակի ինքնուրույն գրավոր աշխատանքներ կատարել, վարժեցնել կարենետում, լաբորատորիայում, ուսումնական արհեստանոցում աշխատել և, այս հիմնական մեթոդների հետ միասին, լայնորեն կիրառել զանազան տեսակի փորձեր և գործիքների ցուցադրումներ, եքսկուրսիաներ կազմակերպել (դեպի գործարան, թանգարան՝ դաշտ, անտառ, և այլն)։ Ըստ վորում՝ դասատուն պետք է ուսումնական պարապմունքների ընթացքում հանդիպած դժվարությունների դեպքում, ամեն կերպ աջակցի աշակերտներին։

Անհրաժեշտ է յերեխաներին սիստեմատիկորեն վարժեցնել ինքնուրույն աշխատանքի, լայնորեն գործադրելով զանազան առաջադրություններ՝ գիտություն վորոշ կուրսի տիրապետման հիման վրա [խնդիրներ և վարժությունների լուծում, մոդելների պատրաստում, աշխատանք լաբորատորիաներում, հերթադասերի (բուսաբանական ժողովածուներ. Չափ.) հավաքում ու կազմում, դպրոցական հոգամասի ոգտագործում ուսումնական նպատակներով և այլն]։

Կենտկոմը պարտավորեցնում է լուսժողկոմներին և նրանց որդաններին՝ դպրոցի վողջ ուսումնական աշխատանքներում ապահովել դասատուական կազմի ղեկավարող դերը»²։

Յեւակետ ունենալով մեր դպրոցի դաստիարակչական նպատակներն ու կենտկոմի տված վերոհիշյալ դրույթներն ուսուցման մեթոդների վերաբերյալ այլ և Լենինի ցուցմունքներն այն մասին, թե ինչ և ինչպես պետք է սովորել՝ մենք կարող ենք արդեն պարզել այն հիմնական պահանջները, վորոնց պիտի բավարարեն մեր դպրոցում ուսուցման մեթոդները։

4. Խորհրդային ընդհանուր մեթոդիկայի հիմնական գծերը։ Անհրաժեշտ է նեւել, վոր մեր ընդհանուր մեթոդիկայի առանձին պիտումներ իրենց կոնկրետ արտահայտությունն են գտնում առանձին ուսումնական առարկաների կոնկրետ նյութերի մեակման հետ կապված, առանձին ուսումնական առարկաների մասնավոր մեթոդիկայի հետ զուգորդված։ Չկա մեթոդ առանց ուսումնական նյութի։ Յուրաքանչյուր ուսումնական առարկա ունի իր մասնավոր մեթոդիկան։ Ընդհանուր մեթոդիկան հարստանում է մասնավոր մեթոդիկաներով, ընդգրկում է մասնավոր մեթոդի-

կաներից այն, ինչ ընդհանուր է։ Մյուս կողմից՝ մասնավոր մեթոդիկաները շողկապված են մարքս-Լենինյան մեթոդողիկայի հիմունքներով վերցրած՝ Խորհրդային դպրոցի ընդհանուր մեթոդիկայի հիմնական դրույթների հետ։ Այդպիսով, ընդհանուր մեթոդիկայի և առանձին ուսումնական առարկաների մասնավոր մեթոդիկաների միջև գոյություն ունի սերտ կապ։

Բնագիտական եքսկուրսիայի կոնկրետ նյութը մշակելու համար կազմակերպվում է անց է կացվում այլ ձևով, քան թե արտադրական կամ աշխարհագրական եքսկուրսիան։ Այդ եքսկուրսիաների առանձնահատկություններն արտահայտություն են տվյալ ուսումնական առարկայի կոնկրետ նյութի առանձնահատկությունների։ Սակայն միաժամանակ այդ բոլոր եքսկուրսիաներն ունեն կազմակերպման, անցկացման և մշակման տեսակետից շատ ընդհանուր գծեր, վորոնք և ընդհանուր մեթոդիկայի նյութն են կազմում։ Նույնը մենք կարող ենք ասել և բոլոր այլ մեթոդական պրիոմների վերաբերյալ։

Ուսուցման մեթոդները խորհրդային պոլիտեխնիկական դպրոցում պետք է բավարարեն հետևյալ պահանջներին.

ա) Ուսուցման մեթոդները մեր դպրոցում սերտորեն կապված են ուսումնական նյութի բովանդակության հետ։ Բովանդակությունն ու մեթոդները կազմում են դիալեկտիկ միասնություն, պայմանավորում են իրար, փոխադարձաբար ներգործում են իրար վրա։ Ըստ վորում՝ վերջին հաշվով, վճռական նշանակություն ունի կրթական դաստիարակչական աշխատանքի բովանդակությունը։ Այս տեսակետից առաջին պահանջը, վորին պիտի բավարարեն ուսուցման մեթոդները մեր դպրոցում, պետք է լինի այն, վոր այդ մեթոդները համապատասխանեն ուսուցման նյութին, կրթական-դաստիարակչական առարկաների բովանդակության, կազմեն վերջինիս հետ դիալեկտիկ միասնություն։

բ) Ուսուցման մեթոդները պետք է ոժանդակեն կերտելու աշակերտների գիտելիքիկ-մատերիալիստական աշխարհայացքը, դաստիարակելու նրանց մեջ կոմունիստական բարոյականություն։

Մենք վերևում արդեն պարզեցինք, թե ինչպես պետք է դաստիարակել կոմունիստական հայացքներ ու բարոյականություն։

գ) Ուսուցման մեթոդները մեր դպրոցում պետք է ոժանդակեն «դաստիարակելու սոցիալիստական շինարարության ձեռներեց ու գործունյա մասնակիցներ»։ Այդ մեթոդները պետք է աշակերտին տան ունակություն և վարժություն՝ իր ձեռք բերած գիտելիքները սոցիալարարության գործնականում կիրառելու համար։

Այդ տեսակետից, մանկավարժական պրոցեսը վորպես ուսումնադաստիարակչական աշխատանքի բովանդակության և ուսուցման մեթոդների միասնություն, պետք է դաստիարակի աշակերտներին

¹ Հաժ. ԿԿ(Բ) Կենտկոմի 1931 թվի սեպտ. 5-ի վորոշումից.

² ՀաժԿԿ(Բ) Կենտկոմի 1932 թ. ոգոստ. 25-ի վորոշումից.

ըմբռնելու և յուրացնելու իրենց շրջապատում կատարվող տընտեսական, հասարակական ու կուլտուրական շինարարությունը դասակարգային-սոցիալական իմաստով: Ուսուցման պրոցեսում աշակերտը պետք է ձեռք բերի ունակություններ՝ աշխատելու կոլեկտիվի մեջ, իր մասնակցությունը, ձեռնբերելու ժամանակ ու ստեղծագործական աշխատանքով ընդհանուր աշխատանքն առաջ տանելու, իր գիտելիքներն և ունակությունները մաքսիմալ չափով սոցիալարարությունը ընդհանուր գործին սպասարկելու:

Անհրաժեշտ է այնպիսի մեթոդներ կիրառել, վոր ուսուցչի ղեկավարությունը դրանք նպաստեն աշակերտների մեջ զարգացնելու մաքսիմալ ձեռնբերելու ժողովուրդ, ակտիվություն, կոնստրուկտիվ և կազմակերպչական ունակություններ:

դ) Ուսուցման մեթոդները պետք է ապահովեն գիտության հիմունքների սխեմատիկ ամուր ու գիտակցական յուրացումն ու հիմնադրումը: Նըպաստեն վերացնելու դպրոցի «արմատական թերությունը», «պատրաստելու տեխնիկականների ու ԲՈՒՀերի համար միանգամայն գրագետ մարդիկ, վորոնք լավ տիրապետեն գիտությունների հիմունքներին (ֆիզիկա, քիմիա, մաթեմատիկա, մայրենի լեզու, աշխարհագրություն և ուրիշ)»:¹

Սակայն չպիտի մոռանալ, վոր ձեռք բերած գիտությունը խորհրդային պոլիտեխնիկական դպրոցում իր վորակով արմատապես տարբերվում է բուրժուական դպրոցի տված գիտությունից: Բուրժուական դպրոցը մեխանիկորեն յուրացնել տալով մասնաներին գերազանցապես անպետք ու խեղաթյուրված գիտելիքներ, պատրաստում է նրանցից բուրժուազիայի հյուս գործիքներ: Խորհրդային պոլիտեխնիկական դպրոցը հետապնդում է, վոր աշակերտի կողմից գիտություն յուրացումը լինի վոր թե ֆորմալ, մեխանիկական, այլ գիտակցական: Առաջինը պետք է իր ձեռք բերած յուրացմի, մեթոդի, դարձի համոզմունքի յուրացումն ապահովում ձեռք բերած գիտությունը կարող է ոժանդակել կերտելու աշակերտի մեջ դիպեցիկ մասերի սխեմատիկ աշխատանքով:

«Մեր դպրոցը պետք է ապահովի գիտության հիմունքները, առ ունակություններ, վոր նրանք իրենք մեթոդներ կոմունիստական հայացքներ. պետք է նրանց դարձնի կրթված մարդիկ», — անա լենինյան դրույրը:

Այդ բոլորը պահանջում է, վոր ուսուցչի լավագույն ձևով ուսումնասիրի աշակերտական կոլեկտիվը ու աշակերտներից ամեն մեկին, գործադրի համապատասխան մեթոդական ձևեր ու պրիմներ, մաքսիմալ չափով ոգտաշործի աշակերտների ինքնուրույն աշխատանքները՝ նրանց կողմից գիտություն վորոշ կուրսի տիրապետման հիման վրա լայնորեն ոգտագործի վարժությունները, կրկնություններ. նպատակ ձեռք

¹ Համ ԿԿ(Բ) Կենտկոմի 1931 թվի սեպտ. 5-ի վորոշումից.

բերած գիտելիքների գիտակցական ամուր յուրացման ու ամրապնդմանը:

Ե) Ուսուցման մեթոդները մեր դպրոցում պետք է յեղակես ունենան Կենտկոմի այն դրույրը, վոր «կրթության կապն առաջադեպ աշխատանքի հետ պետք է իրականացվի այն հիմունքով, վորպեսզի աշխատանքի յեղակա հասարակական-առաջադեպ աշխատանքի յեղակա լինի դպրոցի ուսումնական յեղ դաստիարակչական նպատակներին»:¹

Այս դրույթը ջախջախիչ կերպով հարվածում է «ձախերի» փորձերին՝ խորհրդային պոլիտեխնիկական դպրոցում թուլացնելու կազմակերպված ուսումնական աշխատանքը, «ձախ» ֆրադաբանությունը հիմնավորելու «դպրոցը գործադանի ցեխը» դարձնելու հակալենինյան տեսությունը:

Կենտկոմի այդ դրույթը սուր ղենք է տալիս պայքարելու այդ փորձերի դեմ: Կազմակերպված եքսկուրսիան, գործնական աշխատանքը դպրոցում, արհեստանոցում, արտադրության մեջ և աշակերտների հասարակական ու կուլտուրական աշխատանքը բնակչության մեջ՝ պետք է հետապնդեն դաստիարակչական նպատակներ, յենթակա լինեն դպրոցի ուսումնական ու դաստիարակչական նպատակներին:

Այստեղ անհրաժեշտ է նշել այն հանգամանքը, վոր մեր դպրոցներում յերբեմն Կենտկոմի այդ կարևորագույն դրույթը գործնականում խեղաթյուրվում են, վորի հետևանքով «գիտությունների յուրացումը» հաճախ ընդունում է «գրքային» ու բանախոսական բնույթ, «տեղի ունեն կրթական ու արտադրական աշխատանքի կապի թուլացման բազմաթիվ դեպքեր»:² Դա հետևանք է այն բանի, վոր տեղերում շատերը չեն հասկանում Կենտկոմի վերոհիշյալ դրույթը:

«Արտադրական աշխատանքի դպրոցի ուսումնա-դաստիարակչական նպատակներին յենթակա լինելը հասկանում են հաճախ նեղ և վերին աստիճանի սահմանափակ: Հասարակական աշխատանքն և արտադրողական գործը ներկա ետապի համեմատ չեն վերակառուցված, նրանց նշանակությունը թերագնահատվում է»:³

Տեսականի ու գործնականի կապն ուսուցման գործում առաջին հերթին լուծվում է խորհրդային պոլիտեխնիկական դպրոցի ծրագրերում: Սակայն այդ կապը գործնականորեն պիտի իրականանա ուսուցման համապատասխան մեթոդների գործադրման պրոցեսում: Այդ կապը կարելի յե ուսուցման բազմազան մեթոդների միջոցով իրականացնել, նայած նյութի բնույթին ու ուսումնական աշխատանքի այլ պայմաններին: Այսպես՝ գործադրելով լաբորատոր աշխատանքներ, ինքնու-

¹ Համ ԿԿ(Բ) Կենտկոմի 1931 թվի սեպտ. 5-ի վորոշումից.

² Բուբնով. «Главные проблемы перестройки школы» էջ. 41—42.

³ Նույն տեղ.

բույն և հետախուզական աշխատանքներ, ուսումնական նշանակութիւն ունեցող եքսպերիմենտներ ու փորձեր, ինչպես նաև բնակչութեան մեջ աշխատանքներ տանելով, մոդելներ և դանադան հավաքածուներ պատրաստելով, եքսկուրսիաներ կազմակերպելով, դպրոցական հողամասում, աշխատանքային սենյակում և արհեստանոցում աշխատելով և այլն՝ հնարավոր ե իրականացնել տեսականի և գործնականի կապը:

Աշխատանքի այդ բոլոր մեթոդները պետք է բովանդակութեան հետ կապված՝ յենթակա լինեն դպրոցի ուսումնա-դաստիարակչական նպատակներին:

զ) Այնուհետև՝ մենք պահանջ ենք դնում, վոր ուսուցման մեթոդները մեր դպրոցում նպաստեն զարգացնելու առեւտրի մեջ ինքնուրույն աշխատելու յեւ տարական հետախուզական ունակութիւնները ձեռք բերելու գործին: Դպրոցում գործադրվող ուսուցման մեթոդները չի կարելի նույնացնել գիտա-հետազոտական աշխատանքի մեթոդներին: Բայց չի կարելի դրանք հակադրել իրար: Ուսուցման մեթոդն առաջին հերթին նպատակ է դնում նպաստելու, վոր աշակերտը մաքսիմալ չափով և ամուր օ. գիտակցական ձևով յուրացնի գիտութեան հիմունքները, տիրապետի տեխնիկային, վոր աշակերտը ձեռք բերի մի շարք ուսակութիւններ, յուրացրածը գործնականում կիրառելու: Իսկ գիտական մեթոդի նպատակն է՝ ուսումնասիրել, լուսաբանել ու զարգացնել գիտութեան այս կամ այն բնագավառը: Սակայն դրա հետ միաժամանակ՝ աշակերտը հենց ուսումնական պրոցեսում իսկ ակտիվ կերպով յուրացնելով ուսուցման նյութը, բնականորեն կատարում է (թեկուզ շատ ելեմենտար ձևով), վորոշ հետազոտական, ստեղծագործական աշխատանք:

Դպրոցը պետք է մատաղ սերնդին այնպիսի դաստիարակչութեան տա, վոր յուրաքանչյուր պատանի վարժվի տոկուն ու համառ ինքնուրույն աշխատանքով հաղթահարել հանդիպած դժվարութեանները, կարողանան հսկայական կամքի ուժով, ակտիվ ստեղծագործական աշխատանքի պրոցեսում տիրապետել մարդկութեան ստեղծած հարստութեանը, տիրապետել գիտութեանը, տեխնիկային ու իր ուսուցման պրոցեսից սկսած մինչև գործարանի, կոլխոզի աշխատանքը՝ լավագոյն վերակ ու բարձրագոյն ցուցանիշներ տա:

Իրա համար դպրոցի և ուսուցչի նպատակն է լինելու մաքսիմալ չափով զարգացնելու աշակերտի հետախուզական և ինքնուրույն աշխատելու ունակութեանները, վորի մասին Կենսոկոմի իր վորոշման մեջ հրահանգում է՝

«Անհրաժեշտ է յերեխաներին սխտեմատիկորեն վարժեցնել ինքնուրույն աշխատանքի, լայնորեն գործադրելով դանադան առաջադրութեաններ՝ գիտութեան վորոշ կուրսի տիրապետման հիման վրա (խնդիրների ու վարժութեանների շուրջում, մոդելների պատրաս-

տում, աշխատանք լարդատորիաներում, հերբարիումների հավաքում, դպրոցական հողամասի ոգտագործում՝ ուսումնական նպատակներով և այլն)»:¹

Ինքնուրույն աշխատելու ունակութեանները պիտի զարգացնել ուսուցչի անմիջական ղեկավարութեամբ, մանկավարժական պրոցեսում վերջինիս դերի ուժեղացման հիման վրա:

Այդ իսկ իմաստով՝ «Կենսոկոմը պարտավորեցնում է Լուստոյկոմատներին և նրանց որդաններին՝ դպրոցի վորջ ուսումնական աշխատանքներում ապահովել դասատուական կազմի ղեկավարող դերը»:²

ե) Ուսումնական պրոցեսում ուսուցչի ղեկավարող դերը պիտի զուգորդվի առեւտրների գիտակցական ակտիվութեան հետ:

Աշակերտների ակտիվ մասնակցութեանը մանկավարժական պրոցեսին, նրանց ինքնուրույն ու հետախուզական աշխատանքը, պետք է զուգորդվի ուսուցչի ղեկավար դերի հետ: Այս հանգամանքը պետք է վորջ թե թուլացնի ուսուցչի ակտիվ ու ղեկավար դերը մանկավարժական պրոցեսում, այլ պետք է, ընդհակառակը, ել ակտիվ ամրապնդի այն:

Սա բղխում է այն հանգամանքից, վոր դպրոցը հանդիսանում է կրթական դաստիարակչական գործում և ընդհանրապես կուլտուրական հեղափոխութեան բնագավառում կենսունակ ողակը: Իսկ դպրոցում կենսունակութեան բնագավառում կենսունակութեան են ուսուցիչը: Ուսուցչի ղեկավար դերի թուլացումը (վոր, ինչպես կտեսնենք հատուկ է «ձախերին»), վոր այլ ինչ է, յեթե վորջ խորհրդային պոլիտեխնիկական դպրոցի թուլացման ու քայքայման փորձը, վոր իր հերթին կապված է «դպրոցի մահացման» հակալինինյան տեսութեան հետ:

Այդպես ուրեմն՝ մեր դպրոցում գործադրվող մեթոդները պետք է մի կողմից լայնորեն նպաստեն աշակերտների ինքնուրույն դիտելուն, ըմբռնելուն, դատելուն, յիշողակցութեաններ անելուն և ձեռք բերածը կյանքում ոգտագործելուն ու կիրառելուն, մյուս կողմից դրանք միաժամանակ պետք է նպաստեն ուսուցչի ղեկավար դերի ամրացման մանկավարժական պրոցեսում, վորպես խորհրդային իշխանութեան և կուսակցութեան դաստիարակչական խնդիրները դպրոցում անշեղորեն անցկացնողի:

ը) Վերջապես՝ գործադրվող մեթոդները պիտի և մեծապես նպաստեն հիւսիսային կուլտուրայի վրա դնելու առեւտրների կոլեկտիվ յեւ ինքնուրույն աշխատանքը:

Մենք դպրոցում ամենաանխնա ձևով պայքարում ենք բուրժուական անհատականութեան (ինքնկեղծութեան) դեմ:

¹ Համիկ(բ) Կենսոկոմի 1932 թվի ոգոստոսի 25-ի վորոշումից.

² Նույն տեղում

Բուրժուական անհատականության դեմ պայքարելով հանդերձ, մենք ձգտում ենք ամենալայն չափով զարգացնել յուրաքանչյուր աշակերտի ներքին բոլոր հարստությունները, զարգացնել պրոլետարական տեսանկյունով՝ աշակերտի բոլոր սոցիալապես արժեքավոր, կոմունիստական դաստիարակության դրույթներին համապատասխանող ունակություններն ու ձիրքերը:

Կոմունիստական դաստիարակության հիմքում դրված է կոլեկտիվիստական դաստիարակությունը, վորպես ամենախոշոր անկյունաքարերից մեկը: Մարքսն ու Ենգելսը իրենց «Գերմանական իդիոլոգիա» աշխատությունում մեջ ահա թե ինչպես են բնորոշում կոլեկտիվիզմի նշանակությունն անհատի զարգացման տեսակետից.

«Միայն կոլեկտիվության («в коллективности») մեջ է անհատը միջոցներ ստանում, վորոնք նրան հնարավորություն են ընձեռնում՝ յուր ձիրքերը համալրողամիտե՛ն զարգացնելու. հետևաբար միայն կոլեկտիվի մեջ է հնարավոր անհատական ազատությունը»:¹

Ահա թե ինչու Կենտկոմին իր 1932 թվի ոգոստոսի 25-ի վորոշման մեջ հրահանգում է. «Պե՛սք է ամեն կերպ ծավալել ուսումնական աշխատանքի կոլեկտիվ ձեղերը»:²

Այդպես ուրեմն, կոլեկտիվ աշխատանքի ձևերը պետք է մաքսիմալ չափով ոգտագործել:

Սակայն անհրաժեշտ է նշել և այն հանգամանքը, վոր Կենտկոմը հաշվի առնելով ուսուցման կոլեկտիվ աշխատանքի բնագավառում յեղած խեղաթյուրումները, մասնավոր աշխատելով կոլեկտիվ «բրիգադա-լաբորատորիան» մեթոդի գործադրման ժամանակ՝ նախազգուշացնում է, վոր «չկիրառվի բրիգադների մեթոդն յեվ պարտադիր կազմակերպումը»:³

Պետք է ասել, վոր շատերը չհասկանալով Կենտկոմի ցուցմունքի ճիշտ իմաստը՝ կարծում են, թե այդ վորոշմամբ Կենտկոմն արգելում է առհասարակ բրիգադների կազմակերպումը: Այսպես՝ Ռոստովի դպրոցներից մեկի արհեստանոցում գործիքները բաշխելու և մի շարք այլ կազմակերպչական աշխատանքներ տանելու համար կազմակերպած բրիգադների փաստը վրձանց կարծիքով «ձախ» խեղաթյուրում է...

Բրիգադները պետք է կազմել վո՛չ կայուն, այլ ժամանակավոր ձևով, տվյալ կոնկրետ ուսումնական խնդիրը կամ ուսումնական կազմակերպչական աշխատանքը կատարելու՝ յեթե այդ բոլորում է ուս. աշխատանքի բովանդակությունից ու բնույթից, դպրոցի կամ խմբի կոնկրետ պայմաններից այն հաշվով, վոր այդ աշխատանքը կատարելուց հետո բը-

րիգադները լուծվեն, այլ կազմով մի այլ առիթով նորից կազմակերպվելու համար:

1. Համեմայն դեպք, պե՛սք է յեղակես ընդունել այն, վոր կոլեկտիվիզմը պարոցում հանդիսանում է կոմունիստական դաստիարակության հիմնական սկզբունքներից մեկը:

2. Կոլեկտիվ աշխատանքը պետք է այն հաշվով կազմակերպել, վորպես կոլեկտիվիստական ունակություններ զարգացնելու հետ միասին՝ այն նպատի յուրաքանչյուր աշակերտի կողմից մշակվող նյութը լրիվ, խոր և զիտակցորեն յուրացնելու, նրա անհատական ձիրքերը զարգացնելու:

3. Բրիգադները յեթե՛ չպիտի պարտադիր ու մեծական լինեն, այլ պիտի կազմվեն տվյալ ընթացիկ խնդիրը կատարելու, վորը վերջացնելուց հետո դրանք ցրվում են:

4. Ուսումնական աշխատանքը կազմակերպելիս, ուսուցիչը պետք է յեղակետ ընդունի Համկոմկուսի (բ) Կենտկոմի 1932 թվի ոգոստոսի 25-ի վորոշման մեջ տված ցուցմունքը՝ թե կայուն կազմով խմբի (դասարանի) կազմակերպման «ձեղք պե՛սք է յեղ մեջ ընդգրկի ուսուցչի դեկավաբուրյամբ ընդհանուր խմբակային, բրիգադային յեվ յուրաքանչյուր աշակերտի անհատական աշխատանքը՝ գործադրելով ուսուցման բազմազան մեթոդներ»:

Այդպիսով անհատական ու կոլեկտիվ աշխատանքը պետք է ճիշտ կերպով իրար զուգորդեն, նպատեն աշակերտների կոլեկտիվիստական ունակությունների և անհատական ձիրքերի և ունակությունների լայն զարգացման, վորոնք չեն հակադրվում, այլ դիալեկտիկորեն լրացնում են իրար:

5. Անհրաժեշտ է նշել նաև, վոր կոլեկտիվիզմի դաստիարակության և կոլեկտիվ աշխատանքի միակ ձևը չպիտի հասկանալ միայն բրիգադային աշխատանքը: Կոլեկտիվ դաստիարակությունը պահանջում է յեղակետ ընդունել Լենինի ցուցմունքը՝ «աշխատել մի ընդհանուր պլանով», կոլեկտիվ ձևով ընդհանուր նպատակներ դնել, միասին քննարկել դրված խնդիրը, միասին լուծել, միասին կատարել ու ստուգել կատարածը: Այդպիսի աշխատանքը կարելի յե կազմակերպել և՛ ամբողջ խմբի հետ, և բրիգադներով:

6. Կոլեկտիվիզմի, կոլեկտիվ աշխատանքի և ուսման ունակությունների զարգացման լավագույն մեթոդն է սոցմրցումն ու հարվածայնությունը: Սոցիալիստական այդ մեթոդի հիման վրա պետք է կազմակերպվի կրթական-դաստիարակչական վորջ աշխատանքը: Սոցմրցումն ու հարվածայնությունը պիտի դառնան ուսուցման բոլոր մեթոդների ոգտագործման հիմնաքարը:

¹ Маркс и Энгельс, Архив I, էջ 243:

² Համ. ԿԿ (բ) Կենտկոմի 1932 թվի ոգոստ. 25-ի վորոշումից:

³ Նույն տեղ:

3. Ի՞նչ ՄԵԹՈԴՆԵՐՈՎ ՊԵՏԻ ՄԸՆԵՆԻ ՏՊԱՐԱԿ ԿՈՆԵՐԵՑ ՈՐԱՌԻՄՆԵԿԱՆ ՆՅՈՒԹԸ

5. Թովանդակության ու մեթոդի գիտելիքի կապը մանկավարժական պրոցեսի հետ: Վերջ մի մեթոդ ուսուցման միակ, ունիվերսալ կամ գլխավոր մեթոդը չի կարող լինել: Խորհրդային դպրոցի մեթոդական դպրոցում սկսող առարկան յեղ նրա այս կամ այն բովանդակությամբ, գործադրվում են բազմազան մեթոդներ: Այդ մեթոդների բազմազանությունը պայմանավորված է դրանց նպատակահարմար գոյությունով պիտի ունենան մարդկային հասարակության մեթոդաբանության հետ:

Այս կամ այն մեթոդի, մեթոդական պրիոմի կամ դրանց գոյությունը պայմանավորված է դրանց կարող ենք դիտել միայն կոնկրետ ուսումնական նյութի մշակման հետ կապված, քանի վոր մեթոդը ուսումնական նյութի բովանդակությունից զատ՝ կրիներ անմիտ սխալատեղի, մեթոդիկա, քանի վոր ուսումնական մեթոդի ուսումնական նյութի բովանդակությունից իրար հետ դիտարկելի են շահակալից են: Ինչպիսիք և պայմանավորվում ուսուցման այս կամ այն մեթոդի, կամ թե բազմազան մեթոդների գոյությունը պայմանավորված է:

Ուսումնական նյութի մշակումը պետք է կատարվի այնպիսի մեթոդներով, վորոնք սերտորեն կապված են սկսող ուսումնական նյութի բովանդակության հետ յեղ նրա պայմանական նյութի բովանդակության հետ:

Որինակ՝ մասնագիտական նյութը բովանդակվում այլ մեթոդներով ու ձևերով կարող է մշակվել, պատմական՝ այլ, լեզուն՝ այլ, և այլն:

Ճիշտ է, միևնույն մեթոդական պրիոմները կարող են ոգտագործվել տարբեր ուսումնական առարկաների մշակման ժամանակ: Որինակ՝ երկուսից կարող է լինել աշխարհագրական, բնագիտական, պոլիտեխնիկական, հասարակագիտական: Սակայն յուրաքանչյուր ուսումնական առարկայի մշակման դեպքում, այդ ընդհանուր մեթոդական պրիոմը առարկայի բովանդակության ու բնույթին համապատասխան բեկումն է ստանում: Առանձին առարկաներից յուրաքանչյուրի այս կամ այն բովանդակության մշակմանը պետք է մեթոդներով ու ձևերով կարող է մշակվել, նախած առաջ ըստ նյութի բնույթին: Որինակ՝ վերջինս 3-րդ դասարանի աշխարհագրության ծրագրի II թեմայից վորոշ նյութ:

— «Ծանոթանալ շրջապատի հետ... տեղի մակերեսը, հարթություն, բլուր, հովիտ, խորխորատ, գետահովիտ և այլն: Գյուղատեղանքի հողաբաժիններ՝ անտառ, դաշտեր, մարգագետիններ, ձախձներ և այլն»:

Այդ նյութը հանձնարարվում է մշակել երկուսից կատարելով և մի բարձր տեղից շրջապատը դիտելով:

Պրա հետ միասին պետք է դիտել քարտեզներ, դիագրամներ, կադմակերպել գրույցներ և այլն:

Սակայն նույն այդ դասարանի աշխարհագրության 7-րդ թեմայի «Ե» մասը (Մարդի տեղագրությունը ԽՍՀՄ-ի քարտեզի վրա) երկուսից կատարելով մշակել համարվում է. դա պիտի մշակել ուսուցչի ղեկավարությամբ՝ դիտելով և ուսումնասիրելով քարտեզը, արտագծելով քարտեզից, դասագրքերում համապատասխան նյութը ընթերցելով և ուսուցչի կենդանի խոսքի միջոցով:

Վերջինս նույն 3-րդ դասարանի համարակազմության յերկուսից կատարելով թեմաներ. «Հարստությունը վերացումը» (IV թեմա) և «Պրոկերներ» (X թեմա): Առաջին թեման պատմական անցյալին է վերաբերում և այն մշակելու համար հետևյալ մեթոդներն ու ձևերն են առաջարկվում:

«Քաղաքավարչության դիագրամները. ա) Ինչպե՞ս հող է խլվել գյուղացիներից կալվածատերերի ոգտին և բ) մի քանի գյուղերում գյուղացիներին հողի հատկացման պլանը: Գեղարվեստական գրականությունից՝ հատվածների ընթերցում:

«Գյուղական ժողով» պատկերի քննարկումը: Տեղական յերկրագիտական նյութի ոգտագործում, (վոր ցույց է տալիս, թե ինչպես է 1861 թվին կատարվել հողի հատկացումը գյուղացիներին):

Մինչդեռ «Պրոկերներ» թեմայի համար հանձնարարվում է բոլորովին այլ մեթոդներ ու ձևեր. այսպես՝

«Դասարանի մասնակցությունը պիտի ներառի մշակման հավաքին»:
Վաշտի կողմից նշանակված պիտի դրույցը դասի ժամանակ աշակերտների հետ, պիտի ներառի կադմակերպությունների խնդիրների մասին:

Մշակերտների կողմից պիտի ներառի անկյան կադմակերպումը. ԽՍՀՄ-ի մի այլ ազգություն և կապիտալիստական յերկրներին մեկի պիտի, կադմակերպություններին նամակներ կադմել և ուղարկելը»:

Պրա հետ նաև՝ գեղարվեստական ընթերցանություն, պիտի ներառի յերկրի սովորելը և այլն:

Այդ որինակներն արդեն իսկ պարզ ցույց են տալիս՝ 1) վոր մինչև իսկ նույն դասարանի նույն առարկայի տարբեր թեմաներից վերցրած նյութերը դրանց բնույթին համապատասխան տարբեր մեթոդներով ու ձևերով են մշակվում: 2) վոր վնչ թե մի առարկայի նյութը, այլ և միևնույն թեման չի կարող մշակվել միմիայն մի մեթոդով, մի մեթոդական պրիոմով: 3) վոր առանձին «մաքուր» մեթոդ տարրական գաղտնի գործնականում գոյություն չունի: Նյութը մշակվում է բազմազան մեթոդա-

կան ձևերի նպատակահարմար զուգորդմամբ, վորի մեջ եխկուսիան ու գրույցը, պատկերի, առարկայի, քարտեզի, դիագրամի ցուցադրումը, բնօրինակի ցանկության ոգագործումը և այլն կարող են իրար հետ հյուսվել: Դրանցից ամեն մեկն իր տեղն է ունենալու ուսուցման պրոցեսում, յեթև տվյալ դեպքում դա համապատասխանում է կոնկրետ նյութի բովանդակութանն ու բնույթին, յեթև մեծապես ոժանդակում են նյութի եֆեկտիվ մշակման և ակտիվ ու գիտակցական յուրացման:

Բաղմազան մեթոդների ոգտագործումը (նրանց միասնության հիման վրա) մանկավարժական պրոցեսում պայմանավորվում է նրանով, վոր վոչ մի մեթոդ չի կարող սպառող ձևով ընդգրկել մանկավարժական պրոցեսի վողջ բարդությունն ու բաղմակողմանիությունը, նրա դիալեկտիկ ձևունությունը: Մարքսիզմի կլասիկները յերևույթի բաղմակողմանիությունը, նրա ձևունությունն ու կապերն ըմբռնելու, իմացություն ձեռք բերելու համար՝ ժխտում են մեկ վորևե մեթոդական պրիմի՝ անալիզի կամ սինթեզի, ինդուկցիայի կամ դեդուկցիայի ունիվերսալ գործադրումը: Նրանք ուսուցանում են՝ ուսումնասիրել յերևույթի շարժումը բաղմազան մեթոդների միջոցով: Ուսումնական պրոցեսում միայն մի մեթոդի գործադրումը անխուսափելիորեն տանում է դեպի այդ մեթոդի ունիվերսալացումը, դեպի Մարքս-Լենինյան դաստիարակչական ուսմունքի խեղաթյուրումը:

6. Մեթոդների գործադրությունը պիտի համապատասխանի առարկայի և բանականության հարկային առանձնահատկություններին

Այսպիսով մենք տեսանք, վոր «մեթոդներից վոչ մեկը չի կարող համարվել ուսման հիմնական յեղ ունիվերսալ մեթոդ»¹ վոր խորհրդային դպրոցում պետք է ոգտագործվեն բաղմազան մեթոդներ կամ, ավելի ճիշտ՝ դրանց նպատակահարմար զուգորդումը՝ Մարքս-Լենինյան մեթոդությունների հիմունքով: վոր գործադրվող մեթոդները պետք է սերտ կերպով կապված լինեն և համապատասխանեն մշակվող նյութի բովանդակությանն ու բնույթին բովանդակության հետ կազմեն միասնություն: Այդ մի կողմն է:

Մյուս կողմից՝ մեթոդները պիտի է համապատասխանեն առարկայի և բանականության հարկային առանձնահատկություններին, նրանց մատուցումը մանկավարժական պրոցեսում պետք է հաշվի առնել տվյալ դասարանի աշակերտների ընդհանուր զարգացումը, վորոշ տարիքին հատուկ հասկացողություններն ու մտապատկերները, դասակարգային-սոցիալական փորձը, յերեխայի տվյալ տարիքին հատուկ ակտիվությունը, ուշադրության բնույթն ու նրա կապը հոգնածության հետ և այլն:

Պարզ է, վոր վորքան ցածր է դասարանը և փոքր են յերեխաները, այնքան սահմանափակ է նրանց սոցիալական փորձը, նեղ է նրանց

մտահորիզոնը: վորքան փոքր են յերեխաներն, այնքան թույլ են զարգացած լինում նրանց ունակություններն ինքնուրույն դատելու, յերեվությունների ներքին կապն ու որինաչափությունը հասկանալու:

Յեղ այն չափով, վոր չափով տարբեր տարիքի յերեխաների ըմբռնողության ու յուրացման ունակությունները տարբեր են՝ տարբեր պիտի լինեն նաև նրանց հետ տարվելիք աշխատանքի վոչ միայն ուսման բովանդակությունն ու ծավալը, այլ և ուսուցման մեթոդները: Յեթև համալսարանի ուսանողների հետ տարվող աշխատանքում կարևորագույն տեղ է բռնում դասախոսությունը, այդ նույն մեթոդը բոլորովին չի կարող գործադրվել տարրական դպրոցի վորևե դասարանում: Այստեղ մանուկների տարիքային առանձնահատկություններից յենելով՝ կգործադրվի գրույցը, շատ ավելի մեծ տեղ կբռնեն դիտողական ուսուցումը, եքսկուրսիան, գրավոր ու բանավոր վարժություններն ուսուցչի անմիջական ղեկավարությամբ, հերբարիումների հավաքումը և այլն: Մինչև իսկ միևնույն տարրական դպրոցի տարբեր դասարաններում աշխատանքի տարբեր ձևեր ու մեթոդներ պիտի գործադրվեն, կամ թե նույն մեթոդները տարբեր բեկում պիտի ունենան:

Մանկաբանությունը պետք է պարզի մեղ «այս կամ այն ներգործության եֆեկտիվությունը, նրանց կենսաբանական նպատակահարմարությունը, այդ ներգործումների կենսական լիմիտները (սահմանափակումները) մանկան զարգացման զանազան աստիճաններում» (Կրուպսկայա): Մանկաբանությունը պիտի ոգնի մանկավարժներին մանուկների զարգացման տվյալ աստիճանին համապատասխան մեթոդներ ոգտագործել:

Այդ առարկայից պետք է հաշվի առնել հետևյալ հիմնական դրույթները, վոր տալիս է մեղ խորհրդային մանկաբանությունը:

Դպրոցական շրջանը յերեխայի այնպիսի տարիքային շրջանն է, յերբ նա ուսուցչի ղեկավարությամբ ձեռք է բերում դրագիտություն, տիրապետում է գիտությունների հիմունքներին: Այդ շրջանում յերեխայի հեղուկությունը զարգանում ու հարստանում է անհրաժեշտ փաստերով: Զարգանում են նրա վերացական հասկացողությունները, վերացական-տրամաբանական մտածողությունը՝ յերևույթների ներքին զարգացման որինաչափություններն ըմբռնելու, ընդհանրացումներ անելու: Կերտվում է յերեխայի աշխարհայացքը: Յերեխան գիտվում է սոց-շինարարության ակտիվ ու ձեռներեց մասնակից դառնալու անհրաժեշտ գետելիքներով և ունակություններով:

Այստեղից պարզ է, վոր մշակվող նյութն իր բովանդակությամբ, ծավալով ու խորությամբ պիտի աստիճանաբար բարդանա ու խորանա: Դրա հետ կապված հետգետե պիտի գործադրվեն նյութի մշակման ավելի բաղմազան ու բարդ մեթոդական ձևեր, վորոնց հանրագումարը

¹ Համ. ԿԿ(Բ) Կենտկոմի ոգ, 25-ի վորոշումից

այն հետու յե ՄՏԿ-ներէից ու խորհանդեսութիւններէից, նման երեսկուր-
սիաներ դժվարութեամբ պիտի կարողանա հաճախակի կազմակերպել
դեպի խոշոր արտադրութիւն: Բնական եւ, վոր ծրագրի այդ նույն բա-
ժիններն այստեղ ուսուցիչը պիտի մշակի մեծ մասամբ այլ մեթոդական
պրիոմներով:

Հարուստ լաբորատորիաներ ու կարինետներ ունեցող դպրոցում
ուսուցիչը մեծ չափով կողմագործի այդ կահավորումը հետախուզական
լաբորատոր աշխատանքները լայնորեն դնելու: Մինչդեռ այդ կահավոր-
ութիւնից զուրկ դպրոցում ուսուցչից պահանջվելու յե խոշորագոյն
աշխատանք՝ հարստացնելու մանկավարժական պրոցեսն անհրաժեշտ
գիտելիական պիտույքներով ու ձեռնարկներով:

Այստեղ պիտի նշել մի հանգամանք, վոր կարևոր սկզբունքային եւ
գործնական նշանակութիւն ունի: Յեթե մենք արձանագրում ենք
ուսումնական կահավորման նշանակութիւնն ուսումնական նյութի այս
կամ այն մեթոդով մշակելու գործում, այդ դեռ չի նշանակում, վոր ու-
սուցիչը միանգամայն իրեն պիտի հանգստացնի ու արդարացին, թե
«անհրաժեշտ պիտույքներ չկան, յես ել բանախոսական ձևով կարող
եմ նյութը մշակել»: Դա տիպիկ ոպորտունիստական մոտեցում կլինի:
Ուսուցիչը պետք ե յելակետ ունենա տվյալ կոնկրետ նյութն ու
աշակերտների տարիքային առանձնահատկութիւնները եւ առաջնորդ-
վելով այն հիմնական պահանջներէից, վոր մենք դնում ենք ուսուց-
ման մեթոդներէ հանդեպ՝ վորոշի, թե ինչ մեթոդական պրիոմներով
ու ձևերով ե մշակելու նյութը: Յեթե նա իր ձեռքի տակ անհրաժեշտ
պիտույքներ ու ձեռնարկներ չունի, պետք ե հանդես բերի մաքսիմալ
չափով ձեռներեցութիւն, ստեղծագործական ակտիվութիւն, կազմա-
կերպչական ձիրք ու բոլշևիկյան համառութիւն՝ ոգտագործելու բոլոր
հնարավորութիւնները, վորպեսզի մանկավարժական պրոցեսը մաք-
սիմալ չափով հարստացվի անհրաժեշտ կահավորութեամբ: Նա պիտի
ձեռք բերի անհրաժեշտ պիտույքներ, պետք յեղած փորձը դնելու, իրը
կամ ձեռնարկը ցուցադրելու, հետախուզական աշխատանքը կազ-
մակերպելու ե այլն:

Տարրական դպրոցի I դասարանի մի ուսուցչուհու դասը քննար-
կելիս Ռոստովի մի դպրոցում հարցրին՝ թե ինչո՞ւ ուսուցչուհին գրա-
ձանաչութեան ուսուցման համար չի ոգտագործում կտրատվող այբու-
բենը (разрезная азбука): Նա ամենայն հանգստութեամբ պատասխա-
նեց. — «վորովհետեւ այդպիսի այբուբենն չկա դպրոցում»:

Կարելի յե նման վերաբերմունքն արդարացնել: Չե՞ վոր ամենաչըն-
չին ջանք ե պետք՝ թղթի վրա ինքնուրույն ձևով այդ պիտույքը
պատրաստելու:

Դա կամ այդ ուսուցչուհու անճարակութիւնն ե ցույց տալիս, կամ

նրա գիտակցութեն ուսումնական աշխատանքի վորակը գցելու ցան-
կութիւնը:

Այսպես ուրեմն, վոչ թե ուսումնական պիտույքներն ու ձեռնարկ-
ները, ուսումնական պրոցեսի համապատասխան կահավորումը պայ-
մանավորում են նյութի մշակման մեթոդը, այլ ավելի ձիշտ՝ ուսում-
նական նյութի բնույթի ու յերեխաների տարիքային առանձնա-
հատկութիւնների հետ կապված մեթոդը պահանջ ե դնում ոգտա-
գործել համապատասխան կահավորութիւն, վորը բազմաթիւ դեպքե-
րում ուսուցիչն իր ջանքերով պետք ե ձեռք բերի: Յեթե տվյալ կոն-
կրետ նյութի մշակման համար անհրաժեշտ ե համապատասխան կահա-
վորութիւն, բայց ուսուցիչը իր ցանկութիւնից ու կամքից անկախ
չի կարողանում ձեռք բերել այն, նա պիտի գիտակցի, վոր տվյալ դասն
ունի յուր թերութիւնը: Իսկ դա խթան կդառնա նրան հետագայում
ակտիւ ձևով հաղթահարելու նման դժվարութիւնները:

Ինչ ձևով եւ արտահայտվին միթողական խեղաթյուրումները, աջ բնույթ կրեն նրանք թե «ձախ», յերկու դեպքում եւ նրանք ունեն ըուրժուական գասակարգային արմատներ:

Մեզ համար կարևոր է, Վոր ուսուցման բովանդակությունը մեթոդությամբ կազմակերպվի, գիտական ու քաղաքական տեսակետից լինի կայուն, ունենա կուսակցականություն և արտացոլի սոցիալիստական շինարարությունը՝ կարևոր է նույնպես, Վոր այդ բովանդակությունն աշակերտներին տրվի այնպիսի մեթոդներով, Վորոնք նպաստեն սոցիալիզմի պործնյա և ձեռներեց շինարարների դաստիարակելու:

Մերոզների դաստարակչական նշանակության բերազնանաումը նույն-
չափ վնասակար է, փոշափ լեվ ալդ մերոզների հակալեմինըն գերազնա-
նաումը, նրա ունիվերսալացումն ու կրթական դաստարակչական աշխա-
տանքի բովանդակության լեմբարկումն ալդ մերոզներին:

«Սկզբունքորեն այլ է դարձել մեր դպրոցի բովանդակությունը»: Բնական է, վոր այդ նոր բովանդակությունը չի կարող պարուրվել հին ձևի մեջ, չի կարող մշակվել հին մեթոդներով: Նոր բովանդակությունը պահանջում է ուսուցման նոր մեթոդներ: Մինչդեռ

մեր դպրոցում հազվագյուտ չեն այն ղեկավարը, յիւր փորձում են հին մեթոդները գործադրել իրենց բուրժուական իմաստով: Սխառտիկ - բանախոսական, «գրքային» մեթոդի գործադրումը սոցիալիստական բովանդակութուն ունեցող ուսումնական նյութի մշակման

«Հին դպրոցը, — ասում ե իննինը, պատրաստում եր կապիտա-
լիստներին անհրաժեշտ սպասավորներ: Հին դպրոցը գիտության
մարդկանց դարձնում եր յայնպիսի մարդիկ, լօրոնք պիտի գրեյին
ու խռսեյին՝ ինչպեա հաճելի յեր կապիտալիստներին»: «Բնական ե,
վոր ամբողջ հին դպրոցը՝ լիովին սնված լինելով դասակարգային
վոգով՝ միայն բուրժուազիայի զավակներին եր գիտություն տա-
լիս: Նրա յուրաքանչյուր բառը կեղծված եր հոգուտ բուրժուա-
զիայի»: ¹

Պարզ է, զոր այդպիսի դատարարակշական նպատակները պետք է իրագործվեյին և դրանց համապատասխան մեթոդներով: Կյանքից, արտադրական աշխատանքից, սրակտիկայից կտրված «գրքային», սխոլաստիկ - բանախոսական, ու «սերտողական» ուսուցումը լավագույն միջոցներն են այդ տեսակետից՝ բուրժուական դատարարակշական նպատակներն իրագործելու համար:

Մակահյն պաշարը ուսուցման բանախոսական-սխոլաստիկ դոգ-
մատիկ, «գրքային» մեթոդները դեմ¹ բնավ իրավունք չի տալիս սեզ
դեն շարահյուս այն բոլորը, ինչ վոր բուրժուական դպրոցի ստեղծածն
է: Նման մոտեցումը կհակասեր լենինյան գրույթներին բուրժուական
կուլտուրայի, գրա հետ հաւ բուրժուական դպրոցի նվաճումներն ոգտա-
գործելու վերաբերյալ

Կոմյերիտովուժ Կան III համագումարում Լենինը նշել է այն հսկայական նշանակությունը, Վոր ունի բուրժուական դպրոցի նվաճումները ոգտագործումը խորհրդային սովետականիկական դպրոցի կառուցման համար:

«Ասում են, թե հին զպրոցը վարժեցնող, անգիր սովորեցնող զպրոց եր: Դա ճիշտե, բայց պետք է կորոզանալ տարբերել այն, ինչ հին զպրոցում վատ եր, և այն, ինչ մեզ ոգտակար է, և պետք է կարողանալ ընտրել նրանից այն, ինչ անհրաժեշտ է կոմունիզմի համար»:²

Այստեղից պարզ է մեր պայքարի սկզբունքային խմաստը բուրժու-
ական մեթոդների գործադրութեան դեմ: Մենք պայքարում ենք բանա-
խոսական, սխալաստիկ ուսուցման դեմ, յիվ վոչ բն խոսքի, գրքի դեմ, առ-
հասարակ: Մենք չենք քնդունում խոսքը կամ գիրքը, յերբ դրանք կտրված
են կյանքից, արտադրական աշխատանքից, արակցիկալից, սոց-ժիմարարու-
թյունից. յերբ այդ ձևով ուսուցման մեթոդները սկսալ ուսումնական դիս-

2. ∇m_i անհղ.

ցիպլինայի սոցիալիստական բուլտեղադուրյունից կտրվելով՝ դառնում են լոկ մեռած դոգմաներ. յերբ առարկան աշակերտի կողմից չի յուրացվում գիթակցորեն, չի ոժանդակում մանկան ներքին ուժերի զարգացմանն, այլ ընդունվում է մեխանիկորեն, յերբ գործադրվող մեթոդը շղթայում, մեղցնում է նրա ստեղծագործական միտքը և դարձնում նրան նոր հասարակական կյանքի համար միանգամայն անպետք:

Մեր դպրոցում դեռ կան հետադեմ տարրեր, վորոնք փորձում են Կենսոմի վորոշումները դիտել աջ՝ բուրժուական դիրքերից: Կենսոմի այն ցուցմունքը, թե՝ «ուսուցիչը պարտավոր է սխտեմատիկ և հաջորդական ձևով բացատրել (УЗЛОЖУЮТ) յուր ավանդած առարկան»՝ նրանց կողմից դիտվում է վորպես վերադարձ դեպի հին, սխտեմատիկ-բանախոսական ուսուցումը: Նրանք չեն ուզում (չեն ել կարող) հասկանալ Կենսոմի այդ դիրեկտիվի դասակարգային իմաստը: Յեւ անա՝ այս կամ այն ուսուցիչը խորհրդային դպրոցում փորձում է դասավանդությունը տանել միայն խոսքի, միայն գրքի միջոցով, չգործադրել փորձված ու աղյսիվ բազմազան մեթոդների ներդաշնակությունը, չկապել ուսուցման գործը աշակերտների արտադրական աշխատանքի հետ, սոցիալիստական շինարարության հետ, կյանքի հետ, յեւ այդպիսով վեր է ածում դասավանդությունը սխտեմատիկ-բանախոսական ուսուցման:

Բերենք մեկ կոնկրետ օրինակ: Լենինգրադի № 152 Փարգործուսի վեցերորդ խմբի աշակերտուհի Կարասինային հասարակագիտության ուսուցիչը հարցնում է չարտիզմի մասին: Նա պատասխանում է. «յես դեռ չեմ սովորել, չե՞ վոր պետք է մի 20 անգամ կարդալ, վոր սովորես: Յես դեռ չեմ արել այդ»: Դա ցույց է տալիս, վոր տվյալ դասարանում գրքի նյութի գուտ մեխանիկական յուրացումն է տիրապետում: Քիչ չենք հանդիպի դեպքերի, յերբ աշակերտների տետրերում գրած շարադրությունը համարյա բառացիորեն գրքի նյութն է կրկնում՝ նորից մեխանիկորեն: Քիչ չենք հանդիպի դեպքերի, յերբ ուսուցիչը բնագիտական հարուստ կահավորությունն ու բնության տվյալներն ուսուցման պրոցեսում ոգտագործելու փոխարեն՝ ուսումնական աշխատանքը տանում է բացառապես գրույցի ու դասագրքի միջոցով:

Դիրքը և կենդանի խոսքը դաստիարակչական աշխատանքի և ուսուցման հոր միջոցներ դարձնելով, դրա հետ նաև ուսուցիչը պարտավոր է գործադրել զգանազան փորձերի և պիտույքների ցուցադրում, եքսկուրսիաներ (դեպի գործարան, թանգարան, դաշտ, անտառ և ուրիշ տեղ)»¹:

Այստեղից պարզ է, վոր կենդանի խոսքի և գրքի ոգտագործումը այլ աղյսիվ մեթոդական պրիմների հետ զուգորդված յեւ սոցիալիստական բուլտեղադուրյան հետ միաձուլություն կազմած մեր խորհրդային պրոլետարական դպրոցում, բոլորովին այլ սոցիալական-դասակարգային իմաստ

է ստանում, քան բուրժուական դպրոցում, վոր այն մեզ մոտ ստանում է նոր վորակ:

Նոր, սոցիալիստական բուլտեղադուրյունը պահանջում է նոր մեթոդներ: Անհրաժեշտ է լայնորեն ոգտագործել մեր դպրոցի հարուստ փորձը, ոգտագործել նաև բուրժուական դպրոցի նվաճումներն ուսուցման մեթոդները ուղղությամբ, ընտրելով այն ամենը, «ինչ վոր անհրաժեշտ է կոմունիզմի համար» և դեն շարտելով այն՝ ինչ վոր մեզ պետք չէ:

Յերե մեթոդը, ձեւը չի համապատասխանում բուլտեղադուրյան, կամ հակասում է վերջինիս, հարկավոր է այն դեն շարտել:

Ուսուցման մեթոդների բնագավառում խեղադուրման կոնկրետ արտահայտությունն է հանդիսանում այս կամ այն մեթոդի ունիվերսալացումը: Փնտրում են, թե ուսուցման վոր մեթոդն է «ակտիվ», «հետախուզական», «ինքնուրույն» և այլն: Ընտրում են մեկ վորև մեթոդ և այն դարձնում են «հիմնական», «գլխավոր», «միակ» մեթոդը, վորը պետք է գործադրվի բոլոր պայմաններում՝ առանց հաշվի առնելու տվյալ դպրոցի, դասարանի կոնկրետ պայմանները՝ դասավանդվող առարկան, այդ առարկայի տվյալ բաժինը, աշակերտների կրթական մակարդակը և այլն: Այստեղից պարզ է, վոր տվյալ սկզբունքը վերցվում է կյանքից, դպրոցի կոնկրետ պայմաններից, նյութի բուլտեղադուրյունից կտրված՝ մետաֆիզիկորեն և վոչ դիալեկտիկորեն և բնականաբար տանում է դեպի մեթոդական պրոժեկտյորություն: Մեթոդների նման ունիվերսալացումը, պրոժեկտյորությունը, մենք ունեցել ենք տարիներ ընթացքում՝ մինչև Համկոմկուսի (բ) Կենսոմի 1931 և 1932 թվերի պատմական վորոշումները դպրոցի մասին՝ (այսպես կոչված «նախագծերի մեթոդի» «բրիգադա-լաբորատոր» և «հետախուզական» մեթոդների գործադրությամբ):

Մետաֆիզիկորեն մոտաժողները հակադրում են «աղյսիվ» մեթոդը «պասիվ»-ին, «պասրասի գիտելիքների» մեթոդը՝ «հետախուզականին»: մեկ մեթոդը համարում են «հիմնականն ու միակը», յեմբարկում են դրան ուսումնա-դաստիարակչական աշխատանքի բուլտեղադուրյունը:

Պարզենք մեթոդական պրոժեկտյորության և մեկ մեթոդի ունիվերսալացման զանազան արտահայտությունները:

Վոմանք, յեղակետ ընդունելով աշակերտի ակտիվությունը՝ մեթոդները բաժանում են «ակտիվ» և «պասիվ» մեթոդների: Ասում են. «վորքան աշակերտն ակտիվ է և ուսուցիչը պասիվ, այնքան տվյալ մեթոդն ընդունելի յե. և ընդհակառակը, վորքան ուսուցիչն ակտիվ է և ու աշակերտները պասիվ՝ այնքան մեթոդն անընդունելի յե»:

11. «Աղյսիվ» յեւ «պասիվ» մեթոդներ յեւ դրանց հակադրումը

1. Համկոմկուսի (բ) ԿԿ 1932 թ. ոգոստ. 25-ի վորոշումից:

¹ Համ ԿԿ (բ) Կենսոմի 1932 թ. ոգոստ. 25-ի վորոշումից.

Նման հարցադրումը միշտ մի քննադատություն չի գիմանում: Ի՞նչ է նշանակում՝ «վորքան աշակերտն ակտիվ է, ուսուցիչը՝ պասիվ, այնքան մեթոդն ակտիվ է և ընդունելի մեր դպրոցի համար»: Այդ նշանակում է՝ յեթե ուզում ես ակտիվ սերունդ դաստիարակել՝ աշակերտների կոլեկտիվը պետք է դարձնես «ինքնադաստիարակվող» մի կոլեկտիվ, ուսուցչի դերը գցես և համասարեցնես զերոյի: Այստեղ ամենաբացահայտ կերպով քարոզվում է ուսուցչի «մահացում», վորը գործնականում, տանում է դեպի «դպրոցի մահացման» հակալինիյան տեսությունը և մյուս կողմից կապվում «ազատ դաստիարակության» բուրժուական տեսության հետ:

Մանկավարժ Վսեվոլատսկին մեթոդներն այդ ձևով բաժանում է յերկու խմբի. ա) «պատրաստի գիտելիքների մեթոդ» և բ) «հետախուզական» կամ «վորոնումներ» մեթոդ: Նա, յեղակետ ընդունելով աշակերտներին հետախուզական ունակություններ պատվաստելու միանգամայն արժեքավոր սկզբունքը՝ «ձախլիկներին» հատուկ մոտեցումով սակայն վերացականացնում է այդ սկզբունքը: Դեն շարաիով բնորոշ պատրաստի գիտելիքների մեթոդները՝ նա առաջարկում է գործադրել միայն ուսուցման «հետախուզական» մեթոդը, յերբ ուսուցչին առաջադրում է խնդիրը, իսկ աշակերտը միանգամայն ինքնուրույն կերպով «վորոնում», հետախուզում, ձեռք է բերում ինքնուրույն ձևով գիտելիքներ և դատում ու յեզրակացություններ է անում:

Նա պնդում է, վոր այն ամենը, ինչ վոր արվում է ուսուցչի կողմից վորպես «պատրաստի գիտելիք», ինչ մեթոդական ձևերով էլ այդ լինի, միևնույն է, անընդունելի յե, քանի վոր այդ չի տալիս աշակերտներին ինքնուրույն հետազոտելու, սովորելու և դատելու ունակություններ, վոր այդ ունակությունները զարգացնել կարող է միայն ուսուցման «հետախուզական» մեթոդը: Այստեղից էլ այդ մեթոդը դառնում է միակ, ունիվերսալ մեթոդը բոլոր դպրոցներում բոլոր պայմանների համար:

Այդ նույն մեթոդական պրոգնոստիկությունը մի քիչ փոփոխած ու քողարկած ձևով «հետախուզական սկզբունք» անվան տակ, արգեն Կենտկոմի յերկու պատմական վորոշումներից հետո, 1933 թվին քարոզում է ընկ. Գուրյանովն իր «Организация и методы учебной работы в советской школе» աշխատության մեջ:

Ի՞նչ ենք տեսնում մենք այստեղ:

ա) Այստեղ մենք ականատես ենք մեկ մեթոդի, այն է՝ «հետախուզական» մեթոդի մետաֆիզիկական հակադրման «պատրաստի գիտելիքների» մեթոդին:

բ) Այստեղ յեվս մեկ՝ «հետախուզական» մեթոդը հայտարարվում է միակ ընդունելի մեթոդը բոլոր պայմանների համար: Նա յեվս դառ-

նում է ունիվերսալ մեթոդ, տանում է դեպի «մեթոդական թեթևամիտ պրոգնոստիկություն» իր բոլոր հետևանքներով:

գ) Այդ մեթոդի ունիվերսալացումն ունեցել է այն հետևանքը, վոր որինակ՝ 1931 թվի բնագիտություն ծրագրի նյութը նրա հեղինակները «հետախուզական» մեթոդին յենթարկելով՝ խեղաթյուրել էին ամբողջապես, կառուցել էին այնպես, վոր տեսականը զոհ էր բերվել մեթոդին, առարկայի գիտական սխառեմատիկան զոհվել էր սեզոնականություն: Տվյալ դեպքում մեթոդը մանկավարժական պրոցեսում զերիշխող և հանդիսացել, բովանդակությունը՝ յենթարկվել նրան:

դ) Նման դեպքում թերագնահատվում ու ցածրացվում է ուսուցչի դեկավար դերը մանկավարժական պրոցեսում: Գործնականում այդ մեթոդի ունիվերսալ գործադրությունն էս տանում է դեպի խորհրդային պոլիտեխնիկական դպրոցի քայքայում:

Այսպիսով, մի դեպքում «ակտիվ» մեթոդը հակադրվում է «պասիվ» մեթոդին, մյուս դեպքում՝ «հետախուզական» մեթոդը հակադրվում է «պատրաստի գիտելիքների» մեթոդին:

Մենք ընդունում ենք ուսուցման մեթոդների ակտիվացումը, հետախուզական աշխատանքը ինքնուրույն գիտելու, ուսումնասիրելու, դատելու, յեզրակացություններ անելու ունակությունների պատվաստումը: Դա մեր դաստիարակության հատկանիշն է, դա բղխում է Կենտկոմի տված դրույթներից: Կենտկոմն իր սեպտեմբերյան վորոշման մեջ նշում է, վոր խորհրդային դպրոցում պիտի գործադրվեն «ուսուցման գաղափարն ու մեթոդներ, վորոնք նպաստեն սոցիալիստական շինարարության ձեռնարկից ու գործունյա մասնակիցներ դաստիարակելուն»:¹⁾ Կենտկոմի 1932 թվի ոգոստոսի 25-ի վորոշման մեջ մենք կարդում ենք.

«Ուսուցիչը պարտավոր է սխառեմատիկաբար ու հետևողական ձևով բացատրել իր դասավանդած առարկան, ամեն կերպ յերեխաներին սովորեցնել դասադրքով ու գրքով աշխատել, սովորեցնել դանազան տեսակի ինֆուռույն գրավոր աշխատանքների, կարենտում, լաբորատորիայում, ուսումնական արհեստանոցում աշխատել, և, այս հիմնական մեթոդների հետ միասին՝ լայնորեն կիրառել դանազան տեսակի փորձերի և գործիքների ցուցադրումն, էքսկուրսիաներ կազմակերպել (դեպի գործարան, թանգարան, դաշտ, անտառ և այլն), ըստ վորում դասատուն պետք է ուսումնական պարամունքների ընթացքում հանդիպած դժվարությունների ժամանակ՝ ամեն կերպ աջակցի աշակերտներին: Պեսիվ յեռեխաններին սիսեմատիկորեն վարժեցնել ինֆուռույն աշխատանքի՝ լայնորեն գործա-

¹⁾ Համ ԿԿ(Բ)ԿԿ 1932 թվի ոգ. 25-ի վորոշումից. (ընդգծումները մերն են. Յեր. Զ):

դրելով զանազան առաջադրություններ գիտության վարժ Կուրսի տնայական հիմունքները (խնդիրները և վարժությունների լուծում, մոդելների պատրաստում, աշխատանք լաբորատորիայում, հերքարիտմների հավաքում ու կազմում, դպրոցական հոդամասի ոգտագործում ուսումնական նպատակներով և այլն):

Կենտրոնը պարտավորեցնում է Լուսժողովմասներին և նրանց որդաններին դպրոցի վողջ ուսումնական աշխատանքներում անպայման ապահովել դասատուական կազմի դեկավարող դերը»:¹

Կարող ենք մենք վերցնել Կենտրոնի այդ դերեկտիվներից միայն վորոշ մոմենտներն՝ ինքնուրույն աշխատանքի ունակութունների մասին և դրանք մեխանիկորեն կտրել դեկտիվական միասնութուն կազմող ամբողջ վորոշումից: Կարող ենք վերացականացնելով այդ՝ պնդել, թե այն, ինչ վոր նպատակում ինքնուրույն հետախուզելուն՝ ընդունելի յե, ինչ դրան չի նպատակում, դեն պիտի շարտել: Նման մոտեցումը կլինել Կենտրոնի դրույթների հրեշային խեղաթյուրում:

Պետք է մեծ չափով «վարժեցնել յերեխաներին... ինքնուրույն գրավոր աշխատանքներ», «պետք է յերեխաներին սխտեմատիկորեն վարժեցնել ինքնուրույն աշխատանքի, լայնորեն գործադրելով զանազան առաջադրություններ՝ գիտության վորոշ կուրսի տիրապետման հիման վրա (խնդիրների ու վարժությունների լուծում, մոդելների պատրաստում, աշխատանք լաբորատորիաներում, հերքարիտմների ժողովում, դպրոցակից հոդամասի ոգտագործումը ուսումնական նպատակներով և ուրիշ)»:

Սակայն այդ պիտի կատարել, չմոռանալով՝

ա) Վոր պետք է ապահովվի դպրոցի ուսումնական ամբողջ աշխատանքում ուսուցչական պետությունի դեկավար դերը:

բ) Վոր «ուսուցիչը պարտավոր է սխտեմատիկ ու հաջորդական ձևով բացատրել իր դասավանդած առարկան»:

գ) Վոր աշակերտներին ինքնուրույն աշխատանքի վարժեցնելու հետ զուգընթացաբար՝ ուսուցիչը պետք է կատարի «զանազան ձևի փորձերի ու պիտույքների ցուցադրում», «ամեն կերպ ոգնի յերեխաներին», յերը նրանք դժվարություն են քաշում ուսման պրոցեսում:

դ) «Սխտեմատիկորեն սովորեցնի յերեխաներին ինքնուրույն աշխատանքի» դրանց կողմից «գիտության վորոշ ծավալ տիրապետելու հիման վրա»:

Սյատեղից միանգամայն պարզ է, թե վերջափ բարդ է մանկավարժական պրոցեսը, վերջան ձևուն վերաբերմունք պիտի ցույց տա ուսու-

ցիչը այդ պրոցեսը կազմակերպելիս. թե վերջափ բազմազան մեթոդական ձևեր ու պրիոմներ պիտի ուսուցիչը գործադրի ուսուցման պրոցեսում՝ յեղնելով կրթական-դաստիարակչական աշխատանքի տվյալ կոնկրետ պայմաններից, հաշվի առնելով այդ պայմանների ամբողջ բազմազանութունը:

Պետք է գործադրել յեվ կենդանի խոսքը, և՛ գիրքը, և՛ դասագիրքը, և՛ ինքնուրույն գրավոր աշխատանքները, և՛ աշխատանքը կարենետում, լաբորատորիայում, ուսումնական արհեստանոցում, և՛ փորձերի ու պիտույքների ցուցադրումը, և՛ եքսկուրսիաները, խնդիրների ու վարժությունների լուծումը, հերքարիտմների ժողովումը և այլն և այլն: Սյուպես բազմազան ու բազմապիսի են ուսումնական աշխատանքի ձևերն ու մեթոդները:

Ուսուցման ակտիվ մեթոդների մասին տարրական դպրոցի 1932 թվի ծրագրերի ներածականում մենք կարդում ենք հետևյալը.

«Դպրոցում գործադրվող ակտիվ մեթոդները պետք է համապատասխանեն հետևյալ հիմնական պահանջներին. նպատակն աշակերտներին՝ արագ ու խորը յուրացնելու գիտության և ունակությունների հանրագումարը. լայն հնարավորություն տան տեսականի և գործնականի կապի, ուսուցման և հասարակական արտադրական աշխատանքի կապին՝ յենթարկելով վերջինս դպրոցի ուսումնա-դաստիարակչական նպատակներին. զինել աշակերտներին հետախուզական լեմմետար ունակություններով (գիտենալ դիտել, փորձել, զննել, յեզրակացություններ առնել) և պայմաններ ստեղծել, զարգացնելու ինքնագործունեյությունն ու մանկական ստեղծագործությունը»:

12. «Լաբորատորիայում յից» մեք ունենումք յերեխաների պիտույքները և յեղնել մեր դպրոցում յի դեմս այս պես կոչված «լաբորատորիայի» մեք ունենումք:

Ահա թե ինչ է նշված այդ մեթոդի ունիվերսալացման մասին Կենտրոնի 1932 թվի ոգոստոսի 25-ի վորոշման մեջ.

«Սակայն, չնայած Կենտրոնի այդ վորոշման մեջ (խոսքը Կենտրոնի 1931 թ. սեպտեմբերի 5-ի վորոշման մասին է. 9.) տրված ցուցմունքին, վոր վոչ մի մեթոդ չի կարող ընդունվել վորպես ուսուցման հիմնական և ունիվերսալ մեթոդ՝ դպրոցների աշխատանքի գործնականում տարածվել է վորպես հիմնական՝ այսպես կոչված «լաբորատորիայի» մեթոդը, վոր զուգորդվել է կայուն և պարտադիր բերգադների կազմակերպմամբ, վոր առաջ է բերել խեղաթյուրումներ՝ վորպես դեմագրիկություն ուսումնական աշխատանքներում, ուսուցչի դերի թուլացում և շատ դեպքերում՝ յուրաքանչյուր աշակերտի անհատական ուսուցման անտես առնելը»:

1) Ընդդռմները մերն են. Յեր. 9:

«Լաբորատոր-բրիգադային» մեթոդի խեղաթյուրումը կայանում է նրանում, վոր կոլեկտիվիզմը վերջնելով վորպես դաստիարակչական սկզբունք, իսկ Լաբորատոր աշխատանքը, վորպես մեթոդական պրիոմ, վորոնք առանձին-առանձին միանգամայն ընդունելի և դրական են, յեթե տեղին ու ժամանակին են գործադրվում՝ այդ յերկուսը մեխանիկորեն միացվում են վորպես «Լաբորատոր-բրիգադային» մեթոդ և հանձնարարվում բոլոր դպրոցներին, բոլոր առարկաների մշակման և ամեն տարիքի ու պատրաստության յերեխաների համար՝ վորպես «գլխավոր», «ունիվերսալ» մեթոդ:

Մանկավարժական պրոցեսի այդ դրական կողմերի մեխանիքական միացումը և բոլոր պայմաններում գործադրելը գրեթե անհնար է իր հակասությունը՝ տալիս և միանգամայն բացասական արդյունք, վորը կայանում է հետևյալում.

ա) Բրիգադները կազմվում են կայուն ձևով, ամեն ուսումնական աշխատանքի համար՝ միևնույն կազմով, առանց հաշվի առնելու, թե այդ բղխում է, արդյոք, նյութի և աշխատանքի բնույթից և համապատասխանում է, արդյոք, աշակերտների կարողություններին ու ձգտումներին, թե վոչ:

բ) Ամեն մի նյութի համար առաջարկվում է Լաբորատոր աշխատանք, վորը փառորեն ուսումնա-դաստիարակչական աշխատանքը մեծ մասամբ վեր է ածում գրքային ուսուցման, նորից առանց հաշվի առնելու կրթական-դաստիարակչական գործի վողջ բարդությունը:

գ) «Լաբորատոր-բրիգադային» մեթոդով ուսումնական նյութը մշակվում ու յուրացվում է փաստորեն վոչ թե ամբողջ բրիգադի և նրա յուրաքանչյուր անդամի կողմից, այլ մեկ կամ յերկու ուժեղների կողմից. մնացածները սովորաբար պասիվ են լինում: Այդպիսով՝ այդ մեթոդը չի ապահովում ամեն մի աշակերտի կողմից նյութի բավարար ծավալով ու խորությամբ յուրացումը, վոր վերջին հաշվով տանում է դեպի ուսման վորակի խիստ ցածրացումը:

դ) «Լաբորատոր-բրիգադային» մեթոդով ուսուցանելիս, ուսուցիչը սովորաբար ստուգում ու հաշվառման է յենթարկում նյութի մշակումն ու յուրացումն ամբողջ բրիգադի կողմից և վոչ թե ամեն մի աշակերտի: Այդ նորից չի ապահովում ամեն մի աշակերտի կողմից նյութի անհրաժեշտ յուրացումը:

ե) «Լաբորատոր բրիգադային» մեթոդի գործադրման ժամանակ ուսումնական աշխատանքը թողնվում է ինքնահոսի, ընկնում է ուսուցչի ղեկավար դերն ուսումնական պրոցեսում: Թուլանում է կազմակերպված պլանային ուսուցումն ու դաստիարակությունը. թուլանում է կուսակցության ու խորհրդային իշխանության դաստիարակչական ներգործությունը, վորի գլխավոր իրագործողն է ուսուցիչը:

զ) «Լաբորատոր-բրիգադային» մեթոդի ժամանակ չի իրականացվում Կենտկոմի այն ցուցմունքն, ըստ վորի ուսուցիչը պարտավոր է սխտեմատիկ ու հաջորդական ձևով բացատրել իր դասավանդած առարկան: Խախտվում է առարկայի սխտեմատիկան: Աշակերտները ձեռք են բերում վոչ թե տվյալ գիտական դիսցիպլինան իր ամբողջ սխտեմով, այլ ծվատված պատահներ՝ պատահական ու անսխտեմ: Այդ ևս իր հերթին մեծ չափով իջեցնում է «գիտությունների հիմունքների» յուրացումն ու կոմունիստական դաստիարակության գործը:

Ահա թե ինչու Համկոմկուսի (բ) Կենտկոմն իր 1932 թ. ոգոստոսի 25-ի վորոշման մեջ հրահանգում է.

«Համկոմկուսի (բ) Կենտկոմն առաջարկում է դաշնակից հանրապետությունների Լուսժողկոմատներին՝ վերացնել Լաբորատոր-բրիգադային մեթոդի այդ խեղաթյուրումները, իսկ ուսումնական պրոցեսը դպրոցում կազմակերպել հետևյալ հիմունքներով.

ա) Ուսումնական աշխատանքի կազմակերպման հիմնական ձևը տարրական և միջնակարգ դպրոցներում պետք է հանդիսանա դասը՝ աշակերտների տվյալ խմբի հետ, պարագլուխների խստորեն վորոշված դասացուցակով և աշակերտների կայուն կազմով: Այդ ձևը յուր մեջ պետք է ընդգրկի ուսուցչի ղեկավարությամբ ընդհանուր խմբի, բրիգադային և յուրաքանչյուր աշակերտի անհատական աշխատանքը՝ ուսուցման բազմազան մեթոդներ կիրառելով: Դրա հետ միաժամանակ, պետք է ամեն կերպ ծավալել ուսումնական աշխատանքի կոլեկտիվ ձևեր՝ չգործադրելով մշտական և պարտադիր բրիգադների կազմակերպումը»:¹

Այնուհետև յերկրորդ կետում՝ Կենտկոմը դիրեկտիվ է տալիս այն մասին, թե ինչ մեթոդներով ու ձևերով պետք է կազմակերպել ուսումնական աշխատանքը դպրոցում:

Սակայն ձախ խեղաթյուրման ամենացայտուն արտահայտությունն ուսումնական մեթոդների բնագավառում հանդիսանում է այսպես կոչված «նախագծերի մեթոդի» կիրառումը:

Ի՞նչ է իրենից ներկայացնում այդ մեթոդը: Դա ծագում է առել բուժուկական դպրոցի պայմաններում. լայն գործադրություն ունի մանավանդ Ամերիկայում:

Այդ մեթոդի ոգտագործումն Ամերիկայում բղխում է ամերիկյան բուժուկադիայի դաստիարակչական նպատակներից՝ պահպանել գործունակներ:

«Նախագծերի մեթոդով» աշխատանքը կազմակերպելիս դպրոցի ու-

¹ Համ. Կկ(բ) Կենտկոմի 1932 թ. ոգոստոսի 25-ի վորոշումից:

սուսմա-դաստիարակչական աշխատանքի բովանդակությունը յենթարկվում է համապատասխան փոփոխության: Ծրագրային նյութը իրենից ներկայացնում է մի քանի խոշոր «նախագիծ» թեմաներ, վորոնցից ամեն մեկն իր հերթին բաժանվում է մի շարք ավելի փոքր «նախագծերի»:

Այդ սիստեմով կազմած ծրագիրն ընդգրկում է իր մեջ ամբողջ դպրոցի ուսումնա-դաստիարակչական աշխատանքի բովանդակությունը («համադպրոցական նախագիծ»), կամ տվյալ դասարանի ուսումնական նյութը:

Նման մեթոդներով աշխատելիս աշակերտները հաճախ դպրոցից դուրս՝ դաշտում, արտադրության մեջ կամ ակումբում են անցկացնում իրենց ուսումնական ժամերը:

Հիմնական խնդիրը դառնում է «նախագծի»-«պրակտիկ գործի» կատարումը, վորին յենթարկված են գիտությունների հիմունքների յուրացումն ու դաստիարակչական ունակությունների ձեռք բերելը:

Աշխատանքը կատարում են աշակերտներն իրենց բրիգադիւրների ղեկավարությամբ: Ուսուցչի դերը ծայր աստիճան ընկնում է: Յեթե այս կամ այն «նախագիծ» մշակումը կատարվում է դասարանում, ապա այդ փաստորեն վեր է ածվում բանախոսական-գրքային ուսուցման:

Շուրջինը հայտարարում եր, վոր նախագծերի մեթոդը «հանդիսանում է դպրոցական վողջ աշխատանքների վերակառուցման գլխավոր ուղին»:

Այսպիսով այդ բուրժուական արմատներ ունեցող մեթոդը հայտարարվում էր միակ՝ ունիվերսալ մեթոդը խորհրդային Միության բոլոր տիպի դպրոցների համար:

Կենտկոմն իր 1931 թվի սեպտեմբերի 5-ի վորոշման մեջ անհ թե ինչ խորտակիչ հարված տվեց այդ մեթոդին մեր դպրոցում:

«Խորհրդային դպրոցում գործադրելով ուսուցման զանազան նոր մեթոդներ, վորոնք կարող են նպաստել սոցիալիստական շինարարության ձեռներեց ու գործունյա մասնակիցներ դաստիարակելուն՝ անհրաժեշտ է ծավալել վճռական պայքար ընդդեմ թեթևամիտ մեթոդական պրոժեկտյորության, գործնականում նախորդ չստուգված մեթոդների մասսայական տարածման դեմ, վոր առանձնապես ցայտուն կերպով վերջին ժամանակներում յերևան յեկավ այսպես կոչված «նախագծերի մեթոդի» գործադրմամբ: «Դպրոցի մահացման» հակալինինյան տեսությունից բղխած փորձերը՝ դպրոցի վողջ աշխատանքների հիմքում դնել այսպես կոչված «նախագծերի մեթոդը»՝ փաստորեն տարել են դեպի դպրոցի մահացումը»:

«Նախագծերի մեթոդը» հանդիսանում է «ձախ» խեղաթյուրման ամենացայտուն որինակը:

ա) «Նախագծերի մեթոդը» ամենացայտուն որինակն է մարքս-լենինյան մեթոդոլոգիայի խեղաթյուրման ուսումնական աշխատանքի բովանդակության և ուսման մեթոդների կապի ուղղությամբ: Այստեղ այս մեթոդի ունիվերսալացման և բովանդակության ու մեթոդի (ձևի) կապի մենշեյկյան ըմբռնողության արտահայտությունն է այն, վոր բովանդակությունը յենթարկվում է մեթոդին, վոր մեթոդը («Նախագծերի») հայտարարվում է «դպրոցական վողջ աշխատանքների վերակառուցման հիմնական ուղին»: (Շուրջին):

բ) Այդ մեթոդի գործադրության հետևանքը յեղել է այն, վոր ծրագրերը կազմվել են «նախագծերի մեթոդով», նյութի մշակումը կազմակերպվել ու տարվել է նորից այդ մեթոդով: Թերագնահատվել է տեսությունը, ուսուցումը դպրոցում կազմակերպվել է՝ յենյելով լոկ աշակերտների գործնական աշխատանքից: Դա առաջ է բերել աշակերտների հանրակրթական մակարդակի խիստ ցածրացում: Դա չի տվել գիտությունների հիմունքների սիստեմատիկ ու վորակով յուրացում, այլ կարկատանային գիտելիքների մի անսխտեմ խառնուրդ, վորոնք կտրված են յեղել պոլիտեխնիզմից, վորի հետևանքով պոլիտեխնիկական կրթությունն ստացել է ֆորմալ բնույթ:

գ) «Նախագծերի մեթոդի» մետաֆիզիկական վերացականացումն և ունիվերսալացումն, ինչպես և մեթոդական անմիտ պրոժեկտյորությունը ցույց են տալիս, վոր «ձախերն» փորձել են խորհրդային դպրոց փոխադրել բուրժուական մեթոդներն՝ առանց դրանց հաղթահարելու:

դ) «Նախագծերի մեթոդը»՝ կապված «դպրոցի մահացման» հակալինինյան տեսության հետ՝ տարել է փաստորեն դեպի ծրագրի, մանկավարժական կազմակերպված պրոցեսի, դասագրքի ու դասապատույնների «մահացում», դեպի ուսուցչի դերի վճռական թուլացումը և խորհրդային պոլիտեխնիկական դպրոցի քայքայումը:

յե) Քաղաքական տեսակետից՝ «ձախերի» «տեսականն» ու «գործնականը» խորհրդային պոլիտեխնիկական դպրոցի քայքայումն է, դըպրոցի, վոր պրոլետարական դիկտատուրայի շրջանում հանդիսանում է սոցիալիզմի համար տարվող պայքարի հղորդունյա զենքերից մեկը:

Ահա թե ինչու այնպիսի խորտակիչ հարված տվեց Համկոմկուսի (բ) Կենտկոմը «նախագծերի մեթոդին» ու «ձախերի» մեթոդական պրոժեկտյորության յուրաքանչյուր արտահայտությանը:

Կենտկոմի դիրեկտիվները հիման վրա վերջին մի քանի տարիների ընթացքում ծավալվեց ամենաանխնայ պայքար մեթոդների ունիվերսալացման և մեթոդական անմիտ պրոժեկտյորության դեմ: Դեն շրպրտվեցին այսպես կոչված «նախագծերի մեթոդը», «Լաբորատոր-բրիգադային» մեթոդի խեղաթյուրումն, այս կամ այն մեթոդի ունիվերսալացումը:

Սակայն այդ պայքարը դեռ վերջացած չէ: Թե տեսականում և թե

գործնականում դեռ յերբեմն այս կամ այն ձևով հանդես ե գալիս նաև մեթոդական «ձախ» խեղաթյուրումը, վոր իր հերթին նպաստում է նաև աջ թեքման կենդանացման:

Պետք է գիտենալ, վոր «ձախերի» ամբողջ սխտեմը և նրա մնացորդներն աբստահյաթություն են ջախջախված, բայց դեռ չվոչնչացրած թշնամի դասակարգերի ճնշման: «Ձախերի» «ուսմունքը» փաստորեն տանում է դեպի կուսակցության և պրոլետարական դիկտատուրայի դերինում և ժխտումը դաստիարակչական գործում: Այստեղից ել մանր բուրժուական անարխիզմի՝ մանր-բուրժուական տարրերայնության այդ իդիոլոգիայի սոցիալ դասակարգային դիմակի պատումը հանդիսանում է անհրաժեշտ նախապայման՝ խորհրդային պոլիտեխնիկական դպրոցի ամրապնդման, նախապայման՝ դաստիարակության կուսակցականացման և կուսադեցության ամրապնդման դպրոցում: Նախապայման՝ սլայքարելու պրոլետարական դիկտատուրայի հզորագույն ողակներից մեկի, դպրոցի ամրապնդման համար, վոր հանդիսանում է «պրոլետարիատի գաղափարական, կազմակերպչական լեզվ դաստիարակչական ներգործության սարածողը աշխատավորության կիսապրոլետարական լեզվ վոչ պրոլետարական մասսաների վրա»:¹

Գ.ԼՈՒԵ Գ.

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՄԵԹՈԴՆԵՐԻ ՈՒ ՁԵՎԵՐԻ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ ՅԵՎ ՆՐԱՆՑ ԳՈՐԾԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԿՈՆԿՐԵՏ ՈՐԻՆԱԿՆԵՐԸ ՏԱՐՐԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑՈՒՄ

Մենք արդեն մի քանի անգամ մեր աշխատության առաջին մասում շեշտել ենք այն միտքը, վոր՝

ա) Մեթոդն առանց բովանդակության՝ մետաֆիզիկա չէ: Մեթոդը գոյություն ունի միայն մշակվող կոնկրետ նյութի հետ կապված և արտահայտվում է տվյալ նյութի մշակման պրոցեսում:

բ) Ուսուցման այս կամ այն մեթոդը գործադրվում է մի շարք այլ մեթոդների հետ զուգորդված: Այդպես՝ եքսկուրսիան կազմակերպելիս ուսուցիչը կարող է անցկացնել ներածական և յեղրափակման զբոսյց, կատարել տալ մշակած նյութի գրանցում, նյութը խորացնելու համար ընթերցել գրքից, հավաքած նյութերը լաբորատոր աշխատանքի միջոցով մշակել, և այլն: Զբոսյցի ժամանակ ուսուցիչը կարող է ոգտագործել դիդակտիկական այլ և այլ պիտույքներ՝ դասը դիտողական դարձնելու համար, փորձեր դնել և այլն:

գ) Յուրաքանչյուր մեթոդական պրիոմ գործադրվում է աշակերտների մոտավոր կարողություններին համապատասխան:

Ընդգծելով հանդերձ, վոր ուսուցման յուրաքանչյուր մեթոդ ու ձև իր կոնկրետ գործադրությամբ տվյալ նյութից անրաժան պետք է դիտել, սակայն զրա հետ միասին, մանկավարժական հարուստ պրակտիկայի ամբողջությունն ոգտագործելով՝ խորհրդային մանկավարժությունը մշակել է ուսուցման ամեն մի մեթոդական պրիոմի հիմնական և ընդհանուր գծերը:

Ներքևում մենք տալիս ենք ուսուցման մի շարք մեթոդների բնութագրերը՝ ուսումնական նյութի հետ անմիջապես կապված որինակներով:

¹ Կուս. ծրագրից:

14. Ուսումնական հյուրի սիստեմատիկ ու հաջորդական ձևով բացատրելը՝

Կենտրոնական կոմիտեյի 1932 թվի ոգոստոսի 25-ի վորոշման մեջ մենք կարդում ենք. «ուսուցիչը պարտավոր է սիստեմատիկ ու հաջորդական ձևով բացատրել առաջիններին յուր դասավանդած առարկան»։ Դրա հետ նաև Կենտկոմը հանձնարարում է ուսուցչին՝

մաքսիմալ չափով զարգացնել աշակերտների ինքնուրույն աշխատելու ունակությունները, գործադրել ուսուցման բազմազան մեթոդներ։ Ուսուցչի կողմից նյութի սիստեմատիկ ու հաջորդական ձևով մշակելն ու բացատրելը պայմանավորվում է մի շարք հանգամանքներով։ Առաջին հերթին նրանով, վոր ուսուցիչը հանդիսանում է մանկավարժական պրոցեսի ղեկավարը, վոր նա հանդիսանում է մարդկությունից ստեղծած հարստության խոշոր փորձի կրողը։ Նա այդ փորձը պետք է մաքսիմալ չափով ոգտագործի՝ աշակերտներին գիտությունների հիմունքները սիստեմատիկորեն տալու համար։

Վր ուսուցչի դերը վճռական է ուսուցման գործում, այդ ցույց է տալիս Կապրի կղզու վրա կազմակերպված կուսդպրոցի ուսանողներին ուղղած Լենինի նամակը։ Այդ նամակում Լենինը ուսուցչի վճռական դերը հետևյալ ձևով է բնորոշում։

«Յուրաքանչյուր դպրոցում ամենակարևորը՝ գաղափարական-քաղաքական ուղղությունն է. ինչով է այդ ուղղությունը վորոշվում։ Ամբողջապես լիկ բացառապես դասխոսների կազմով»։¹

Ուսուցչի դերի թերագնահատումը տանում է դեպի դաստիարակության լենինյան ուսմունքի խեղաթյուրում։ Այստեղից պարզ է նաև, վոր ուսուցչի բանավոր խոսքը՝ պատմելը, զրույցը, իր խոշոր տեղն է ունենալու ուսումնական աշխատանքում։ Այդ բանավոր խոսքը, ինչպես մենք բացատրել ենք՝ մեր խորհրդային պոլիտեխնիկական դպրոցում, խորհրդային ուսուցչի կողմից գործադրված, սոցիալիստական բովանդակության և աշակերտների արտադրական աշխատանքի հետ կապված, բոլորովին այլ իմաստ է ստանում և բնավ չի կարող հետ կապված, բոլորովին այլ իմաստ է ստանում (նորից ենք ընդգրծում՝ յերբ գրված է ձիշտ՝ Մարքս-Լենինյան հիմունքների վրա)։

Նյութն ուսուցչի կողմից սիստեմատիկ և հաջորդական ձևով աշակերտներին բացատրելը պետք է տվյալ առարկային և տվյալ նյութի բնույթին ու աշակերտների կարողություններին համապատասխան ձևերով կատարվի։ Դասավանդած առարկայի սիստեմատիկ ու հաջորդական բացատրումն ուսուցչի կողմից անհրաժեշտ պայման է՝ պարբարելու անսխտեմ, կարկատանային գիտելիքներ տալու դեմ։ Դա անհրաժեշտ նախապայման է, ապահովելու դասավանդվող առարկայի

յուրացումը վորպես սիստեմատիկ գիտություն։ Տարրական դպրոցի մաթեմատիկայի 1932 թվի ծրագրի ներածականում կարդում ենք հետևյալը.

«6. Համ. կոմկուսի (բ) Կենտկոմի վորոշման մեջ աշխատանքի մեթոդների բաժնում ասվում է այն մասին, վոր «ուսուցիչը պարտավոր է սիստեմատիկ և հաջորդական ձևով բացատրել յուր դասավանդած առարկան»։ Մաթեմատիկայի վերաբերյալ այդ սկզբունքն ունի բացառիկ կարևոր նշանակություն։ Խիստ հաջորդականությունն ու սիստեմը մաթեմատիկայի վերաբերյալ ստանում են մեթոդական կարևորագույն պահանջի նշանակություն։ Մաթեմատիկայի մեջ յուրաքանչյուր նոր աստիճանը կարող է հասկացվել և յուրացվել միայն այն դեպքում, յերբ լավ հասկացվել և յուրացվել է նախընթաց աստիճանը։ Մաթեմատիկայի մեջ յուրաքանչյուր նոր ունակությունը յեկակետ ունի նախընթաց ունակությունները։ Այստեղ յուրաքանչյուր, մինչև իսկ, չնչին բացը հիմքում՝ դժվարացնում է ամբողջ հետագա ընթացքը. այդ պատճառով էլ մաթեմատիկական գիտելիքներն և ունակությունները, վորոնք հաղորդվում են ուսուցչի կողմից, պետք է դասավորվեն վորոշ սիստեմով և հաջորդականությամբ։ Մի աստիճանից մյուսի անցումը կարող է կատարվել միայն այն ժամանակ, յերբ լավ յուրացվել է նախորդ աստիճանը»։¹

Այդ դիտողությունը վերաբերում է բոլոր ուսումնական առարկաներին։ Հաշվի առնելով այդ ուսուցիչը պետք է այնպիսի ձևերով ու մեթոդներով կառուցի ուսուցումը, վոր աշակերտը ձեռք բերի գիտելիքների և առարկաների լրիվ ու ամբողջական սիստեմ։

Այժմ ծանոթանանք մեթոդական այլ և այլ պրիոմների գործադրության հետ։

1. ՈՒՍՈՒՅՁԻ ՊԵՏՄԵԼԸ

15. Պատմության դասավանդման կուսակցականությունը

Ուսուցչին աշակերտներին այս կամ այն նյութը կարող է տալ պատմելու ձևով։ Պատմելու ձևով կամ պատմողական մեթոդով կարելի յե մշակել դասավանդվող զանազան առարկաների (հասարակագիտության, աշխարհագրության, բնագիտության և այլն) համապատասխան նյութերը։ Պատմողական մեթոդի գործադրման առաջին նախապայմանն է՝ պարզել, թե տվյալ ուսումնական նյութի այդ մեթոդով մշակելն արդյոք կտա ամենամեծ արդյունքը։ Դուցե կարելի յե

¹ Ленин. IX сборник, № 165

¹ 1933 թվի տարրական դպրոցի ծրագիր, էջ 7.

ալելի մեծ արդյունք ստանալ այդ նյութը ուսուցման այլ մեթոդներով մշակելու դեպքում:

ըով մշակելու դեպքում։

Ուսուցչի պատմելը պետք է ունենա Մարտ-Լենինյան կառույց-
քուն, կուսակցականություն, յեվ գիտականորեն միանգամայն նիշ
մուցնեն։ Պատմելը պետք է այնպես կառուցել, վոր ստացած գիտե-
լիքներն աշակերտներին զինեն վորպես սոցիալիստական շինարարու-
թյան գիտակից, ձեռներեց ու ակտիվ մասնակիցների։ Աշակերտները
պետք է զգան ու ըմբռնեն լսածի սոցիալական իմաստը։ Պետք է
նշել, վոր միևնույն նյութը կարելի չէ պատմել համոզված, կուսակ-
ցականորեն, ապրելով ու ապրեցնելով աշակերտներին. կարելի չէ
պատմել նաև միանգամայն «չեզոք», փորձալ ու անտարբեր ձևով։
«Չեզոք» պատմելը վոչ միայն որոյեկտիվ չէ, այլ փաստորեն քրե-
նալակն է։ Պետք է այնպես պատմել, վոր աշակերտները վառվեն
ատելությամբ դեպի շահագործող դասակարգերն ու պատրաստ լինեն
ոգտագործել իրենց ձեռք բերած գիտելիքները բանվոր դասակարգի
գործի համար։ Պատմածի կուսակցականությունն նախապայմաններից
մեկն այն է, յեթ ճյուրը կապվում է սոցիալառարության նիշ։ Կայուն
ծրագրերը կազմված են մի քանի տարվա համար. նրանք տալիս են
սխտեմատիկ գիտելիքների մի սահմանագծված ծավալ։ Սոցիալիստա
կան շինարարությունն առաջ է ընթանում հսկայաքայլ տեմպերով,
զարգանում է գիտությունը, նվաճումներ է կատարում տեխնիկան։
Ծրագրում դժվար է ամեն բան նախատեսել։ Բնական է, վոր ծրա-
գրային նյութը մշակելիս ընդհանրապես և մասնավորապես պատմի-
լիս՝ ուսուցիչը պիտի նյութը հարստացնի սոցշինարարության նվաճում-
ների տվյալներով, գիտություն ու տեխնիկայի վերջին նվաճումներով։

Մյուս կողմից, ծրագրերը կազմված են մեր հանրապետության տասնյակ հազարավոր դպրոցների համար: Յուրաքանչյուր դպրոց ունի իր յուրահատուկ միջավայրը, սոցիալաբարոյության յուրահատուկ խնդիրներն ու ուղեկետները: Այդ ծրագրի կոնկրետ նյութը մշակելիս ուսուցիչը չի կարող չօգտագործել սվյալ դպրոցի օրապատում սարժուկ սոցիալաբարոյաին կոնկրետ օրինակներն ու սվյալները: Հակառակ դեպքում պատմածը կդառնա վերացական, անհիմն ու սխոլաստիկ, կխեղաթյուրվի տեսականի ու գործնականի գիպելկտիկ կապը:

Ուսուցիչը պետք է հաշվի առնի աշակերտների պատրաստությունը, նրանց մտավոր մակարդակը, նրանց հետաքրքրությունը և իր պատմելը թե՛ ըստ նյութի ու լեզվի մատչելիություն, թե՛ ըստ ակոդու-թյան՝ հարմարեցնի դասարանին: Զի կարելի տարրական գաղափարները հարմարեցնի դասարաններում մի ամբողջ դաս պատմել, վերջինս փոքր են յերեխաները, վերջինս ցածր է դասարանը, այնքան ավելի մատչելի, այնքան ավելի կարճ պլանի լինի պատմելը:

16. Ինչ մերո-
ղ ա կ ա ն պա-
հ ա ճ օ ն ե Ր ի
պլիթ ք ա վ ա-
ր ա Ր ի պ ա ս-
մեթը

ա) Ուսուցիչը մշակելիք նյութը պիտի պատմի պը-
լանով, վորոշ սխաեմով ու հաջորդականությամբ: Ամե-
նից առաջ ուսուցիչն աշակերտներին պիտի ծանո-
թացնի մշակվող նյութի մանկավարժական նպատակի
հետ, վորից հետո սկսում են նախագծած պլանով պատմել:

Պատմելիք նյութը պիտի հարստացվի ցուցադրական-դիտողական պիտուույթներով: Հաճախակի պիտի սոցշինարարությունից և աշակերտներին ծանոթ միջավայրից վերցրած ուրինակներով լրացնի, ու բացատրի այս կամ այն խնդիրը:

Պատմելու ժամանակ պետք ե ընդգծել նյութի կարևորագույն հիմնական մտքերը և զանազան պրիոֆներով աշակերտների ուշադրությունը գրավել այդ հիմնական մտքերի շուրջը: Յուրաքանչյուր նոր միտքը հնի հետ պիտի կապվի ու այդպիսով պատմածը պիտի կազմի մեկ ամբողջական սխառնմ, զորին աշակերտները կարողանան մտքի ակտիվ ստեղծագործող աշխատանք կատարելով՝ քայլ առ քայլ հետևել:

բ) Նյութը պիտի տրվի պատկերավոր ու գիտողական: Ուսուցիչն աշակերտ ցայտուն ու պատկերավոր պետք է պատմի նյութը, վոր աշակերտին թվա, թի նա անձամբ տեսնում է նկարագրածը: Լսածն ու տեսածն աշակերտի մեջ առաջ պիտի բերի մտքի ակտիվ ստեղծագործական աշխատանք, ստեղծի լրիվ ու զորեղ մտապատկերներ, վորոնք ուժեղ առօրյա ցիաներ կազմե՞լով՝ նպաստեն նյութը գիտակցորեն յուրացնելու, նրան տիրապետելու գործին:

Պատմիկն ուսուցիչը պետք է նյութի բնութիւնն ու բովանդակութեան համապատասխան ձայնը բարձրացնի, իջեցնի, պատմի արագ կամ դանդաղ, յերբեմն հարմար գեպքում դադար առնի՝ զբաղելու աշակերտների ուշադրութիւնը: Այդ ամենն աշխատանքի յե քաշում աշակերտի բազմազան կենտրոնները, չի հոգնեցնում նրան: Այդ բոլորը հնարաւորութիւնն է տալիս ընդգծել և աշակերտների ուշադրութիւնը կենտրոնացնել նյութի կարեւոր մասերի շուրջը, ոժանդակում է նյութի լավագույն յուրացման:

Մակայն այստեղ անհրաժեշտ ենք համարում նշել, Վոր յերբեք պատկերում պատկերավորությունը, հուզականությունը ու հոյակապությունը Հայկի ինքնանպատակ դառնա, այլ պիտի նպաստի մեռելվող նյութի գիտակցանքում ու ամուր յուրացման: Այդ բոլորը կվերածվի սխոլաստիկայի, յեթե պատմաժը սերտորեն չկապվի սոցիալաբարութեան, կյանքի իրական յերևույթներին, պրակտիկային, բանվոր դասակարգի պայքարին՝ սոցիալիզմ կառուցելու համար: Պատմաժի պատկերավորությունը ու հուզականությունը պիտի խստորեն յենթակա լինեն դրված դաստիարակչական նպատակին, նպաստող հանգամանք դառնան մեռելվող նյութի գիտակցական

յուրացման յեւ առաքելութեան դիպակեցիկա-մասերիալիստական աշխարհայացքը կերտելուն:

դ) Նյութը պետք է պատմել լեզվական, քերականական տեսակետից միանգամայն ճիշտ ու անսխալ: Ուսուցչի խոսքը պետք է լինի պարզ, վորոշ, հասկանալի ու մատչելի և առանց ավելորդ արանքութունների («ուրեմն», «և այլն», «դա», «բանը», «ինչը» և այլն): Յուրաքանչյուր բառ պետք է իր տեղում գործածվի: Պետք է պատմածը տրվի կարճ ու պարզ և միաժամանակ լրիվ նախադասութուններով:

դ) Պատմելու ընթացքում ուսուցիչը պիտի նույնանիշ ու հոմանիշ բառեր գործադրելով, հակադրութուններով և այլն պարզաբանի ու բացատրի նոր հասկացողութուններն ու անծանոթ բառերը:

յե) Նյութը պատմելիս մեծ չափով պետք է ոգտագործել դիտողական պիտույքներ, կատարել փորձեր, ցույց տալ քարտեզի վրա աշխարհագրական տեղեր, վորոշ հիշատակվում են պատմելու ժամանակ և այլն: Մի խոսքով պետք է ոգտագործվեն բոլոր հնարավորութունները, նյութի մշակումը բազմազան ձևերով հարստացնելու, վոր պիտի նըպաստի նյութի սխտեմատիկ, գիտակցական ու խորը յուրացման:

Պատմողական դասավանդման հետ հաճախակի կարող է զուգորդվել զրույցը, հարց ու պատասխանը: Պետք է պատմել հաջող կերպով զուգորդել հարց ու պատասխանի հետ, մեծ չափով ոգտագործելով աշակերտների սոցիալական փորձն ու նախորդ ձեռք բերած գիտելիքները:

զ) Ուսուցիչը պարտավոր է պատմելու ընթացքում, մանավանդ վերջում ստուգել ու պարզել, թե վորչափ աշակերտները գիտակցորեն, ըմբռնեցին ու յուրացրին մշակած նյութը: Նա պիտի ամրապնդի այդ գիտելիքներն և ապա միայն առաջ անցնի:

ե) Պատմած նյութը լավ ամրացնելու համար աշակերտներին կարելի չէ գրել տալ նյութի հիմնական մտքերը, կարճ ձևակերպումներով, յեթե միայն դրանք դասադրքում բացակայում են: Չպետք է աշակերտներին ավելորդ տեղը ծանրաբեռնել գրավոր աշխատանքներով, յեթե տվյալ նյութը նրանք կարող են գտնել դասագրքում: Ավելի լավ է, աշակերտները վարժվեն դասագրքից ոգտվելու: I և II դասարաններում պետք է գրել գրատախտակին, վորից և աշակերտները պիտի արտագրեն իրանց տետրերում: Իսկ բարձր դասարաններում կարելի չէ և թելադրել, անպայման կանխելով սխալները:

Անհրաժեշտ է այստեղ նշել այն հանգամանքը, վոր վերջին տարիներում (մինչև Կենտկոմի պատմական վորոշումները դպրոցի մասին) չափազանց թերազնահատվել է աշակերտների գրավոր աշխատանքի վորակը: Մաքուր, գրագետ ու կանոնավոր գրելու վրա ուսուցիչները վոր մի ուշադրութուն չէին դարձնում, վորի հետևանքով անգրագիտութունը բուն եր գրել աշակերտների տետրերում:

Ուսումնական աշխատանքի պրոցեսում պիտի կատարվեն գրավոր աշխատանքների զանազան ձևեր ու վարժություններ, վոր վոր միայն լեզվից, այլ և բոլոր առարկաներից ուսումնական նյութը յուրացնելու հոր միջոցներից մեկը պիտի դառնա:

Դրավոր աշխատանքներն ու վարժությունները զուգորդում են ուսումնական աշխատանքի բազմապիսի պրիոմներին, վորոնց հետ նաև պատմելուն:

Ուսուցիչը պարտավոր է պայքարել՝

ա) վոր աշակերտն ունենա մաքուր ու խնամքով պահած տետր:

բ) վոր գրավորը կատարվի գեղեցիկ ու համաչափ տառերով:

գ) վոր աշակերտները վարժվեն անսխալ ու գրագետ գրել:

դ) վոր նրանք վարժվեն իրենց մտքերը ինչպես բանավոր, այնպես և գրավոր ձևով վարժ ձևակերպել:

2. ԶՐՈՒՅՑՈՒ ՏԵՐԵՆՆԵՆ ԴՊՐՈՑՈՒՄ

17. Զրույցը յեւ նրա տեղը դասավանդման մեջ

Ուսուցչի կողմից նյութի սխտեմատիկ ու հաջորդական ձևով բացատրելու մեթոդական պրիոմներից մեկն է զրույցը:

Պետք է նկատել, վոր շատ հաճախ մեր դպրոցներում ուսուցման բազմազան մեթոդների ոգտագործումը փաստորեն փոխարինվում է ուսուցման միայն գրքա-բանախոսական ձևերով: Գործադրվում է դասագիրքը, ուսուցչի պատմողական դասավանդման ձևն ու զրույցը՝ բոլոր առարկաների բոլոր նյութերը մշակելիս: Դա վոր այլ ինչ է, յեթե վոր դպրոցը դեպի բանախոսական-սխտեմատիկ ուսուցման քաշելու կոնկրետ փորձ, վորի դեմ պետք է անխնա պայքարել: Ոգտագործելով դասագիրքը, պատմելն ու զրույցը՝ միաժամանակ առաջնորդվելով Կենտկոմի ցուցմունքներով՝ պետք է լայնորեն ոգտագործել եքսկուրսիան, լաբորատոր աշխատանքը, ինքնուրույն աշխատանքի այլ և այլ ձևեր, դիտողական պիտույքների ոգտագործում և այլն:

Այդ բազմազան մեթոդների մեջ եւ պիտի տեղին ու եֆեկտիվ կերպով ոգտագործվի զրույցը, վոր մի գրեթե միջոց է ուսուցման վորոշ նյութերի լավագույն մշակման համար:

Զրույցը կարող է զանազան ընույթ ունենալ:

Նա կարող է լինել՝

Ա) Գեկալարող մեթոդական պրիոմ:

Բ) Լրացուցիչ կամ ուսանողի մեթոդական պրիոմ:

Գ) Ստուգողական զրույց:

ա) Զրույցը կարող է ոգտագործվել այս կամ այն նոր գիտելիք կամ

ունակությունը բազմակողմանիորեն առաջնությունը տալու գր-
խափոր պահում:

Այդ դեպքում տվյալ դասի նյութի մշակման մեջ կարևոր տեղը բռ-
նում է զրույցը, մյուս մեթոդական ձևերը (դիտողական պիտույքների
ոգտագործումը, յեզրակացութունների դրանցումը, հոգվածի ընթեր-
ցումը և այլն) ոժանդակիչ դեր են կատարում, լրացնելու, խորացնելու,
ամրապնդելու զրույցի միջոցով մշակվող նյութը:

Որինակ. ուսուցիչը զրույցի միջոցով մշակում է «արևմտյանի ան-
վերը լեվ նրանց նշանակությունը բույսերի համար»:

(Տարրական դպրոցի բնագիտություն 3 դասարանի ծրագրից): Դրա
հետ միասին աշակերտները դիտում են դանդաղան ձևի արմատները,
նկարում են տեսքում, գրում են նկարների տակ՝ «փնջած» «առանց-
քավոր» և այլն:

բ) Զրույցը կարող է նյութի մեակման մի քանի այլ մեթոդական ան-
վերի հետ համադրապես ոգտագործվել նոր մեակվող նյութը յուրացնե-
լու համար: Այդ դեպքում զրույցը պետք է նպատակահարմար ձևով
հյուսվի, զուգորդվի մյուս ձևերին՝ նյութի բովանդակությունը և աշա-
կերտների մտավոր մակարդակին համապատասխան: Դրան որինակ
կարող է ծառայել հետևյալը.

«Գյուղատնտեսության սոցիալիստական վերակառուցումը» թեմայի հեր-
թական բաժինը («կոլտնտեսությունների կազմակերպչական տնտեսա-
կան աճրապնդումը») մշակելիս, Միջին-Վոլգյան յերկրամասի Բորսկի
դպրոցի ուսուցիչներից մեկը հետևյալ մեթոդական ձևերն է ոգտագոր-
ծել, վոր սերտորեն կապված են բովանդակություն հետ և համապա-
տասխանում են վերցրած նյութի բնույթին.

ա) Ուսուցիչ պատմել:

բ) հասարակագիտություն դասագրքի համապատասխան հոգվածի
ընթերցումը:

գ) «Կոլտնտեսային մասնակներ» թերթի ոգտագործումը:

դ) Զրույց կոլտնտեսության բրիգադների լեվ առանձին բրիգադիների
մասին:

յե) Կոլտնտեսությունների ամրապնդման մասին ընկեր Ստալինի
հանդից հատվածների, ընթերցում (խոշորատառ հատվածներ):

զ) Ծանոթացում կոլտնտեսականների աշխատանքային գրքույկ-
ների հետ¹

Զրույցը կարող է ոժանդակ միջոց դառնալ նյութն այլ մեթոդնե-
րով մեակելիս, մեակվող նյութը լրացնելու, կազմակերպելու, ամրապն-
դելու, լեվ յուրացնելու:

Զրույցն այդ դեպքում կարող է ունենալ ներածական քնույք կամ
կազմակերպող նշանակություն, յերբ կազմակերպվում է եքսկուրսիա,
դրվում է փորձ, կատարվում է գրավոր ինքնուրույն աշխատանք, դիտ-
վում է նկար, յերբ մշակվող նյութը կապվում է նախորդ յուրաց-
րած գիտելիքներին, յերբ մշակված նյութի վերաբերյալ կատարվում է
յեզրակացություն և այլն:

Ներքև բերում ենք հասարակագիտական ծրագրից մեկ դասի մշա-
կումը, վորտեղ զրույցի այդ ոժանդակիչ, լրացնող նշանակությունը
ցայտուն կերպով հանդես է գալիս.

Դասի թեման է՝ «Բաղադրիչական պատերազմը». գործադրվում են
հետևյալ մեթոդական պրիոմները, վոր վարպետորեն զուգորդված են
յիրար հետ և սերտորեն կապված են մշակվող նյութի բովանդակու-
թյան հետ:

ա) Զրույց՝ անցած նյութը նորի հետ կապելու համար (ընդգծում-
ներն իմն են: Զ.)

բ) «Պերեկոպի գրավումը» պատմվածքի ընթերցումը.

գ) Կարմիր բանակի դեկավարների (Վորոշիլով, Ֆրունզե, Բու-
դյոնին) պատկերների ցուցադրումը, «Կարմիր բանակը 1919 թվին»
նկարի ցուցադրումը և զրույց այդ նկարների շուրջը:

դ) «Բուդյոնինը յերգի» յերգելը¹:

Այստեղ զրույցն առաջին դեպքում ներածական բնույթ ունի,
յերկրորդ դեպքում՝ բացատրող, լրացնող:

Յերկու դեպքում էլ զրույցը հյուսվում է այլ մեթոդական ձևերի
հետ և նյութի մշակման գործում լրացուցիչ դեր է կատարում:

յե) Առուգողական զրույցի միջոցով նպատակ է դրվում մշակած նյութի
յուրացման աստիճանը (ամբողջ դասարանի կամ առանձին աշակերտ-
ների կողմից) պարզելու համար:

Վերոհիշյալից պարզ է, վոր զրույցն ի թիվս այլ մեթոդական ձե-
վերի՝ հսկայական նշանակություն ունի ուսուցման գործում: Զրույցի,
հարց ու պատասխանի միջոցով աշակերտների ամբողջ խումբն ակտիվ
կերպով մասնակցում է ուսուցման պրոցեսին: Վարպետորեն կազմա-
կերպած զրույցի միջոցով ուսուցիչը կարող է ներգրավել խմբի բո-
լոր աշակերտներին ու այդպիսով դասավանդությունը դարձնել կեն-
դանի, հետաքրքիր և արդյունավետ:

Ինչ նյութ է մեակվում զրույցի անվով:

Դա առաջին հերթին կախված է նրանից, թե վոր ուսումնական առար-
կան է դասավանդվում: Որինակ, յերբ դասավանդվող նյութը հասա-
րակագիտական այժմեական նյութ է, վորի մասին աշակերտները

¹ «Обществовед. в нач. школе», № 10 — 11.

¹ «Обществов. в нач. школе» № 10.

այնպես, վոր աշակերտը տեսնի, լսի, զգա, պատկերացնի, դիտի, ճանաչի, ակնհայտ է, վոր ըմբռնի ուսումնասիրվող յերևույթը՝ կենդանի պրակտիկան: Այդ ուսումնասիրած պրակտիկան պետք է վերացական մտածողությամբ մշակի, ընդհանրացումներ կատարի, ու գիտակցական ձևով յուրացնի այն, տիրապետի նրան: Ապա այդ յուրացրածը պետք է կարողանա գործնականում վոչ միայն ստուգել, այլև հաջողությամբ այն ոգտագործել:

Այդ բոլորն իրարականացնելու համար ուսուցիչը պետք է յուրաքանչյուր գրույցի համար լուրջ կերպով պատրաստվի.

ա) Նա պետք է ընտրի թեման ու պարզի այն մանկավարժական նպատակը, վորի իրականացումը նա

պիտի հետապնդի դասի ժամանակ:

բ) Անհրաժեշտ չափով պետք է նախորոք մշակի տվյալ նյութը և լավ տիրապետի նրան.

գ) Խնամքով կազմի զրույցի պլանը և վորոշի տրվելիք հարցերն ու դրանց բնույթը:

դ) Ուսուցիչը պետք է գիտենա, վոր զրույցը միայն չպիտի լինի ֆորմալ փաստեր տալու միջոց, այլ պիտի նպաստի, վոր աշակերտները կարողանան մշակվող նյութն իսկապես ըմբռնել, յուրացնել, նրան տիրապետել՝ պարզելով յերևույթն իր դիտելի տիպիկ մեթոդներով, որին նախափություններով ու կապերով:

Ներքևում մենք բերում ենք ֆորմալ ու չոր զրույցի մի պատկեր, վորը կարող է այդ տիպի զրույցի մասին վորոշ գաղափար տալ:

«Պատմիք, ի՞նչ կլիմա յե հյուսիսում».— «Այնտեղ ցուրտ է»: «Ի՞նչ բույսեր կան».— «Մամուռ, ծառալոռ»:

«Ի՞նչ է կառուցված Դենսլիի վրա».— «Դենսլիում ուրջ»։ «Ի՞նչի՞նչ է հարուստ Յակուտիան».— «Վոսկով»։ «Ի՞նչպես են ստանում».— «Ավազում»:¹

Այստեղ մենք ունենք փաստերի մեխանիկական ու ֆորմալ թվարկում, առանց դրանց ներքին կապն ու պատճառականությունը, ներքին որինախափությունը հասկանալու: Նման գիտելիքներն աշակերտը շատ արագ կմոռանա: Նման զրույցը չի կարող նպաստել աշակերտի ինքնուրույն դատելուն, յեզրակացություններ անելուն, չի զարգացնի նրա մտածողությունը: Նման ձևով ձեռք բերած գիտելիքը չի կարող գիտակցական լինել և ոժանդակել աշակերտի աշխարհայացքի կերտման: Այդ չի կարող դառնալ նաև նրա ձեռքին գինք՝ սոցիալարարությունը մասնակցելու:

Աշակերտի հիշողությունը պիտի հարստացնել աշխարհագրական բոլոր անհրաժեշտ փաստերով, դա վնասակա պահանջ է, վոր ներկայումս դրվում է մեր դպրոցի առաջ: Դրա հետ միասին պետք է պայքարել մեխանիկական դասավանդման դեմ և կազմակերպել աշխարհագրության ուսուցումն այնպես, վոր աշակերտը յուրացրած փաստերը կարողանա իրար հետ կապել, հասկանալ դրանց ներքին որինախափությունները, կարողանա ընդհանրացումներ անել:

Նախ քան զրույցի անցկացնելն ուսուցիչը պետք է լավ ճանաչի դասարանի աշակերտներին, իմանա նրանց ընդհանուր մտավոր մակարդակը, տվյալ մշակվող հարցի մասին նրանց ունեցած փորձը, վոր անհրաժեշտ է թե զրույցի ընդհանուր պլանավորման համար, թե առանձին հարցերը կառուցելու և թե խմբի առանձին աշակերտներին զրույցին մասնակից անելու համար: Հակառակ դեպքում զրույցը կարող է աշակերտներին անմատչելի լինել, յեթե նյութը համեմատաբար բարդ ձևով է առաջադրվում: Յեթ ընդհակառակը՝ յեթե նյութը հեշտ է և միանգամայն ծանոթ, այդ դեպքում զրույցի մանկավարժական արժեքը կընկնի, վորովհետև այն միանգամայն անհետաքրքիր կդառնա աշակերտների համար:

21. Հարցերի Զրույցի կազմակերպման գործում կարելի է օգտագործել կառուցված մեթոդիկան: Ունի հարցերի կառուցված մեթոդիկան: Ի՞նչ ձևով պետք է կառուցվեն հարցերը:

Հարցը պիտի կառուցել այնպես, վոր նա համապատասխանի մեր հետևյալ պահանջներին.

ա) Հարցը պետք է առաջ բերի աշակերտի մտքի ակտիվ սեղծագործական աշխատանք, ինքնուրույն կերպով դիտելու, դատելու և յեզրակացություններ անելու: Այդ տեսակետից հարցը չպետք է պարունակի իր մեջ պատրաստի պատասխանը: Որինակ. «Այստեղ յեղանակը տաք է».— «Այո, տաք է»։ «Տղայք, առյուծը գորնի՞ք է».— «Այո, գորնիք է»։ Այդպիսի հարցերն արդեն պատասխանն են միաժամանակ թելադրում են. աշակերտներին անելու վոչինչ չի մնում այլևս:

բ) Հարցը պետք է ձևակերպված լինի վորոշ և հետապնդի մեկ ու վորոշակի պատասխան: Անորոշ հարցերը չփութում են աշակերտներին. հաճախ նման հարցին վոչ մի աշակերտ չի փորձում պատասխանել: Այսպես որինակ, բնագիտության դասին մեկ ուսուցիչ հարց է տալիս.

«Ի՞նչ բան է կավը, տղայք: Սո՞նա, ասա»:

Սո՞նան վեր է կենում ու չի պատասխանում:

Ուսուցիչ.— «Ի՞նչ է կավը, — մածուցիկ է, կպչուն է, ջուր չի անցկացնում»:

Հարցն անորոշ էր, դրա համար ել իր նպատակին չհասավ: Հարցը պետք էր ձևակերպել հետևյալ ձևով: «Ի՞նչ հատկություններ ունի կավը»:

¹ «География в нач. школе», стр. 4.

Բացի դրանից, կալի հատկութիւններն ավելի դիտողական ու հասկանալի դարձնելու համար անհրաժեշտ եր նրա վրա համապատասխան փորձեր կատարել և վոչ թե դոգմատիկ կերպով հայտնել աշակերտներին «ի գիտութիւն» կալի մածուցիկ և այլ հատկութիւններն մասին:

գ) Հարցը պետք է կառուցվի ու դրվի այնպես, վրա նրա մեջ պարունակվող նոր ելեմենտն աշակերտներին գիտեցածի նեւ վորտ քելերով կապվի, նոր գիտելիքն արդեն յեղած գիտելիքների վրա հիմնվի: Որինակ, յեթե աշակերտները գաղափար չունեն գետափի մասին, անմտութիւն կլինեն հարց տալ, թե՛ «Դո՞ւք ալ ամբ թե՞ք ե, թե՞ հարթ»:

դ) Յերբեք չի հանձնարարվում խեղաքշուրված հարց տալ, կամ հարց տալ պատասխանը խեղաքշուրելու նպատակով (որինակ՝ «Ձինաստանը վո՞ր յերկրի մայրաքաղաքն ե»):

յե) Պարզ յեւ բարդ հարցեր տալը կախված է նրանից, թե վոր դասարանում է մշակվում նյութը, ի՞նչ բնույթ ունի այն և այլն: Վորքան դասարանը բարձր է, աշակերտների մտավոր մակարդակը բարձր, այնքան նրանց միտքը պետք է վարժվի ավելի բարդ և վերացական դատողութիւններով՝ կյանքի իրական յերևույթների որինաչափութիւնը հասկանալու: Յերբ տարրական դպրոցի 1-ին դասարանի աշակերտներին մենք սկզբում պիտի տանք մի հարցանի թվաբանական բանավոր վարժութիւն՝ 3 — 4 դասարանների աշակերտներին կարող ենք տալ յերկհարցանի, յեռհարցանի վարժութիւններ:

զ) Հարցը պետք է լինի լեզվական-բերականակա սեռակեցից նիւս կառուցված, սեղմ, առանց նյութին չվերաբերող ավելորդ բառերի ու արտահայտութիւնների:

Որինակ.—«Ասացե՛ք խնդրեմ, կարո՞ղ եք ինձ պատասխանել, քե ինչ է նշանակում վտակ»: Հարցը լի յե ավելորդաբանութիւններով, վոր թուլացնում է նրա (հարցի) մանկավարժական իմաստը: Մինչդեռ հարցի միայն վերջին մասն է («Ի՞նչ է նշանակում վտակ») վերաբերում նյութին: Հարցի իմաստին անմիջականորեն չվերաբերող բառերի և արտահայտութիւնների գործադրումը կարող է լինել միայն այն դեպքում, յեթե դրանք նպատակ ունեն կազմակերպելու ուսուցման պրոցեսը: Որինակ, «Հապա, յերեխաներ, ուշադրութիւնով լսեցեք այս հարցը և աշխատեցեք ճիշտ պատասխանել...» և այլն:

ե) Հարցը պետք է տալ ամբողջ խմբին, բոլորին գրավել ակտիվ աշխատանքի, ապա մեկին ու մյուսին առաջարկել պատասխանելու: Յեւ վոչ վոչ միայն այն դեպքում, յերբ նոր նյութ է մշակվում, այլ և այն ժամանակ, յերբ ուսուցիչն ուղղում է ստուգել, թե այս կամ այն աշակերտը մշակած նյութն ինչպե՞ս է յուրացրել, վորովհետեւ հաշվառումը պետք է միաժամանակ նպաստի նյութի յուրացման, ամրապնդման:

ը) Հարցը պետք է տալ հանգիստ, առանց ռապելու, բնդծելով գլխավոր բառեր յեւ աշակերտներին մի քանի վարկյան ժամանակ պիտի տալ մտածելու, կազմակերպելու իրենց միտքն ու ձեւակերպելու պատասխանը: Կարելի է նշանակութիւն ունի նայել հարցի պատասխանը:

Պետք է, արդիւր, վոր աշակերտը լրիվ պատասխան տա. պատասխանն անպայման պետք է լինի հարցի բառերով շարադրված: Այդ մասին մեր մեթոդական տեսութիւնը տալիս է համապատասխան դրույթներ: Այսպես, լեզվի ուսուցման մասին մենք ծրագրերում կարգում ենք, վոր պետք է աշակերտի մեջ զարգացնել ունակութիւն՝ «գրված հարցին պատասխանել կարճ, բայց լրիվ նախադասութիւններով՝ կապված շրջապատի իրականութեան հետ (մանուկների կյանքի, նրանց աշխատանքի, մեծահասակների աշխատանքի, դպրոցի, բնութիւնը, կենցաղի և այլն):

ա) Պատասխանել «կարճ ու լրիվ նախադասութիւններով»: Այդ ունակութիւնն աշակերտների մոտ պետք է զարգացնել տեղական վարժութիւնների միջոցով: Հենց առաջին իսկ դպրոց մտնելու որից աշակերտից չի կարելի պահանջել «կարճ ու լրիվ նախադասութիւններով» պատասխանել դրված հարցերին:

Ուսուցիչը պետք է տեղական և ամենորոյա աշխատանք տանի, աշակերտներին վարժեցնելու կարճ և լրիվ նախադասութիւններով հարցերին պատասխանելու: Դա հաջողվում է մանավանդ այն ժամանակ, յերբ ուսուցիչը զրույցի ընթացքում դնում է մի շարք հարցեր, վորոնց պատասխանն աշակերտը ձեւակերպում է վորպես փոքրիկ պատմվածք: Նման աշխատանք անհրաժեշտ է կատարել մանավանդ լեզվի դասերին: Մենք բերում են Լուսժողովմատի 4-րդ նամակից մի հատված, ուր համոզեցուցիչ կերպով այդ ցույց է տրվում:

«Լրիվ պատասխաններին վարժեցնելու ամենահարմար պրիմներէն մեկը նետվալն է. ուսուցիչն ասում է յուր պատանի գրուցակցին. «Հապա, պատմիր այժմ, թե դու ինչպե՞ս պատրաստվել դպրոց գալու: Ասա, դու յե՞րբ սկսեցիր պատրաստվել դպրոց գալու և նախորդը ի՞նչ հետ պայմանավորվեցիր միասին դպրոց գալու: Սկսիր պատմել այսպես. «յես սկսեցի պատրաստվել դպրոց»... Աշակերտի համար դժվար չէ հիշել առաջադրած յերկու հարցերը, վոր միանում են իրար հետ: Նրան հուշվում է կապակցած պատմութեան սկիզբը, այսինքն՝ յերկու դրված հարցերի լրիվ պատասխանը: Աշակերտից այդ պայմաններում կարելի յե սպասել մոտավորապես այսպիսի պատասխան. «Յես վաղուց եյի սկսել պատրաստվել դպրոց գալու: Շարունակ հարցնում եյի մորս, շուտ պիտի գնալ դպրոց: Յես նախորդ Միքայելի հետ պայմանավորվել եյի՝ միասին գալ դպրոց»:

Նման ձեւով ժամանակի ընթացքում աշակերտը վարժվում է լրիվ պատասխաններ տալ: Յերբ ունակութիւնն անհրաժեշտ չափով

ամբացած է, աշակերտներին որինակներն Վրա գործնականորեն բացատրվում է, թե ինչպես պետք է լրիվ պատասխաններ տալ: Այնուհետև անհրաժեշտ դեպքում ուսուցիչը հիշեցնում է աշակերտներին «տալ լրիվ պատասխան»:

Պետք է գիտենալ, վոր որինակ, թվաբանությունից, կարող է տըրվել նաև կարճ պատասխան, մանավանդ բանավոր վարժությունների ժամանակ. որինակ՝ աղյուսակը սովորելիս. «Հինգ անգամ յոթ քանիս կանի».—«Յերեսուն և հինգ»:

Պատասխանը բնական է և լրիվ: Այստեղից պարզ է, վոր պատասխանի կարճ կամ ընդարձակ լինելը սերտ ու անխզելի ձևով կապված է նյութի բովանդակության հետ, նրա բնույթի հետ, և վերացական ձևով այս կամ այն դեղատոմսը չի կարելի առաջարկել:

բ) Առաջին պես է վորոշ չափով ազատ լինի հարցի պատասխանը. մեկնակցությամբ գործում: Չպիտի պահանջել, վոր հարցն անպայման այն բառերով ձևակերպվի, ինչ բառերով ուսուցիչն է ուղղում: Բավական է, վոր մտքի և լեզվական տեսակետից պատասխանը ճիշտ է:

գ) Հարցի պատասխանը յուրաքանչյուր աշակերտ նույն առաջադրությամբ չի կարող տալ. կան այնպիսիները, վորոնք դանդաղ են մտածում: Անհրաժեշտ է հաշվի առնել աշակերտի անհատական ունակություններն ու առանձնահատկությունները:

դ) Յեթե աշակերտն սկսում է սխալ ձևակերպել ճիշտ միտքը, պետք է ուսուցիչն ոգնի նրան, լեզվական տեսակետից միտքը հետո մեկնակցությամբ: Ուսուցիչը ղեկավարող դեր պիտի ունենա ինչպես հարցերը տալիս, նույնպես նրանց պատասխանները ձևակերպելիս: Իսկ յեթե աշակերտն սկսում է և մտքի տեսակետից սխալ պատասխանել, այդ դեպքում չըպետք է կոպիտ նկատողություն արձակել նրան ընդհատել, այլ հանդիստ կերպով առաջարկել մտածելու: Յեթե ուսուցիչը կարծում է, վոր լրացուցիչ հարցերով կարող է ոգնել աշակերտին հասկանալ հարցի հիմնական իմաստն ու ճիշտ պատասխանել, պետք է այդ դեպքում նոր հարցով կամ դիտողություն արձակել նրան ոգնել: Իսկ յեթե համոզվում է, վոր աշակերտը դրանից հետո ևս ճիշտ չի պատասխանելու, այն ժամանակ նա պետք է հարցն ուրիշին ուղղի:

Զրույցն քննարկում է վորոշ ետպնդում:

23. Զրույցի ետպնդումն ու նրա անցկացնելը¹ վոր է խնամքով մշակել դասի պլանն ու պարզել, թե ինչպիսի հարցեր է տալու և վոր աշակերտներին: Նա պետք է լավ պատկերացնի դասի նպատակն յեվ նրա ամբողջ քննարկը: Առանց դասի ընթացքի պարզ պատկերացման և առանց

նրա մանկավարժական նպատակը պարզելու՝ մշակվող դասն իր արժեքը կկորցնի:

Յերբ ուսուցիչն արդեն պարզել է զրույցի մանկավարժական նպատակն ու պլանը, միայն այն ժամանակ նա պիտի սկսի մշակել: Զրույցը պետք է սկսել՝ կարճ կերպով կրկնելով անցած նյութը և նորը կապելով անցածի հետ: Ապա անհրաժեշտ է աշակերտներին մատչելի կարճ ու պարզ ձևով մեկնակցությամբ մշակվող ուսումնական նյութի բեման ու դասի նպատակը:

Այնուհետև ուսուցիչն սկսում է մշակել նյութը զրույցի միջոցով՝ հետապնդելով դասի նպատակի իրագործումը և անընդհատ ղեկավարելով խումբը: Նա հետևում է, վոր դասի նյութի մշակումը գնա պլանով, չչեղվի հիմնական գծից: Զրույցի ընթացքում ուսուցիչը պետք է չեղոքացնի դասի ընթացքը խանգարող բոլոր հանգամանքները, ինչպիսին են մանավանդ աշակերտների կողմից տրված նյութին չվերաբերող կողմնակի հարցերը:

Ուսուցիչը պետք է մոբիլիզացիայի յենթարկի աշակերտներին ունեցած գիտելիքներն ու վորոքերը: Նա պետք է ձգտի, վոր աշակերտներն ամբողջ կողեկտիվը ակտիվորեն զրույցին մասնակցի: Յերբ հանձնարարելի չե՝ հարցնել այս կամ այն հերթականությամբ (նստարանների կարգով, այբուբենական կարգով և այլն), այլ անհրաժեշտ է այնպես անել, վոր բոլոր աշակերտներն իրենց միտքն ակտիվ ստեղծագործական աշխատանքի դնեն՝ պահպանելով լուրջ աշխատանքային կարգավիճակ: Զրույցը պիտի անցկացվի կենդանի, աշխոյժ:

Մշակման ընթացքում ուսուցիչը պետք է վարպետորեն ղեկավարի խումբը, այս կամ այն լրացուցիչ բառով, «համը» հարցով և այլն ոգնի մեկին, կանգնեցնի, հանգստացնի խումբը, խրախուսի յերկրորդին և այլն:

Մշակվող նյութը նախորդ բաժանված պիտի լինի դիդակտիկորեն ամբողջություն կազմող պարզ, վորոշ ու բովանդակալից մասերի, վորոնք միասին, վորպես հաջորդական ետապներ՝ կազմեն մեկ ամբողջություն: Այդ կապակցությամբ դասի ընթացքը միապաղաղ չե, դասն ունենում է մի քանի հանգույցային մասեր. աշակերտների ուշադրությունն առանձնապես կենտրոնացվում է այդ հիմնական ոգակների թյունն առանձնապես կենտրոնացվում է այդ հիմնական ոգակների շուրջը: Ուսուցիչն առանձնապես պետք է այդ մոմենտներն ընդգծի և տա լրիվ, բայց կարճ ձևակերպություններով, ձգտելով, վոր աշակերտներն այդ հանգույցային մոմենտները յուրացնեն ամուր ու գիտակցորեն: Զրույցի վերջում ուսուցիչն աշակերտներին ակտիվ մասնակցությամբ (վորքան դասարանը բարձր է, այնքան մեծանում է աշակերտների մասնակցության աստիճանը) պիտի սխտեմատիկացնի, ձևակերպի մշակած նյութն ու այդ յեղրակացությունները սեղմ նախադասու-

¹ Տվյալ դեպքում մենք վերցնում ենք այնպիսի զրույց, վորի միջոցով ուսուցիչը նոր նյութ է մշակում:

թյուններով գրել տա աշակերտներին, յեթե այդ անհրաժեշտ է հաժարում: Առաջին ու յերկրորդ խմբերում այդ գրանցումը պետք է կատարվի գրատախտակի վրա, վորից աշակերտները, պետք է արտագրեն տետրերում:

Բնական է, վոր գրույցը քե՛լ իր բնույթով յեվ քե՛լ իր սեփողութամբ բոլորովին տարբեր պետք է լինի դպրոցական տարբեր դասարաններում:

Վորքան դասարանը ցածր է, այնքան այդ գրույցի տևողությունը պետք է կարճ լինի: Առհասարակ բնավ հանձնարարելի չէ մինչև իսկ բարձր դասարաններում գրույց անցկացնել մի ամբողջ դասի ընթացքում: Դա չպիտի զուրս հոգնեցնում է յերեխաներին և իջեցնում դասի արժեքը: I-II դասարաններում գրույցը պիտի տևի 5—15 րոպե. III-IV դասարաններում գրույցը կարող է մինչև 20 — 25 րոպե տևել: Բայց չպիտի մոռանալ, վոր գրույցն անպայման պետք է հյուսվի աշխատանքի բազմազան ձևերի հետ, նպատակահարմար ձևով հերթափոխվի ուսուցչի և աշակերտների ընթերցանության, գրույցի առանձին մոմենտները նկարելու, պատկերի, քարտեզի, և այլ ձևերով ցուցադրման, այս, կամ այն ֆորմուլայի, ձևակերպված մտքի, գրույթի գրանցման, դրամատիզացիայի և աշխատանքի այլ պրիոմների հետ:

Ներքևում մենք բերում ենք մի դասի նկարագրումը 24. Զրույցի կազմակերպման մի որի-նակ թյուն, վոր անց է կացրած հարց ու պատասխանի ձևով՝ ոգտագործելով դիտողական պիտույքներ:

Թեման է՝ «Ժամացույցը յեվ ժամանակի վորոշումը ժամացույցով»: II դասարանի ծրագրում դրված է այդ նյութը հետևյալ ձևով.

«Ծանոթություն ժամացույցի նե: Ժամանակի վորոշումը ժամացույցով՝ մի ժամի նշանակումը: Ժամ, որ, ամիս. քանի որ ունի ամիսը, քանի ժամ ունի օրը»:

Մեր բերած որինակում ծանոթություն է արվում ժամանակի վորոշման մասին մինչև $1\frac{1}{2}$ ժամվա ճշտությամբ:

Որինակը վերցված է «За политехническую школу» հանդիսի 1932 թվի № 2-3-ում ղետեղված ընկ. Անանյեվի հոդվածից՝ կրճատումներով:

Ընկ. Անանյեվ գրում է.

«Դասի առաջին մասն ուղղված է այն բանին, վոր աշակերտները ձեռք բերեն ժամացույցի և նրանով ժամանակը վորոշելու հիմնական պրիոմների մասին գիտելիքներ: Մյուս մասն ուղղված է առաջին ետապում յուրացրածի քննության, կանոններ հանելուն և դրանց ձևակերպելուն: Վերջին, յերրորդ մասը՝ ձեռք բերած գիտելիքների գործադրման»:

1. Ուսուցչի: Այսօր մենք պիտի սովորենք ժամանակը հաշվել և ժամացույցի հետ վարվել: Վերջին ժամանակ է ծագում արևը: Յերբ է մայր մտնում: Վերջին ժամանակ է անցնում արևի ծագելուց մինչև մայր մտնելը: Ի՞նչպես է կոչվում այդ ժամանակամիջոցը:

Յերեկն ու գիշերն իրար հետ վերցրած՝ կոչվում է յերկրային օր: Յերկրային օրն ունի 24 ժամ: Դանի՞ օր ունի ամիսը («30 օր»): Պատմեցեք այժմ ամեն ինչ, վոր գիտեք յերկրային օրվա, ցերեկվա, գիշերվա և ամսվա մասին: Ժամի քանիսի՞ն է սկսում պարապմունքը դպրոցում: Վերջին ժամանակ է տևում մինչև ճաշ: Դանի ժամ է պարունակում օրը:

Կրկնեցեք բոլորը, ինչ վոր իմացաք օրվա մասերի վերաբերյալ:

Այժմ մենք պետք է ծանոթանանք այն գործիքի հետ, վորով կարելի յե վորոշել ժամանակը՝ ժամացույցի հետ: Դուք բոլորդ ել գիտեք ժամացույցի մասին: Սա ի՞նչպիսի ժամացույց է (գլխավոր): Ո՞վ դիտե ուրիշ տեսակի ժամացույց: Ո՞վ կարող է սրա մասին պատմել: Ժամացույցի այս մասը՝ թվացույցն է (սլաքերով): Այժմ յես ձեզ ցույց կտամ մեծ թվացույց:

(Ուսուցչիչը ցուցադրում է թվացույցի մի մեծ մոդել):

Նկարագրեցեք այդ: Թվացույցի վրա նկարած է շրջագիծ, վորը բաժանված է 12 մասերի: Ամեն մի այդպիսի մասի տակ գրված է թիվ: Վերևում, դեպի աջ՝ մի շարք թվեր են 1-ի հետ: Նրանց հաջորդում են 2, 3, 4 և այլն, մինչև 12. (Այդ 12 մասերից յուրաքանչյուրը բաժանվում է 5 հավասար մասերի: Ընդամենը դրանց թիվը 60 է: Թվացույցով շարժվում են յերկու սլաքներ և այլն):

2. Դասի յերկրորդ մասը նույնպես յերկու մոմենտ ունի. առաջինում հիմք է ստեղծվում կանոնի, որենքի, ընդհանուր նշանակություն ունեցող դատողության համար: Յերկրորդում՝ ձևակերպվում են հիշած ընդհանուր կանոնները: Այդ յերկու մոմենտներն ել իրար հաջորդում են թեմայի մշակման պրոցեսում կատարվող հաշվի համեմատ, վոր արվում է ամբողջ թվերով, կիսաժամերով:

Նայեցեք այժմ ուշադրությամբ, թե ինչպես են դրված սլաքները և ինչպես են դրանք շարժվում: Դնենք յերկու սլաքներն ել 12-ի վրա: Յերբ յերկու սլաքներն ել կանգնած են ահա այսպես՝ դա նշանակում է, վոր ժամի ուղիղ 12-ն: Ուշադրություն դարձրեք, թե ինչպես են հետո շարժվում սլաքները: Յեթե սլաքները կանգ-

նած են ահա այսպես՝ ժամ 1 եւ 12-ից մինչեւ մեկ անցնում եւ մեկ ժամ: Նայիցեք սլաքների շարժումն այժմ: Այժմ ժամացույցը ժամի քանի՞սն եւ ցույց տալիս (ժամի 2, 2, 4 եւ այլն): Շարունակվում եւ սլաքների տեղափոխումը:

Թող սլաքները կանգնեն այնպես, վոր ժամացույցը ցույց տա ուղիղ ժամի 12, 1, 2 եւ այլն: Այդ ինչպես պիտի լինի: Ուրեմն ի՞նչ ձևով ենք իմանում լրիվ ժամերը: (Վարժությունը շարունակվում եւ, մինչեւ լավ յուրացնեն ժամանակի հաշիվը լրիվ ժամերով):

Նայեցեք՝ յերկու սլաքներն եւ գտնվում են 12-ի վրա: Նորից նայեցեք սլաքների շարժման (մեծ սլաքը գտնվում եւ 6-ի վրա՝ փոքրը՝ 12-ի եւ 1-ի միջև): Յեթե սլաքներն այսպես գտնվեն, դա կնշանակե տասներկուս եւ կեսն եւ: Յեթե սլաքներն այսպես գտնվեն, ժամի մեկ եւ կեսը կլինի: Վերջան ժամանակ եւ անցնում տասներկուս եւ կեսից մինչեւ մեկ եւ կեսը: 12-ից մինչեւ մեկ եւ կեսը: (Շարունակվում եւ սլաքների տեղափոխումը ժամերի ու կես ժամերի բաժանումների վրա): Ի՞նչպես են սլաքները շարժվում, յեթե ցույց են տալիս կես ժամը: Ի՞նչպես ենք իմանում կես ժամը: Կանոն: Վարժություններ:

3. Դասի յերրորդ մոմենտը՝ գործադրումը:

Յերեխաները յուրացրած գիտելիքները գործադրում են: Նրանք ժամացույցի վրա կատարում են մի շարք հաշիվներ:

Փոքրիկ սլաքը կանգնած եւ 1-ի վրա, 5, 8, 9, 11, 4 եւ այլն, մեծը՝ 12. ժամի քանի՞սն եւ այդ գեպքում: Ի՞նչպես պիտի կանգնեն սլաքները, յերբ ժամացույցը ցույց եւ տալիս ժամի ուղիղ 7, 9, 6: Իսկ յեթե փոքրիկ սլաքը կանգնում եւ 5 եւ 6 ժամերի մեջտեղ, իսկ մեծը 6 վրա՝ ժամի քանի՞սն եւ այդ դեպքում: Իսկ ինչպես պիտի սլաքները կանգնեն, յերբ ժամացույցը ցույց եւ տալիս, 2¹/₂, 9¹/₂, 11¹/₂:

Վարժությունը շարունակվում եւ, մինչեւ վոր աշակերտները լիովին տիրապետում են հաշիվել ժամացույցով՝ կես ժամվա ճշտությամբ:

Թվացույցի նկարելը՝ սլաքների զանազան դրությամբ:

«Դասի բերած նկարագրությունից մենք տեսնում ենք, — շարունակում եւ ընկ. Անանյեվը՝ — հարցերի վարպետորեն ոգտագործում: Հարցերը կոնկրետ ու պարզ են, ստույգ են, խիստ հեռու գալիս ու սխառմատիկ: Նրանց մեջ վոչինչ ավելորդ չկա, պարզ են ու հասկանալի: Դրանք բոլորն եւ գրգռում են աշակերտների միտքը: Վերջինների ուշադրությունը չի թուլանում: Հարցերը հետո բերում են կանոնների վորոշակի ձևակերպման:

Կարելի չեւ, իհարկե, նշել դասի վորոշ չորությունը, հարցերի մանրակրկիտությունը, վոր կարող եւ հոգնեցնել աշակերտներին, թուլացնել նրանց հետաքրքրությունը դեպի դասը: Բայց չի կարելի կասկածել, վոր դասից աշակերտները դուրս կգան՝ լիովին տիրապետած դասի թեմային եւ բովանդակությանը: Այդ բանում հսկայական դեր խաղաց հարցերի ոգտագործման արվեստը»:

3. ՈՒՍՈՒՄՆԵՐՆ ԵՔՍԿՈՒՐՍԻՆ ՏԵՐԵԿՆ ԴՊՐՈՅՈՒՄ

25. Եֆակուսիան յեվ նրա ընդ մեզ դրությունը: Համկոմկուսի (բ) ԿԿ 1932 թվի ոգոստոսի 25-ի վորոշման մեջ մենք կարդում ենք հետևյալը. գործադրել «զանազան ձևի փորձերի, պիտույքների ու գործիքների ցուցադրում, եֆակուսիաներ (դեպի գործարան, քանգարան, դաւոս, անճառ յեվ ուրիշ)» (ընդգծումը մերն եւ. Զ.):

Վերջապի եւ այդ դիրեկտիվը կատարվում մեր դպրոցներում:

Ահա թե ինչ եւ գրում ուսուցչությանն ուղղած իր կոչի մեջ ընկեր Բուբնովը եքսկուրսիայի մասին.

«Այդ պրիմը մինչեւ այժմ թույլ եւ գործադրվում մեր դպրոցում. Դպրոցները շրջելիս հաճախ կարելի չեւ տեսնել, թե ինչպես ուսուցիչը չի տիրապետում անհրաժեշտ ունակության՝ ոգտագործելու գործարանը, թանգարանը, բնությունը եւ այլն, վորպեսզի առարկայի դասավանդումը դարձնի դիտողական եւ զբաղմունքով ոգտադրական աշակերտների կողմից «գիտությունների հիմունքների» վոչ թե ձևական, այլ իրական ու խոր յուրացման: Իսկ այնտեղ, ուր այդ եքսկուրսիաները կազմակերպվում են՝ շատ դեպքերում դրանք անհրաժեշտ չափով չեն նախապատրաստվում, թույլ՝ կամ համարյա բոլորովին չեն կապվում դասավանդվող առարկայի հետ, վորի շրնորհիվ եւ կրում են մակերեսային, ձևական ու կազյոննի բնույթ»:

Այդպես եւ առայժմ մեր դպրոցական իրականությունը:

Մինչդեռ եքսկուրսիայի մանկավարժական նշանակությունը հրեկայական եւ:

Եքսկուրսիայի միջոցով աշակերտներն անմիջականորեն ուսումնասիրում են կյանքի կոնկրետ յերևույթը կամ իրը. իրենց բնական դրությամբ, իրենց կապերով այլ յերևույթների հետ, իրենց որինաչափություններով: Նման ուսումնասիրությունն ունի այն առավելությունը, վոր յերեխան յերևույթն ուսումնասիրելու համար գործ եւ դնում իր բազմազան զգայարանքները: Ուսումնասիրվող յերևույթը եւ իրը դառնում են դիտողական, ապավորիչ, հեշտությամբ աշակերտի կող-

1 Բուբնով. «Այժմ գործը ձեզ եւ մեռւմ, ընկեր ուսուցիչներ եւ դպրոցական աշխատողներ» 3ԿՈ, 1933 թ. № 211:

մից յուրացվում են ու խորը նստում նրա հիշողության մեջ: Մյուս կողմից այդ մեթոդական ձևը հնարավորություն է ընձեռում ամբողջական պատկերացում ձեռք բերելու ուսումնասիրվող յերևույթի մասին, վորն իր հերթին ունի խորը դարգացողական նշանակություն:

Յերակետ ընդունելով այդ բոլորը և կենտրոնի վորոշակի զերեկտիվը եքսկուրսիան ոգտագործելու վորպես մեթոդական լավագույն պրիոմներից մեկը, յուրաքանչյուր դպրոց ամեն մի առարկայից, ուսումնա-արտադրական պլանը կազմելիս պետք է վորոշի՝ թե տվյալ առարկայի վոր թեմաների վոր խնդիրները մշակելու համար անհրա-ժեշտ և հնարավոր է եքսկուրսիան ոգտագործել: Այդ եքսկուրսիաների ցուցակը նախորդ կազմելիս պետք է հաշվի առնել նյութի բնույթը, աշակերտների տարիքային առանձնահատկություններն ու մտավոր կարողություններն և այն, թե եքսկուրսիաների խնչպիսի որյեկաններ կան տվյալ դպրոցի միջավայրում:

26. Ուսումնա- կան եքսկու- սիաների հա- բե բնույթը
Եքսկուրսիան կարող է զանազան բնույթ ունենալ:
ա) Նա կարող է յերակետ դառնալ ծրագրային տվ- յալ նյութի մշակման համար. այդ դեպքում եքսկուր- սիան պետք է կազմակերպվի տվյալ թեմայի (կամ խնդրի) մշակման սկզբում:

բ) Եքսկուրսիան կարող է կազմակերպվել նյութի մշակման վեր- ջում, վորպես նյութը խորացնելու, լրացնելու և ամրապնդելու մի միջոց:

գ) Վերջապես եքսկուրսիան կարող է այլ մեթոդական պրիոմների հետ հյուսված անցկացվել նյութի (թեմայի) մշակման ընթացքում:

Յեթե նյութի մշակման հիմնական պրիոմ դառնում է եքսկուրսիան, այն ժամանակ նա ստանում է հանգույցային նշանակություն, այլ մեթո- դական պրիոմները՝ ընթերցանությունը, զրույցը, դրավոր վարժու- թյունը. կոնկցիաների կազմումը, լաբորատոր աշխատանքը և այլն՝ հյուսվում են եքսկուրսիայի հետ՝ վորպես ոժանդակ, լրացնող պրիոմներ:

Այսպես, լուստողկումտի հինգերորդ մեթոդական նամակում հետևյալ որինակներն է բերվում եքսկուրսիան նյութի մշակման սկզբում, միջում կամ վերջում անցկացնելու մասին. «Եքսկուրսիան կարող է տեղի ունենալ վորեւ առարկայի մշակվող թեմայի սկզբում, յերբ այն հետագա աշխատանքի համար անհրաժեշտ նյութ է տալիս: Որինակ, ուսուցման առաջին տարում «Աշուն» թեմայի կապակցությամբ (բնագիտության ծրագրից) նշվում է եքսկուրսիա դեպի անտառ, պարտեզ, կամ այգի՝ աշնան բնության պատկերները զիտելու նպատակով (տերևաթափի, ծառերի գունավորման և այլ յերևույթները): Այդ եքսկուրսիան պետք է թեմայի աշխատանքի սկզբում կատարվի, վորովհետև այն կոնկրետ պատկերներ ու նյութ է տալիս դասարանում հետագա աշխատանքը կատարելու:

Մյուս դեպքերում եքսկուրսիան նպատակահարմար է դնել թեմայի մշակման միջում կամ վերջում, յերբ եքսկուրսիայի նպատակը հան- դիսանում է արդեն ուրիշ ճանապարհներով ձեռք բերած գիտելիք- ների խորացումը, լրացումն ու հարստացումը: Որինակ, մշակվում է հա- սարակադիտության «Բանվորների ու գյուղացիների հեղափոխական պայ- քար» թեման: Կուրսի պատմական մասը պետք է տրվի յերբ հետ հյուսված ցայտուն պատկերներով: Նյութին ցայտունություն, կենդա- նություն ու դիտողականություն կարող է տալ և՛ ուսուցչի պատմածը, և՛ ընթերցած գեղարվեստական պատմվածքը, և՛ դասարան բերած դի- տողական նյութը, և՛ դիտած կինոնկարը: Սակայն նյութը ամենամեծ չափով կոնկրետացնելու համար լավագույն ոժանդակությունը կարող է տալ եքսկուրսիան դեպի հեղափոխական թանգարանը:

Եքսկուրսիաները դեպի արտադրություն (պոլիտեխնիկական-աշխա- տանքային ուսուցման ծրագրում) պետք է կատարվեն թեմայի մշակ- ման վերջում, քանի վոր այս կամ այն մեքենայի կառուցվածքն ու աշխատանքը հասկանալու համար անհրաժեշտ է մեքենաների կազմու- թյան հետ նախորդ ծանոթանալ մոդելներով, դրանց գծագրությամբ ու նկարներով:»¹

Յուրաքանչյուր ուսումնական եքսկուրսիա ունենում է յերեք հիմ- նական ետապ.

- ա) Նախապատրաստական - կազմակերպչական աշխատանք:
- բ) Եքսկուրսիայի ընթացքը՝ յերևույթի, որյեկտի ուսումնասիրու- թյունն ու համապատասխան նյութերի ժողովումը:
- գ) Ձեռք բերած նյութի մշակումը յեզրակացություններն ու գործադրումը:

27. Ուսումնա- կան եքսկու- սիայի նախա- պատրաստ- կան կազմա- կերպչա կ ա ն աշխատանքը
Ամենից առաջ ուսուցիչը պետք է պարզի, թե տրվ- յալ ուսումնական նյութը վորչափ մանկավարժական արդյունք կտա, յեթե մշակվի եքսկուրսիայի միջոցով: Վերջինս պայմանավորվում է նրանով, թե ուսում- նասիրվող որյեկտը վորչափ տվյալներ ունի մշակվող խնդրն աշակերտների կողմից յուրացնելու համար, թե վորչափ այն մասշնիլ յե յերեխաների համար:

Յերբ արդեն եքսկուրսիայի նպատակն ու որյեկտը վորոշված է՝ ուսուցիչը նախորդ անպայման պիտի այցելի եքսկուրսիայի վայրը և բազմակողմանի ձևով ծանոթանա ուսումնասիրվող որյեկտի հետ: Այդ նախնական ծանոթության ժամանակ ուսուցիչը պետք է նշի այն բոլոր մոմենտները, վոր տվյալ խնդրի մշակման տեսակետից դիտելու և ուսումնասիրելու արժեք են ներկայացնում: Նա պետք է տեղն ու

¹ «Как организовать и проводить экскурсию в начальной школе», НКП письмо пятое.

տեղը վորոշի, թե ինչ ուղիով պետք է ընթանա եքսկուրսիան: Այնուհետև կազմվում է եքսկուրսիայի կոնկրետ պլանը: Եքսկուրսիայի պլանը պետք է պատկերացնի նրա հետևողական ընթացքն իր բոլոր ետապներով: Այդ իր հերթին սերտորեն կապված է ուսումնասիրվող որչեփևոր բնույթի հետ ու կախված է մշակվող թեմայից: Պարզ է, վոր բնագիտական եքսկուրսիան ղեպի դաշտ, պաշտեզ, անտառ՝ այլ ընթացք պիտի ունենա. եքսկուրսիան ղեպի ՄՏԿ, խորհրտեստեթյուն, այս կամ այն գործարանը՝ այլ, ղեպի թանգարան՝ այլ, ղեպի ակումբ՝ այլ, և այլն:

Անհրաժեշտ է գիտենալ, վոր եքսկուրսիան չպիտի կատարել «ընդհանրապես», վոր յուրաքանչյուր եքսկուրսիա կատարվում է ծրագրային նյութի հատուկ թեման կամ խնդիրը մշակելու նպատակով. ուրեմն և այն պիտի ունենա ամբողջապես ուսումնա-դաստիարակչական նշանակություն և վորոշակի թեմա: Եքսկուրսիայի ընթացքում աշակերտները պիտի ձեռք բերեն այսինչ կամ այնինչ գիտելիքները և վոր թե «թամաշա» անեն: Ուսուցիչը պետք է պլանն այն հաշվով կազմի ու այնպես յուրացնի, վոր եքսկուրսիան մաքսիմալ չափով ծառայի զբնական ուսումնա-դաստիարակչական նպատակներին:

Եքսկուրսիայի պլանավորման ժամանակ անհրաժեշտ է կանխորոշել ու նշել թե ուսուցչի ղեքը, վոր պիտի լինի ղեկավարող ու պատասխանատու և թե այն, թե աշակերտներն ինչ ձևերով, ինչ պրիոմներով պետք է ուսումնասիրեն տվյալ յերևույթն եքսկուրսիայի վայրում:

Այդ պրիոմները բազմազան են և կապված եքսկուրսիայի բնույթի հետ: Որինակ, գետն ուսումնասիրելիս պիտի դիտել, չափել, գծել: Եքսկուրսիան ղեպի անտառ մի քանի տեսակի ամենատարածված ղեղաբույսերի հետ ծանոթանալու համար՝ կպահանջի վորոշել այդ ղեղաբույսերը, դիտել զբանք տեղն ու տեղը, ժողովել զբանց նմուշները, հետո դասարանում զանազան աշխատանք կատարել զբանց վրա և այլն: Փոքր գպրոցականները շատ հաճախ նայում են իրի, յերևույթի վրա, բայց այն չեն տեսնում, կամ տեսնում են այլ պրիզմայով: Ուսուցիչը նախորոք պիտի պարզի և աշակերտներին ցուցմունքներ տա այն մասին, թե նրանք ինչ յեվ ինչպես պիտի դիտեն յեվ ուսումնասիրեն: Նախ քան եքսկուրսիան սկսելը, պլանավորումից անմիջապես հետո ուսուցիչը պետք է ծանոթացնի աշակերտներին եքսկուրսիայի հիմնական նպատակի ու պլանի հետ: Աշակերտները պիտի վորոշակի գիտենան, թե ուր են գնալու, ինչու յեն գնալու, ինչպես պիտի գնան, տեղում ինչն և ինչպես պիտի ուսումնասիրեն, ինչ տվյալներ պիտի հավաքեն, թե վոր որը, վոր ժամին պիտի կատարվի այդ եքսկուրսիան, թե ամեն մի աշակերտ ինչ պիտույքներ պիտի ունենա իրա հետ և այլն և այլն:

Պետք է, արդյոք, աշակերտներին տալ եքսկուրսիայի գրավոր պլանը: Այդ կախված է նրանից, թե վոր դասարանի հետ է տարվում եքսկուրսիան: Տարբական դպրոցի ցածր դասարանների աշակերտներին գրավոր պլան տալն աննպատակ է, մինչդեռ III և IV դասարանների աշակերտներին մի քանի կետից բաղկացած գրավոր պլանը կոգնի ուսուցչի ղեկավարությամբ ուսումնական այս կամ այն խնդիրը կատարելու և կվարժեցնի նրանց ընդհանրապես պլանով աշխատելու:

Ահա թե Մոսկվայի Սոկոլնիցկի շրջանի № 28 դպրոցի IV դասարանի աշակերտներին ուսուցիչն ինչ գրավոր առաջադրություն է տվել՝ ղեպի բնություն եքսկուրսիա կատարելու համար:

«Նոյեմբերի 3. Նախապատրաստական աշխատանք՝ եքսկուրսիա կատարելու ղեպի բնություն:

1-ին առաջադրություն. ժողովել սերմեր և պտուղներ՝ կոտուկի, տատասկափշի կաղնու, թղկու, լորու, կեչու:

2-րդ առաջադրություն. Հավաքել արմատներ՝ կոբանջարի, հաճարի, վարսակի, սիդախոտի:

3-րդ առաջադրություն. Հավաքել զանազան ձևի ցողունավոր բույսեր՝ հաճար, պատատուկ, գայլուկ, ստեպդին, կոպանջար:

4-րդ առաջադրություն. Հավաքել տարբեր մեծությամբ ու ձևի տերևներ»¹:

Այս նախապատրաստական աշխատանքից հետո կատարած եքսկուրսիան տվել է լավագույն արդյունքը (տես եջ 66):

Յեթե եքսկուրսիան կազմակերպվում է ղեպի հեռավոր վայր, այդ ղեպքում էլ ավելի մեծ նշանակություն ունի կազմակերպչական նախապատրաստական աշխատանքը: Պետք է անհրաժեշտ ձևով յերեխաները հագնվեն, պետք է հոգալ սննդի մասին և այլն:

Թե ինչ պիտույքներ պիտի վերցնել եքսկուրսիային, այդ կախված է առաջին հերթին նրանից, թե ինչ նպատակով է կատարվում եքսկուրսիան և ինչ բնույթ ունի եքսկուրսիայի որչեփևոր: Որ. յեթե ուսումնասիրվելու յե գետը՝ անհրաժեշտ է ունենալ պարան, կողմնացույց, ցցեր, ժամացույց, քար, խցան և այլն:

Հանքաբանական եքսկուրսիայի համար պետք կլինի վերցնել հատուկ մուրձ, տոպրակ, կողմնացույց և այլն: Սակայն ինչ բնույթ էլ ունենա եքսկուրսիան, ամեն մի աշակերտ պետք է անպայման զինված լինի տետրով ու մատիտով, վորոնք անհրաժեշտ են տեղում համապատասխան դիտողություններ, թվական հաշիվներ ու անհրաժեշտ գծագրություններ կատարելու:

Եքսկուրսիան, նայած պայմաններին՝ կարող է կատարվել ամբողջ դասարանով՝ ուսումնասիրելու յերևույթն ամեն կողմից: Կարող է և

¹ НКП. «Естествознание в начальной школе».

բրիգադային ձևով կազմակերպվել: Թե մեկ և թե մյուս դեպքում անհրաժեշտ է վորոշել գիտելիքներն այն միջոցով, վոր եքսկուրսիային մասնակցող ամեն մի առակետն անպայման պիտի ձեռք բերի: Բրիգադային ձևով կազմակերպելիս՝ դրանից զատ ամեն մի բրիգադի պետք է համապատասխան առաջադրություն տրվի, վոր պիտի լինի պարզ, վորոշակի և մանուկների կարողություններին մատչելի: Բրիգադներին կազմը պիտի նախորդ վորոշել և նշանակել պատասխանատու բրիգադիները:

Եքսկուրսիան պիտի կազմակերպվել այն հաշվով, վոր ուսումնական աշխատանքի նորմալ ընթացքը չխախտվի: Հանձնարարվում է կազմակերպել կամ ուսումնական որվա սկզբում, կամ վերջում: Յեթե եքսկուրսիային վերաբերող դասը դասացուցակով առաջինն է, կարելի չէ եքսկուրսիան $1\frac{1}{2}$ —1 ժամ առաջ սկսել, վորով եքսկուրսիան կտևի $1\frac{1}{2}$ —2 ժամ: Յեթե վերջին դասն է՝ այդ դեպքում դասի 1 ժամի հետ $1\frac{1}{2}$ —1 ժամ ավելացնելով՝ պիտի վերջացնել այն: ձգտելով, վոր աշակերտների համար եքսկուրսիան հոգնեցուցիչ չլինի:

Եքսկուրսիայի ամբողջ ընթացքում ուսուցիչը պիտի հետևի աշակերտներին, վոր նրանք ապահով լինեն այս կամ այն վտանգից (գետը չընկնեն, մեքենայից չվնասվեն, թունավոր ոձերից, բույսերից ազատ լինեն և այլն): Ուսուցիչը այդ տեսակետից պատասխանատու չէ ամեն մի աշակերտի համար:

Այդ բոլոր նախապատրաստական աշխատանքները կատարելուց հետո ուսուցիչը աշակերտների հետ մեկնում է եքսկուրսիայի:

28. ԵՖսկուր-
ի ա յ ի անց-
կացնելը

Եքսկուրսիան ընթանում է ուսուցչի անմիջական ղեկավարությամբ: Ուսուցիչը պետք է ուղղություն տա աշակերտների ամբողջ աշխատանքին, հետապնդելով հասնել դրված մանկավարժական նպատակին: Սակայն միաժամանակ ուսուցիչը չպիտի խեղդի աշակերտների ինքնուրույնությունն ու ակտիվությունը: Ընդհակառակը, նա պետք է ոգնի աշակերտներին՝ մաքսիմալ չափով հետախուզական աշխատանք կատարել՝ դիտել, ուսումնասիրել յերևույթը, պարզել ու հասկանալ նրա որինաչափությունները, կատարել ընդհանրացումներ ու վորոշ յեզրակացություններ անել: Ուսուցիչը կազմակերպում է այդ անհրաժեշտ հարցերը դնելով, աշակերտների ուշադրությունն ուսումնասիրվող յերևույթի կամ առարկայի այս կամ այն կողմի վրա հրավիրելով, անհրաժեշտ լրացումներն անելով և այլն: Հարց ու պատասխանը, աշակերտների կողմից յերևույթի և իրերի ինքնուրույն դիտումն և ուսումնասիրությունը, ուսուցչի պատմելը՝ զուգորդվում, լրացնում են իրար: Մանավանդ հասարակագիտական և պատմական խնդիրների լուսաբանման ժամանակ, ուսուցչի զրույցն ու պատկերավոր պատմելը հսկայական նշանակություն ունեն՝ վերաբարդելու, վերապատկերացնելու անցյալի հեղա-

փոխական եպիգոգները, հերոսների սիրազործությունները կամ մասսաների հեղափոխական շարժումները, դարձնելու այդ բոլորը հուզական, պատկերավոր, ու տպավորիչ, վոր կապվելով ուսումնասիրվող նյութի հետ՝ լրիվ, ամբողջական ձևով կյուրացվի աշակերտների կողմից: Նույնը պետք է անել և սոցիալիստական հսկաների շինարարությունն ուսումնասիրելիս:

Պիտի նշել, վոր եքսկուրսիայի բուն ընթացքը կապված լինելով մշակվող նյութի հետ՝ միաժամանակ պայմանավորվում է դրված մանկավարժական նպատակով: Նայած թե եքսկուրսիան նպատակ ունի տալ նոր նյութեր, վոր պիտի ծառայեն թեմայի ծավալուն մշակման՝ թե դրա նպատակն է նախորդ մշակված նյութը լրացնել, դարձնել դիտողական ու ամրացնել այն:

Առաջին դեպքում աշակերտներից ավելի լարված ու դժվարին աշխատանք է պահանջվում: ուսուցչի ղեկավարությունը յերևույթը դիտել, ուսումնասիրել, պարզել նրա մասերի որինաչափությունները, ընդհանրացումներ անել և ուսումնասիրվող իրի, յերևույթի մասին ձեռք բերել անհրաժեշտ գիտելիքներ: Միաժամանակ ուսուցչի կազմակերպող ու ղեկավարող դերն այդպիսի ժամանակ ավելի չէ մեծանում: Յերկրորդ բնույթ ունեցող եքսկուրսիայի ժամանակ, յերևույթներն աշակերտների համար հեշտությամբ ըմբռնելի չեն: Որինակ, յեթե դասաբանում նկարի, գծագրություն ու մոդելի վրա աշակերտները ծանոթացել են տվյալ մեքենայի (որ. սերվատիչի) կառուցվածքի ու աշխատանքի սկզբունքների հետ, եքսկուրսիայի վայրում նրանք հեշտությամբ հասկանան այդ մեքենայի իրական կառուցվածքը, նրա մասերի միացման սկզբունքներն և աշխատանքը: Աշակերտները տվյալ դեպքում պիտի ստուգեն ու պարզեն իսկական մեքենայի վրա իրենց ձեռք բերած տեսական գիտելիքները, վերջնական յեզրակացություններ ու ընդհանրացումներ անեն, խորն ու տեսական դարձնեն իրանց ձեռք բերած գիտությունն այդ մեքենայի մասին:

Բնագիտական ու աշխարհագրական եքսկուրսիաների ժամանակ աշակերտները կատարում են մի շարք մոտորային աշխատանքներ՝ չափել, փորել, շոշափել իրը, ժողովել բուսական, կենդանական, յերկրաբանական և այլ բնույթ կրող նմուշներ (նայած ինչ առարկայից է եքսկուրսիան), վորոնք անհրաժեշտ են նյութի անմիջական կամ հետագա ուսումնասիրության համար:

Յեթե առաջադրությունները տրված են բրիգադներին, ուսուցիչը պիտի հետևի, վոր յուրաքանչյուր բրիգադի աշխատանքն ընթանա անհրաժեշտ ուղղությամբ՝ լրիվ կատարելու տրված առաջադրությունները:

29. Եֆսկուր-
սիայի արդ-
յու ն Գ Գ Ե ր ի
մ օ ա կ ու մ ն ու
հ ա ռ վ ա ու մ ք

Եքսկուրսիայի յերրորդ հիմնական ետապն է՝ ձեռք բերած արդյունքների մշակումն և հաշվառումը, վոր նայած էքսկուրսիայի բնույթին, կարող է կատարվել դանազան ձևերով:

Այսպես, յեթե կազմակերպվել է բնագիտական եքսկուրսիա դեպի անտառ, ծանոթանալու մի քանի ամենատարածված ծառերի ու թփուտների հետ (1 դաս.), դասարանում աշակերտները պիտի դասավորեն հավաքած տերևներն ու ճյուղերը. կարող են առանձին ծառերի տերևները նկարել տետրերում: Ուսուցիչը զրույցի միջոցով կլրացնի, կամրապնդի ձեռք բերած գիտելիքները. կընթերցի, վորև մանկական գրքից համապատասխան մատչելի հոդված կամ պատմվածք ծառերի տեսակների, նրանց կյանքի, նրանց նշանակության մասին: Բարձր դասարաններում նման աշխատանքին պիտի զուգորդի զբաղվորը. «Լինչ տեսա և ինչ իմացա էքսկուրսիայում» կամ այլ հարմար թեմաով. կամ թե ամբողջ դասարանով կատարում են ձեռք բերած գիտելիքների մասին յեզրակացութունների գրանցում:

Ահա թե Մոսկվայի № 28 դպրոցի IV դասարանի աշակերտներն իրենց տետրերում ինչպես են գրանցել դեպի բնությունը կատարած էքսկուրսիայի արդյունքները, (վորի պլանը մենք վերևում բերեցինք տես՝ էջ 63):

Սեպտ. 7-ին Լաբորատոր աշխատանք սերմերի յեվ պսուղների վրա:

1. Փետրիկավոր սերմեր.

Տատասկափուշ (նկար), Կռաբանջար (նկար):

2. Թելավոր սերմեր

Հացենու (նկար), Թխկու (նկար), Լորու (նկար), Կենու (նկար):

3. Փեղիկավոր յեվ կարբավոր սերմեր.

Մոշու (նկար), Կռատուկի (նկար), յերկժանու (նկար):

4. Պսուղներ, հասապսուղներ.

Մնձենու (նկար), Թանթրվենու (նկար), Ընկուզի (նկար), Խոզակաղնու (նկար):

Յեզրակացութուն

Թեև վոր սերմերը տարածվում են քամու ոգնությամբ:

Կարթավոր սերմերը տարածվում են կենդանիների և մարդկանց միջոցով:

Հատապտուղներ՝ թռչուններին: 1

Այսպիսով, էքսկուրսիայի արդյունքները մշակելիս իրար հետ են զուգորդվում, հյուսվում մեթոդական դանազան պրիոմները՝ լաբորատոր աշխատանքը, զրույցը, ընթերցանությունը, նկարչությունն ու

գծագրությունը, գրանցումը և այլն, վորի ընթացքում աշակերտներն ընդհանրացումներ ու յեզրակացություններ են անում և ձեռք են բերում գործնական ունակություններ՝ կյանքում ոգտակործելու:

30. Եֆսկուր-
սիայի որի-
նակներ
Ներքև մենք բերում ենք էքսկուրսիաների որինակներ, վորոնք ցույց են տալիս էքսկուրսիայի կազմակերպման ու անցկացման մեթոդիկան:

III. Դասարանի աշակերտների հետախուզական եֆսկուրսիան դեպի գետ: 1

«1. Եֆսկուրսիայի նպատակը. վորոշել գետի ընթացքը դպրոցին մոտիկ շրջանում: Չափել նրա լայնությունն ու խորությունը: Վորոշել հոսանքի արագությունն ու ջրի անկման ուժը:

2. Եֆսկուրսիայի անհրաժեշտ պիտույքներ. պարան, կողմնացույց, ցցեր, քար, ժամացույց:

3. Եֆսկուրսիայի նախապատրաստական աշխատանք. անց է կացրած ներածական զրույց էքսկուրսիայի նպատակը պարզելու: Հետո աշակերտները բաժանվել են բրիգադների, ամեն մի բրիգադին տրվել է առանձին առաջադրություն:

4. Եֆսկուրսիայի ընթացքը. «Յերեխաների առաջին խմբակը պարանով չափում է գետի լայնքը՝ վերածելով այն մետրերի: Յերկրորդ բրիգադը չափում է գետի խորությունը յերեք տեղում՝ ափին մոտիկ, գետի կենտրոնում և մյուս ափին մոտիկ՝ ծայրին 1-2 կգ քար կապած պարանով: Յերրորդ բրիգադը ժամացույցով և լողացող իրով պարզում է գետի հոսանքի արագությունը մի վարկյանում: Չորրորդ բրիգադը գրի յե պոնում չափերը:

5. Եֆսկուրսիայի նյութերի մօակումը դասարանում. անց է կացված էքսկուրսիայի մասին զրույց, պարզված է գետի միջին խորությունը. վորոշված է գետի կտրվածքի ծավալն ու ջրի անկման ուժը մի վարկյանում: Այնուհետև անց է կացված գրանցում:

Այս որինակն ունի իր մի շարք դրական կողմեր:

Ուսուցչի կողմից աշակերտների առաջ դրվել է մանկավարժական կոնկրետ խնդիր: Եքսկուրսիայի հիմնական ընթացքը կառուցվել է հաջող. ոգտագործվել է աշակերտների ակտիվությունը՝ հետախուզելու էքսկուրսիայի որյեկտը. ոգտակործվել են նյութի մշակման բազմազան մեթոդական պրիոմներ: Աշակերտներն անշուշտ ձեռք են բերել դրված խնդիրների շուրջը վորոշակի գիտելիքներ և ունակություններ:

Ընդհանրապես պետք է ինկատի ունենալ, վոր բրիգադների ինքնուրույն աշխատանքն էքսկուրսիայի ընթացքում պիտի լինի ուսուցչի անմիջական ղեկավարությամբ: Աշակերտների ինքնուրույնության աստիճանը պետք է պայմանավորված լինի մի կողմից մանկավարժական

1 «Естествознание в начальной школе», стр. 26.

1 Որինակը վերցրած է «Экскурсия в начальной школе» մեթոդական նամակից.

մեծ եֆֆեկտ ստանալու անհրաժեշտությամբ, մյուս կողմից աշակերտներին ինքնուրույն աշխատանք կատարելու ուղղությամբ նախորոք ձեռք բերած ունակություններով:

Բ. ԵՔՍԿՈՒՐՍԻԱ ԴԵՊԻ ԶԵՐԱԾՈՒՆԵՐԸ (ПАРНИКИ)¹

(Ուսուցման յերրորդ տարվա համար)

Ուսուցման յերրորդ տարում անց է կացվում դարնանային եքսկուրսիա «Բույսերի կյանքը» (բնագիտություն) թեմայի մշակման վերջում՝ վաղ դարգացող կուլտուրական բույսերի հետ ծանոթանալու համար («կանխահաս բանջարեղենները, աշնանացան հացաբույսերը և նրանց տնտեսական նշանակությունը», ծրագիր, Ռուս. հրատ. եջ 40):

Եքսկուրսիայի նպատակն է, ծանոթացնել յերեխաներին գանազան բանջարեղենների աճեցման միջոցների և խոշոր սոցիալիստական տնտեսության այս ուղղությամբ կատարած ազդեցության իրական նվաճումների հետ:

Տվյալ եքսկուրսիայի ժամանակ ոգտագործվում է արդեն մշակված «Ող» (հասկացողություն այրման մասին) թեմայի նյութը: Այս նյութի նախորոք ծանոթացումն անհրաժեշտ նախապայման է հանդիսանում տվյալ եքսկուրսիան նշված ծավալով անցկացնելու համար:

Այս դեպքում եքսկուրսավայր է ընտրվում խոշոր սոցիալիստական բուսաբուծական այնպիսի տնտեսություն (խորհրտնտեսություն), վորտեղ հնարավոր է ցույց տալ մի շարք ազդեցությունների նվաճումներ: Կարելի է ընտրել նաև այլ եքսկուրսավայր: Նախորոք ծանոթանալով եքսկուրսավայրի հետ, ուսուցիչը հայտնաբերում է այն նյութը, վոր անհրաժեշտ է եքսկուրսիան նշված ծավալով անցկացնելու համար և կազմում է եքսկուրսիայի նյութի մշակման հաջորդականության պահանջներին համապատասխան մարշրուտը:

Կազմակերպելով խումբը՝ ուսուցիչն ընդգծում է աշխատանքի ընթացքում խիստ կարգապահության և աշակերտների դասավորման վորոշ կարգի պահպանման անհրաժեշտությունը ջերմածուները նայելիս, մշակույթները մոտիկից քննելիս, ինչպես նաև անհրաժեշտ գգուշությունը ապակած շրջանակների միջով անցնելիս և այլն:

Եֆսկուրսիայի անցկացումը

Ճանապարհը դեպի խորհրտնտեսություն: Եքսկուրսիոն դիտողություններն սկսվում են դեպի խորհրտնտեսություն տանող ճանապարհից:

Նապարհից, վորտեղից բացվում է տեսարան դեպի ջերմածույի տնտեսությունը: Խումբը դիտում է բուսաբուծական տնտեսության ընդհանուր պատկերը՝ ապակած շրջանակներով սպիտակին տվող ջերմածուների յերկար գուգահեռ շարքերը: Այստեղ աշակերտների ուշադրությունը հրավիրվում է խոշոր սոցիալիստական տնտեսության վրա և առաջարկվում է ծանոթանալ նրա ազդեցությունների կայի բնագավառում ունեցած նվաճումների հետ: Ամբողջ եքսկուրսիայի ընթացքում ուսուցիչը հարցերի միջոցով ուղղում է աշակերտների ուշադրությունը դեպի վորոշյալ որյեկտները: Այդ հարցերը չպետք է կրեն հուշելու բնույթ և չպետք է զրկեն յերեխաներին ինքնուրույնությունից, ինչպես դրված հարցերին պատասխանելու, նույնպես և յեզրակացություններ հանելու տեսակետից:

Ջերմածուների առաջին շարքը վաղահաս կաղամբի ածվատուններն են: Տվյալ ջերմածուական տնտեսության մեծության վերաբերյալ ուսուցչի տված հարցերին պատասխանելով, մանուկները յեզրակացություն են անում նրա մասին՝ վորպես խոշոր բուսաբուծական տնտեսության: Սրանից հետո խումբը մոտենում է ջերմածուների առաջին շարքին և գասավորվում է այնպես, վոր բոլորն էլ տեսնեն ջերմածուների մշակույթները:

Դիտողության առարկա յե հանդիսանում վաղահաս կաղամբի ածվատունը, վոր արդեն բավական մեծացած է: Կենտրոնացնելով աշակերտների ուշադրությունը ածվատունների մեծության վրա, դեկավարը հարց է տալիս, թե ինչպես վաղ գարնանը, յերբ դեռ յեղանակը բավական չի տաքացել և առավոտներն ու գիշերները ցրտեր են լինում՝ ջերմածուներում այդքան մեծացել են ածվատունները: Այն հարցը, թե «Ի՞նչ միջոցով կարելի է այդպես վաղ աճեցնել բանջարեղենները»՝ ուղղում է աշակերտների ուշադրությունը դեպի ջերմածուներ կազմակերպելու միտքը: Հնարավորություն չունենալով ցույց տալ ջերմածուի կտրվածքը, դեկավարն ոգտագործում է մոտերքում գտնվող աղբի կույտը: Այդ մնացած աղբից յերեխաները յեզրակացնում են, վոր ջերմածուներում կա աղբ, վոր վերևից ծածկված է հողի շերտով: Իսկ նկատելով, վոր աղբի կույտի մեջ առք է, յերեխաները յեզրակացություն են անում այն մասին, թե վորն է ջերմածվի տաքության աղբյուրը, այսինքն նրանք հասկանում են, վոր ջերմածվում տաքությունը առաջ է գալիս նրա մեջ յեղած աղբի այրման հետևանքով: Դեկավարն ոգտագործում է այստեղ այն գիտելիքները, վոր յերեխաները ձեռք են բերել «Ող» թեմայի մշակման ժամանակ թթվածնի հատկության և «այրման» մասին:

¹ Որինակը վերցրած է՝ «Методы обуч. в начальной и средней школе» գրքից:

Շարունակելով պահել մանուկների ուշադրութիւնը ջերմածոռների կազմակերպման խնդրի շուրջը՝ ուսուցիչը հարց ե հարուցում շրջանակների նշանակութեան մասին (ինչո՞ւ համար ջերմածոռն ծածկվում ե ապակած շրջանակներով): Մանուկներն առանց դժվարութեան կասեն, վոր այդ շրջանակները պահպանում են ջերմածոռները ցրտից, բաց թողնելով միևնույն ժամանակ բույսերի կյանքի համար անհրաժեշտ լույսը:

Սրանից հետո յերեխաների ուշադրութիւնը դարձվում ե ջերմածվի մոտ դարսած հարդից հյուսած գորգերի վրա: Պարզվում ե նրանց նշանակութիւնը ջերմածվային բույսերը գիշերվա ցրտից պահպանելու խնդրում:

Ջերմածոռների յերկրորդ շարքն ուշ հասնող կաղամբի ածվատուններն են: Խումբն անցնում ե դեպի ածվատունների այդ շարքը: Խումբը դասավորելու ժամանակ պահպանվում ե վերևում հիշված կարգը:

Դիտվում ե ուշ հասնող կաղամբի տեսակների մեծութիւնը: Ուշ հասնող տեսակների ածվատունների պակաս մեծութիւնը յերեխաներին յեզրակացնել ե տալիս, վոր սրանք ավելի ուշ են տնկված ե ուշ ել զարգանում են: Սրանից հետո ընդհանուր յեզրակացութիւն ե արվում կաղամբի տարբեր տեսակների ընտրութեան ձեռնտու լինելու մասին (կաղամբի վաղահաս ե ուշ հասնող տեսակներ), վորովհետեւ դա հնարավորութիւն ե տալիս մեծ քանակութեամբ ե այնպիսի վորակի կաղամբ աճեցնել, վոր համարյա պատասխանում ե ե կանուխ գործածելու, ե ձմեռվա համար պահպանելու նպատակներին: Ջերմածոռների յերրորդ շարքը զուգակցված (комбинированные) մշակութիւնն են: Կաղամբը դիտել-վերջացնելուց հետո, ուսուցիչն առաջնորդում ե յերեխաներին դեպի ջերմածվի 3-րդ շարքը՝ զուգակցված մշակութիւններ: Աշակերտներին առաջարկվում ե վորոշել, թե ինչպիսի մշակութիւններ են միացվում միևնույն ջերմածվում: Նրանք գտնում են այստեղ վարունգ ե սալատ, վարունգ ե սամիթ: Լուծելով այն հարցը, թե վոր մշակութիւնն ավելի վաղ են հասնում ու ժողովվում աշակերտները գալիս են այն յեզրակացութեան, վոր միևնույն ջերմածվում միացվում են այնպիսի մշակութիւններ, վորոնք կարող են աճել առանց իրար խանգարելու (ջերմածվում յեղած ազատ տեղերը վարունգի զարգացման սկզբնական շրջանակում ոգտագործվում են ուրիշ մշակութիւնների համար, վորոնք մինչև վարունգի հասնելը արդեն ժողովվում են):

Յերեխաների համար հասկանալի յե դառնում ե տարբեր մշակութիւնների միևնույն ջերմածվում միացնելու իմաստը. գործի

նմանորինակ կազմակերպման ժամանակ ջերմածոռն ոգտագործվում ե 100%-ով ե հնարավորութիւն ե ստեղծվում ունենալ մեծ քանակութեամբ վաղահաս բանջարեղեններ:

Վաղահաս բանջարեղենների ստացումը նկատվում ե վորպես ջերմածոռական տնտեսութեան նվաճում:

Մշակութիւնների դիտումը վերջացնելուց հետո, ուսուցիչը յերեխաների ուշադրութիւնը հրավիրում ե ջերմածվի բռնած տարածութեան վրա ե հարց ե հարուցում ջերմածոռների սպասարկման համար անհրաժեշտ բանվորական ձեռքերի քանակութեան մասին: Մանուկների համար հասկանալի յե դառնում, վոր ջերմածոռները բռնում են մեծ տարածութիւն ե պահանջում են մեծ քանակութեամբ բանվորական ձեռքեր: Ղեկավարն անցնում ե մարշրուտի վերջին կետի դիտողութեանը՝ ջերմացիին:

Ջերմացիներ (тепличники). Նախ վորոշվում ե ջերմոցի տարածութիւնը՝ համեմատած ջերմածվի բռնած տարածութեան հետ (վորը մեծ ե): Մանուկները յեզրակացնում են, վոր ջերմոցը բռնում ե ավելի փոքր տարածութիւն: Ապա հարց ե հարուցվում այն մասին, թե վորքան բույս ե տեղավորվում ջերմոցի մեջ:

Ջերմոցի ապակյա կտուրի ե պատերի միջով յերեխաները տեսնում են իրար վրա (հարկելով) դարսած բույսերը: Յեզրակացութիւն ե արվում տարածութեան տնտեսութեան ե փոքր տարածութեան վրա մեծ քանակութեամբ բույսեր տեղավորելու հնարավորութեան մասին: Վերջապես, հարց ե առաջ գալիս ջերմոցի տաքութեան աղբյուրի մասին: Նկատելով ձխախողովակը, յերեխաները յեզրակացնում են, վոր ջերմոցը արհեստական ձեով տաքացվում ե: Պարզվում ե, վոր ջերմոցում բույսերը կարող են ապրել ամբողջ տարին (վոր ջերմոցը հնարավորութիւն ե տալիս շուրջ տարին բանջարեղեններ ստանալու): Լուծվում ե ջերմոցի համար անհրաժեշտ բանվորական ձեռքերի քանակի հարցը, համեմատած ջերմածոռային տնտեսութեան հետ: Ընդհանուր յեզրակացութիւն ե արվում ջերմոցային տնտեսութեան առավելութիւնների մասին, համեմատած ջերմածոռայինի հետ: Ջերմոցային տնտեսութիւնն ընդգծվում ե վորպես խոշոր սոցիալիստական տնտեսութեան նվաճում: Պարզվում ե ջերմոցային տնտեսութեան նշանակութիւնը քաղաքների աշխատավորութեան սպասարկումը լավացնելու խնդրում:

Սրանով եքսկուրսիան վերջանում ե: Հետագա աշխատանքների ընթացքում դպրոցում կարող են հարուցվել անցկացված եքսկուրսիայի հիմնական բաժիններին վերաբերող հարցեր: Նրանց պատասխանները կարող են տրվել ինչպես բանավոր, նույնպես ե գրավոր:

Աշխատանքի դասերին կարելի յի առաջարկել յերեխաներին պատրաստել ջերմածույի և ջերմոցի մոդելներ: Եթակուրսիայից հետո լսվե տեսածը նկարել, կազմել եթակուրսիայի յուրաքանչյուր բաժնի հաշվետվությունը, կազմել մի շարք խնդիրներ ջերմոցային տնտեսության ձեռնտվության շուրջը, հաշվել դպրոցական քանջարանոցի համար անհրաժեշտ ծառատունկերի քանակը և այլն:

31. Լաբորա-
ս ու ա խ ա-
սանքը ի՞նչ նշան
սարքեր ձեռքերն
ուսումն առնող
աշխատանքում

Նույն փորոշման մեջ կենտկոմը հանձնարարում է.

Լաբորատոր աշխատանքներն ու փորձերի ցուցադրումը տարրական դպրոցում պիտի ոգտագործել զլխավորապես բնագիտությունից, պոլիտեխնիկական-աշխատանքային ուսուցման առարկայից և յերբեմն մաս-թեմատիկայի, հասարակագիտություն և այլ առարկաների տարբեր նյութերը մշակելիս: Միջնակարգ դպրոցում լաբորատոր աշխատանքները մեծ տեղ են բռնում առանձնապես ֆիզիկայի, քիմիայի, բնագիտու-թյան ու պոլիտեխնիկական աշխատանքի բազմաթիվ խնդիրները մշա-կելիս: Լաբորատոր աշխատանքները, յերևույթների վրա կատարած դի-տողություններն ու փորձերը (եքսպերիմենտներն) ունեն մի կողմից այն նշանակությունը, վոր աշակերտները ձեռք են բերում դրական գիտելիքներ տվյալ յերևույթի մասին, մյուս կողմից՝ այդ աշխատանքի

Հարորատոր աշխատանքն ունի զանազան ձևեր:

դ) Լաբորատոր աշխատանքի յերրորդ ձևն և ուսուցչի կողմից այս կամ այն փորձի ցուցադրումը: Ուսուցիչն ինքն և փորձը կատարում ու գործադրում, յերբ այդ աշակերտների համար զեղյար ե:

դ) Լաբորատոր աշխատանքը կարող է կատարվել և տեղական ձևով՝ ցանաժ սերմերի աճման ընթացքն ուսումնասիրելով, դիտողություն կատարելով պարտիզում, բանջարանոցում կամ դաշտում տրված փորձերի վրա, միջատի (մոծակի, մեղվաճանձի, շերամի վորդի և այլն) կերպարանափոխությունն ու զարգացումն ուսումնասիրելով և այլն:

Լաբորատոր բնույթ կրող յուրաքանչյուր աշխատանք, պիտի գուցե գործել ու հյուսել մեթոդական այլ և այլ պրիմների հետ, ինչպիսին են՝ ուսուցչի պատմելը, զրույցը, դասազբքից կամ համապատասխան այլ գրքից անհրաժեշտ հոդվածի ընթերցումը, դժագրումը և այլն:

Յերեսխանների յեղրակացությունները, վոր արդյունք են արած դիտողությունների՝ պետք է ձևակերպվեն ու տրվեն կարճ ու լրիվ նախադասություններով, վորոնք պիտի անհրաժեշտ դեպքում գրանցվեն տետրերում:

Լաբորատոր բնույթ ունեցող աշխատանքները շատ հաճախ եքսկուրսիայի անբաժան մասն են: Եքսկուրսիայի ընթացքում ձեռք բերած բնագիտական, պոլիտեխնիկական ու այլ նյութերը լաբորատոր աշխատանքի միջոցով պիտի մշակվեն (տես «Ուսումնական եքսկուրսիաներ» գլուխը), հավաքած նմուշները տեսակավորվեն, կազմվեն ժողովածուներ, հերբարիումներ և այլն (տերևներից, խոտաբույսերից, ծառապտուղներից, մշակվող փայտի տեսակներից, հանքային տեսակներից, բզեզներից և այլն):

Լաբորատոր աշխատանքները տարրական դպրոցում, (բարձր դասարաններում, նաև լաբորատորիայում, կաբինետում) կարող են կազմակերպվել կամ ամբողջ դասարանի հետ, այսպես ասած ֆրոնտալ ձևով կամ բրիգադներով կամ թե՛ անհատական ձևով: Ամբողջ դասարանի հետ լաբորատոր աշխատանքն, ինչպես վերևում նշեցինք, կատարվում է փորձի ձևով, վոր կազմակերպվում է ուսուցչի կողմից նրա ղեկավարությամբ՝ անհատ աշակերտի կամ բրիգադի միջոցով:

Նյութի բնույթի կապակցությամբ և պիտույքների քանակի համեմատ փորձերն ու դիտողությունները կարելի է կազմակերպել բրիգադներով. պայմանով, վոր ուսուցչի անմիջական ղեկավարությամբ ապահովվի յուրաքանչյուր աշակերտի ակտիվ մասնակցությունն ու ծրագրային նյութի անպայման լրիվ մշակումը: Բրիգադային-կոլեկտիվ աշխատանքի ձևերը հաճախակի պիտի դորժագրել, միշտ հաշվի առնելով անհատական ու կոլեկտիվ աշխատանքի ճիշտ գույքորոշումը: Պետք է վարժեցնել աշակերտներին կոլեկտիվ խնդիրներ դնել, քննարկել, յեղրակացություններ անել:

Պետք է միանգամ ևս նշել, վոր բրիգադները կայուն ու պարտադիր չեն կարող լինել:

Լաբորատոր աշխատանքի կազմակերպման արժեքավոր ձևն է նաև

աշակերտների անհատական ինքնուրույն աշխատանքը՝ ուսուցչի անմիջական ղեկավարությամբ: Այդպիսի դեպքում խմբի բոլոր աշակերտները ստանում են միևնույն առաջադրությունը, անհատական ձևով դնում են փորձը կամ կատարում են բաժանած նյութերի վրա դիտողություններ, պետք յեղած դեպքում նրանք դիմում են ուսուցչի աջակցության, ուսումնասիրում են նյութերը, կամ յերևույթը և վորոշ յեղրակացություններ անում: Կատարած դիտողությունների, փորձերի (եքսպերիմենտների) ժամանակ աշակերտները պետք է տեսնեն յերեվույթի մեջ կատարվող քանակական և վորակական փոփոխությունները, կարողանան հասկանալ այդ փոփոխությունների պատճառականությունը ու կապը շրջապատի հետ: Բացի այդ՝ աշակերտները պիտի կարողանան տվյալ յերևույթի ուսումնասիրության հետ կապված գիտելիքները գործնականում ստուգել ու ոգտագործել: Պիտի տեսնեն նաև կապը սոցիալիստական շինարարության հետ (կապը, ավազը, բույսերի արհեստական աճեցումը, մետաղների հատկությունները, ողի ու ջրի հատկությունները, շողի և այլն ուսումնասիրելիս աշակերտները պետք է պարզեն նաև դրանց նշանակությունը սոցիալարարության առերիայում):

Բոլոր դեպքերում ել լաբորատոր աշխատանքի հետևանքները զրույցի միջոցով պետք է մշակվեն, ճշտվեն, լրացվեն, կատարվեն ընդհանրացումներ, յեղրակացություններ և համապատասխան ձևակերպումներով, անհրաժեշտ դեպքում՝ գրանցվեն:

Աշակերտները կատարած աշխատանքի ժամանակ կարող են նկարել, գրել տետրերում իրենց դիտողություններն ու յեղրակացությունները:

Լաբորատոր աշխատանքի ժամանակ կարող են նկարել, գրել տետրերում իրենց դիտողություններն ու յեղրակացությունները:

32. Ինչ պիտի քաջադասեն հետևյալ հիմնական պահանջներին.
ա) Աշակերտները պիտի ունենան այդ աշխատանքների համար համապատասխան պատրաստություն և ունակություններ:
բ) Ուսուցչին աշակերտների հետ նախորդ պիտի պատրաստած լինի կատարելիք փորձը կամ յերևույթն ու իրը դիտելու, ուսումնասիրելու համար անհրաժեշտ բոլոր պիտույքներն ու նյութերը: Ավելի լավ է՝ ուսուցչին դասից առաջ փորձն անի՝ ստուգելու, թե ամեն ինչ կարգին է ու պատրաստ, վորովհետև անհաջող փորձը չափազանց բացասական ազդեցություն է թողնում աշակերտների վրա և չի տալիս անհրաժեշտ գիտելիք:

Ուսուցչին պետք է փորձն այնպես կազմակերպի ու անցկացնի, վոր ամբողջ դասարանը կարողանա հետևել ու տեսնել նրա ամբողջ ընթացքը:
գ) Յերես աշակերտները պիտի փորձը կատարեն ինքնուրույն ձևով (անհատական կամ բրիգադային)՝ ուսուցչին պետք է նրանց վորոշակի ու սպառնալիք ձևով ցուցմունքներ տա այդ ուղղությամբ:

դ) Լաբորատոր աշխատանքի ժամանակ նախապատրաստական աշխատանքից մինչև նրա յեզրավարումը ուսուցիչը պիտի դասարանը կազմակերպի, անընդհատ հետևի ու ղեկավարի, պետք յեղած դեպքում անհրաժեշտ ուղղութիւններ տա և ոգնի աշակերտներին ամեն մեկին:

33. Լաբորատոր աշխատանքի մի քանի որինակներ

Բերում ենք մի քանի փորձերի ու լաբորատոր աշխատանքի կոնկրետ որինակներ:

Առաջին որինակ. 3 ռդ դասարանի բնագիտության ծրագրի «Ոգտակար հանույթներ» թեման մշակելիս անհրաժեշտ և ծանոթանալ ավազի ու կավի հատկութիւններին հետ:

Այդ հատկութիւններն են. ա) ավազի հատիկային լինելը. ամեն մի ավազահատիկի ձևն ու մեծութիւնը, դրանց դույնն ու կարծրութիւնը, ջրում չլուծվելը: բ) Կավի փոշիացումը չոր ժամանակ, կարծրութիւնը, ջրի անհաղ ծծումը, ջրում չլուծվելը, մածուցիկ լինելը:

Ահա թե Յերկրաբանական մեթոդական բյուլետենում ինչպես և առաջարկվում այդ նյութը դասարանում մշակել:

Ավազի և կավի հետ կատարվելիք բոլոր աշխատանքները (գլորցում) շատ պարզ են, ուստի պետք է այդ անալիզման անցկացնել ամեն մի սեղանի վրա՝ լաբորատոր ձևով. Դասի համար պիտի պատրաստել լվացած ավազ սովորական, դեղին կավ, ափսեներ, փորձանոթներ, ապակու կտորներ, ջուր: Կարելի չէ ընտրել աշխատանքի հետեյալ ընթացքը. ա) Յերեխաները փորձում են սեղմել ափի մեջ չոր ավազը՝ նա թափվում է (ավազի հատիկավոր լինելը): Դիտում են առանձին ավազահատիկի չափն ու մեծութիւնը (նշում են քաղաքացիութիւնը): Մի պտղունց ավազ վերցնելով՝ սեղմում ու գծում են ապակու վրա՝ չանդում է ապակին (կարծրութիւնը): Ավազը ջրի հետ լցնում են փորձանոթի մեջ, խառնում. չի լուծվում: բ) Յերեխաները կավի կտորը խփում են սեղանին՝ ձայն է հանում ու չի թափվում (ամրութիւնը), տրորում են մի կտոր չոր կավը, դարձնում փոշի (թափվելու հատկութիւնը): Չոր կավի կտորի վրա կաթեցնում են ջուր, ջրի կաթիլներն անմիջապէս ծծվում են (ջրի անհաղ ծըծելու հատկութիւնը): Կավի կտորը փորձանոթի մեջ են գցում ջրի հետ, խառնում. ջուրը պղտորվում է, ապա կավը նստում է տակը (ջրում չլուծվելը): Ափսեներում կավից խմոր են շաղախում շինում են գնդակ (մածուցիկ լինելը):

Յերկրագիտ. որինակ: Լաբորատոր աշխատանքի պոլիտեխնիկական աշխատանքային ուսուցման ծրագրից:

¹ Մշակված դասը բերված է «за политехническую школу» հանդիսի 1932 թվի 6 և 7-8 համարներում: (Քաղվածքը վերցրել ենք «Анализ занятий в рабочей комнате» գրքուկից)

Այս դասը ցույց է տալիս, թե ինչպես ուսուցման բաղադրան մեթոդական պրիոմներ հյուսվում են իրար հետ: Այդ դասը լաբորատոր աշխատանքի մի հաջող որինակ է, վորի վրա կարելի չէ տեսնել հետեյալը:

ա) Ուսուցչի ղեկավարող դերի հետ շաղկապված աշակերտների մաքսիմալ ակտիվութիւնը:

բ) Աշակերտներին հետախուզական աշխատանքի ունակութիւնների պատվաստումը:

գ) Ուսուցչական պիտույքի հաջող ցուցադրումը, ուսուցման դիտողականութիւնը:

դ) Հարցերի վարպետ դրումը:

յե) Ձեռք բերած տեսական գիտելիքների կապելը գործնական աշխատանքի հետ:

զ) Ամբողջ նյութի կապը սոցշինարարութեան հետ:

ՇՈՒԵԿԱԹՍԱՅԻ, ՇՈՒԵՄԵՔԵՆԱՅԻ ՅԵՎ ԶՐԱՏՈՒՐԲԻՆԻ ՄՈՒԵԼՆԵՐԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆԸ:

Ուսուցչուհին ցուցադրում է ջրատուրբինի մոդելը:

— «Ի՞նչն է պատեցնում ջրատուրբինը»:

— «Ընկնող ջրի ուժն է պատեցնում» — պատասխանում են յերեխաները:

Ուսուցչուհին լցնում է ջուրը...

Յ եր ե խ ա ն եր ր . — «Տես, տես, պտտվում է»:

Ուսուցչուհին. — «Նայեցե՛ք՝ վորքան ուժեղ է ջրի հոսանքը»:

Յ եր ե խ ա ն եր ր . — «այնքան արագ է պտտվում տուրբինի անիվը»:

Յերեխաներն իրենք դնում են ջրի անան ավելի բարձր, ապա ցածր՝ և դիտում են տուրբինի անիվի պտտելը:

Այնուհետև յերեխաներն անցնում են շոգեկաթսայի ուսումնասիրութեան:

Ուսուցչուհին ցույց է տալիս շոգեմեքենայի մոդելը. «Սա ի՞նչ է»:

Յ եր ե խ ա ն եր ր . — «Շոգեկաթսա»:

Ուսուցչուհին. — «Ինչո՞ւ համար է պետք շոգեկաթսան»:

Յ եր ե խ ա ն եր ր . — «Նրա մեջ առաջացվում է շոգի»:

Ուսուցչուհին. — «Շոգու ոգնութեամբ գործարանում ի՞նչն է շարժման մեջ դրվում: Ո՞վ է տեսել»:

Յ եր ե խ ա ն եր ր . — «Շոգեկուսում»:

Ուսուցչուհին. — «Ե՛լ ինչը»:

Յ եր ե խ ա ն եր ր . — անվանում են...

Ուսուցչուհին. — «Իսկ դուք շոգեկաթսա տեսե՞լ եք»:

Յերեխաները — (մի քանիսը): «Վո՛չ, չենք տեսել»:

Ուսուցչուհին. — «Այժմ այս մոդելի վրա ծանոթանանք շոգեկաթսայի կազմութեան հետ: Վո՞րտեղ ե գտնվում ջուրը: Յերեխաները ցույց են տալիս. «Իսկ վո՞րտեղ ե առաջանում շոգին»:

Ցույց են տալիս:

Ուսուցչուհին. — «Շոգին խողովակի միջոցով անցնում ե բաշխիչարկղը և շարժման մեջ ե դնում մխոցը»:

Շարժումը մխոցից կարելի չե աշխատող մեքենային փոխանցել առանձին փոխանցող մեխանիզմի միջոցով:

Այնուհետև յերեխաներն սկսում են ծանոթանալ շոգեմեքենայի մոդելի հետ: Ուսուցչուհին բացատրում ե.

Մեկ աղջիկ նայում ե և ասում. «Իա շատ նման ե շոգեշարժի, — կաթսան ու մյուս մասերը»...

Ուսուցչուհին. — «Կաթսայի ներսում ի՞նչ ե գտնվում»:

Աղջիկը. — «Նոդովակներ են աչտեղ»...

Ուսուցչուհին բացատրում ե շոգեկաթսայի ներքին կազմութեանը:

1-ին աղջիկը. — «Շոգին ուժեղ ե»...

2-դ աղջիկը. — «Յերբ թեյամանն յեփում ե՝ շոգին վեր ե թոցնում կափարիչը»:

1-ին տղան. — «Ստեֆենսոնն յերբ յուր շոգեշարժը հնարեց՝ նա նույնպես փորձեր եր կատարում թեյամանի ու ինքնայեռի հետ»:

Յերեխաներն ուսումնասիրում են բաշխիչ արկղի և մխոցի կազմութեանը:

Ուսուցչուհին. — «Շոգին ի՞նչպես և ոգտազործվում արտադրութեան մեջ»:

3-դ տղան — բացատրում ե շոգետուրբինի կազմութեանը: «Ահա այսպես տուրբինի անիվը պտտվում ե և շարժման ե դնում մեքենաները»...

Ուսուցչուհին. — «Յերեխաներ, դուք ի՞նչ եք կարծում, մե՞ծ նշանակութեան ունի շոգին»:

Յերեխաները — (խմբով) «Մե՛ծ... շատ մեծ»:

4-դ աղջիկը. — «Իսկ ելեկարականութեանն՝ ավելի մեծ»:

Յերեխաները. — «Ո՞վ ե պատրաստել ջրատուրբինի այդ մոդելը»:

Ուսուցչուհին. — «4-րդ դասարանի ուսուցիչները»:

Յերեխաները. — «Մենք ել կպատրաստենք... կպատրաստենք... Իհարկե կպատրաստենք»...

Ուսուցչուհին. «Իսկ կարո՞ղ եք դուք պատրաստել»:

Յերեխաները. «Կարող ենք... Իհարկե՝ կարող ենք»:

Հաջորդ դասին յերեխաները պատրաստում եյին ջրի և շոգետուրբիններ:

Այդ շարժիչների հետ լաբորատոր պայմաններում կատարած նախնական ծանոթութեանը յերեխաներին հնարավորութեան տվեց համեմատաբար հեշտութեամբ աշխատանքը կատարել:

Այդ դասին շարժիչների մոդելները պատրաստելիս յերեխաները հնարավորութեան ունեցան լայնացնել ու ամրապնդել լաբորատոր պայմաններում ստացած իրենց տեխնիկական գիտելիքները:

Դիտամիկ մոդելների լաբորատոր ուսումնասիրութեան ժամանակ յերեխաներին պիտի հնարավորութեան տրվի իրենց կողմից համապատասխան փորձեր ու դիտողութեաններ կատարելու և չըսահմանափակվել միայն ուսուցչի կողմից մոդելի ցուցադրումով:

Անհրաժեշտ ե, վոր շոշափումը լրացնի տիտղական ու լսողական տպավորութեանը:

Դիտամիկ մոդելների լաբորատոր ուսումնասիրութեանը պիտի շաղկապվի համապատասխան զբաղանութեան ընթերցումը, իսկական մեքենաների նկարի դիտումը, վորի (մեքենայի) մոդելն ուսումնասիրում են յերեխաները: Բացի այդ, յերեխաները պետք ե իրենց աշխատանքի տետրերում անպայման գրանցեն մեքենայի գլխավոր մասերի տեխնիկական ճիշտ անունները, տան մեքենայի կազմութեան համառոտ նկարագիրը և նկարեն ամբողջ մեքենայի կամ նրա մոդելի ընդհանուր պատկերը կամ գոնե՝ նրա առանձին մասերը»:

Յերբ ուր դ ուր ինա կ: Բնագիտական ծրագրի յուրաքանչյուր թեմա ճշակելիս կարելի չե բազմապիսի փորձեր կատարել: Ներքև մենք բերում ենք III դասարանի բնագիտութեան ծրագրի թեմաներից մեկի մշակման համար անհրաժեշտ փորձերի բազմաթիվ որինակներ, վոր համարյա ամեն մի դպրոցում, կարելի չե կատարել: Քանի վոր այդ փորձերը կատարելու համար պահանջվում են ամենատարբարական պիտույքներ, այն ել չնչին քանակութեամբ, վոր ամեն մի ուսուցիչ կարող ե ձեռք բերել: Բերած որինակները ցույց են տալիս, թե ինչպես բազմապիսի ելեմենտար փորձերի միջոցով կարելի չե մանկավարժական պրոցեսն աշխուժացնել, դարձնել առակերտների նման հետաքրքիր ու գրավիչ, զարգացնել նրանց հետախուզական ունակութեանը, մեջնել ուսուցման մեջ մաթիմատիկական գիտելիքները, ցույց տալ յերեկոյն իր զարգացման որինաչափություններով յեղ ստանալ ուսումնա-դաստիարակչական մեծ եփեկ: Դրա հետ

նայել պարզվում է, քե ինչպես աշխատանքի մեքողը սերտեմ կապված է նյութի բովանդակության յեկ առակերաների տարբի հետ յեկ այլն:¹

ՄԵԹՈԴԱԿԱՆ ՆՅՈՒԹ՝ ԲՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԾՐԱԳՐԻ «ՋՈՒՐ ՅԵԿ ՈՒ» ԹԵՄԱՅԻ ՄՇԱԿՄԱՆ ՀԱՄԱՐ

Ո Ղ

Հասարակ փորձերի միջոցով յերեխաները համոզվում են ողի ներկայության: Յերբ բաժակը շուռ տված ջրի մեջ ենք թաղում՝ ջուրը չի լցվում բաժակը: յեթե բաժակը թեքում ենք, ողը պղպջակներով դուրս է գալիս, իսկ ջուրը գրավում է նրա տեղը: Սեղանի վրա փռած թերթի և նրա տակ դրած քանոնի փորձն առանձին եֆեկտով է համոզում ողի ձնշման գոյությունը: Ողը ղիմադրություն է ցույց տալիս, և քանոնի ծայրին խփելիս, թերթը մնում է իր տեղում:

Ողի առաձգականությունը

Ողի առաձգականության և նրա սեղմվելու հատկության հետ կարելի յե ծանոթանալ հետևյալ փորձով: սագի փետրի ծայրը յերկու կողմից հավասար կտրած (կարելի յե վերցնել և ապակե խողովակ) խցվում է կարտոֆիլի խցաններով, (սկզբում մեկ ծայրը հոմ կարտոֆիլի մեջ խրելով, հետո՝ մյուս): Բարակ փայտիկով մեկ խցանը ներս մղելիս՝ սղմում է ողը և մյուս խցանը դուրս գցում:

Ողի լայնանալը հաճախում

Ողի այդ հատկության հետ ծանոթանալու համար հետևյալ փորձերն են արվում:

1. Դատարկ շշի վրա անց է կացվում մեջը ապակե խողովակ անցկացրած խցան: խցանի կողքերը շշի բերանի և ապակե խողովակի մոտ ծածկվում է մոմով (ող չանցնելու): խողովակի դրսի ծայրից ներս է թողնվում մի կաթիլ ջուր՝ թանաքով ներկած շիշը պետք է թեթևակի տաքացնել և խողովակն իջեցնել ներկած (թեկուզ թանաքով, Ջ.) ջրի մեջ: շշի միջի ողը սառելու հետ ջրի ներկած կաթիլը կանցնի խողովակով ներս: շիշը տաքացնելով ու սառեցնելով մենք կատիպենք կաթիլին խողովակում տեղափոխվել վեր ու վայր (ողային ջերմաչափ):

2. Յեթե շիշը (առանց խցանի) շուռ տված իջեցնենք ջրով լի բաժակի մեջ և սկսենք շիշը տաքացնել, ողը կսկսի պղպջակներով ջրի միջով դուրս գալ:

¹ Փորձերի այդ որինակները կաղմված են ընկ. Շիգուլիի կողմից և ապագրված «Методика политехнической школы» հանդիսի 1932 թվի № 2-ում (բերում ենք կրճատումներով):

3. Ողի նույն հատկությունը ցույց տալու համար՝ յերբորդ փորձը կայանում է հետևյալում: դատարկ շիշը փակվում է կարտոֆիլի խցանով և ապա տաքացվում՝ տաքությունից լայնացած ողը դուրս է գցում խցանը:

Ողի ԵԱՐԺՈՒՄԸ. ԲԱՄԱԼ ԱՇԽԱՏԱՆԵՐ ԲՆՈՒՐՅԱՆ ՄԵԶ

Ողի շարժումը կարելի է ղիտել շենքի մեջ, բաց անելով դրսի դուռը: սառը ողը ներքևից է անցնում (մոմի բոցը թեքվում է շենքի ներսը), իսկ տաք ողը բարձրանում է վերև և այնտեղ հետգհետե սառում է: Յեղրակացություն: սառն ողը տաքից ծանր է: Դրա հիման վրա յերեխաները հասկացողություն են ձեռք բերում քամու մասին՝ վորպես ողի շարժման...

Ուսուցչի զրույցի և զրքերի ընթերցման միջոցով յերեխաները ծանոթանում են քամու աշխատանքի հետ բնության մեջ: փոթորիկներ, վորոնք մեծ ավերումներ են անում, ավազի սյուներ (բլուրներ) առաջացնում: Ինչպես են մարդիկ դրանց դեմ պայքարում: Անհրաժեշտ է կանգ առնել մարդու կողմից քամու ուժի ոգտագործման վրա: քամու աղացների կառուցվածքը (դրա սկզբունքերը յերեխաները հեշտությամբ կհասկանան մանկական քամու աղացի որինակով), քամու շարժիչներ:

Ջրի յերեք վիճակը

Ջրի յերեք վիճակի մասին յերեխաները հասկացողություն են ձեռք բերում հետևյալ փորձով: ձյունը և սառույցը սենյակ են բերվում՝ դրանք դառնում են ջուր: Ջուրը պետք է յեռացնել, գոլորշիացնել ամբողջովին: իսկ յեռացման ժամանակ շոգու վրա դնել մի վորակ սառը իր (յերկաթյա շերտ, ապակի), վորի վրա գոլորշուց ջրի կաթիլներ կգոյանան: Այդ ձևով կարելի յե ընդհանուր գծերով բացատրել, թե ինչպես է առաջանում ամպը, անձրևը, ձյունը: Նեչա բերելով ձյունով լի բաժակը (ներս բերելուց առաջ բաժակը պետք է բոլորովին դրսից չորացնել), յերեխաները կտեսնեն, վոր նրա դրսի պատերի վրա «քրտինք» է առաջ գալիս: Այդ փորձի վրա կարելի յե հասկացողություն տալ ցողի և յեղյամի առաջանալու մասին:

Ջրի լայնացումը հաճախում յեկ սառույց դառնալիս

Ջրի ընդարձակվելը տաքանալուց հայտնաբերվում է հասարակ փորձով: շիշը՝ խցանի միջով անցկացրած ապակե խողովակով (վոր սկզբում գործ է ածվել վորպես ողաջերմաչափ) լցվում է մինչև խցանը ջրով: ջուրը տաքացնելով մենք տեսնում ենք, վոր

Զրի ընդարձակվելը սառեցնելիս պարզվում է հետևյալ փորձով. շիշը լիքը լցվում է ջրով և խցանով ամուր փակվում, վորից հետո զրվում է սառնամանիքի տակ: Վորոշ ժամանակ անցնելուց հետո ջուրը սառուլյի է փոխվում և շիշը պայթում: Յեթե, շիշ կտրտանքը իրար հետ փորձես միացնել, զրանք ընդհուպ իրար չեն կպչի, քանի վոր այժմ սառուլյն ավելի մեծ ծավալ է բռնում, քան առաջ՝ ջուրը:

Իսկական ջերմաչափի հետ աշակերտները ծանոթանում են հետեյալ ձևով. ջերմաչափի գունդը (սնդիկային կամ սպիրտային) տեղավորում են հալչող ձյունով լի բաժակի մեջ (նույնը կա-
րելի յե և սառույցով անել): Յերբ արդեն սնդիկը խողովակում կանգ կառնի, պետք է նայել, թե չափանիշի վրի թվի վրա է կանգնում. յեթե ջերմաչափն ուղիղ է՝ կանգ կառնի 0⁰ վրա:

Գարնան եքսկուրսիայի ժամանակ, յերբ ձյունը հալչում է՝
 ջերմաչափն իջեցվում է ձյունի մեջ, յերեկանները նշում են, վոր
 ջերմաչափը ցույց է տալիս 0°: Հետագայում նրանց ուշադրու-
 թյունը դարձվում է այն բանին, վոր յեթե ոգի ջերմությունը
 հավասար է 0°, սկսվում է հալոցքը (ձյունը հալչում է), իսկ յերբ
 այն 0°-ից ցածր է՝ ջուրը սառչում է:

Զյունի ծածկոցի նշանակութիւնը, վորպէս աշնանացանը ցրտահար լինելուց պաշտպանի՝ պարզվում ե հետեյալ փորձով: Վերցնում եք յերկու միատեսակ շէր՝ ջրով լի տեղավորում եք, մեկը ձյան վրա, մյուսը՝ ձյան տակ, դետինն մոտ (փորձը պետք ե կատարել ձմրան, սառնամանիք որ): 30 րոպեյից հետո շէրը հանում եք և համեմատում (ձյան յերեսին ջուրն ալիւ շուտ ե սառչում): Կարելի յե և, համեմատելու համար, ջերմաչափով ձյան վրա և ձյան տակ ջերմութիւնը չափել (սառնամանիք յեղանակին):

Զրադացի կառուցման սկզբունքներին ծանոթացնելու համար
ցանկալի է շինել հասարակ մոդել:

Պատմվածքներ կարգադրվ յերեսմաները հասկացողություն են
կազմում այն մասին, թե ինչպես են ԽՍՀՄ-յում ջրի ուլթն ող-
տագործում արդյունաբերության համար երկարոհներդիւ պատ-
նալու (Դնիպրոշեն և այլն):

Դպրոցն իր ուսումնական տնտեսությունը խոշոր հաս-
փով կարող եւ լրացնել իր շրջապատում հավաքելով մի
շարք ուսումնական նյութեր:

Տարրական դպրոցի բնագիտության ծրագիրը պահանջում է, վոր յուրաքանչյուր դպրոցում անպայման ուսումնասիրվի տեղական բնությունը և տեղական տնտեսությունը՝ հողը, ոգտակար հանածոները, բույսերը, կենդանիները, գյուղատնտեսությունը՝ ընդհանրապես, գործարանային ու տնայնագործական արտադրությունը և այլն:

Պարզ է, Վոր այս բոլորի ուսումնասիրությունը պետք է կատարվի նախ և առաջ տեղական բուսական և կենդանական աշխարհի առարկաների վրա և վոչ թե միայն գրքերի միջոցով կամ ուսուցչի պատմածով, ինչպես այդ արվում էր հին դարերում: Այն, Վոր անմատչելի է անմիջական ուսումնասիրության համար, կարող է մշակվել պատկերներով, մոդելներով և պրեպարատների միջոցով:

Իսկ այս հանգամանքը յուրաքանչյուր ղալրոցի պարտավորեցնում է ապահովել իրեն համապատասխան քանակությամբ բնական և արհեստագիտական ուսուցման հնյութերով: Այդ հյուլթերի հավաքումն ու պատրաստումը հավաղանց հեշտ գործ է. անհրաժեշտ է միայն այդ կազմակերպել ծրագրված և վարպետորեն:

Հարց ե ծագում, թե ի՞նչ և ինչպե՞ս պետք է դպրոցը հավաքի իր շրջապատում:

Հողը յեկ յերկրաբանական այլ նյութերը: Պետք է հավաքել տեղական բոլոր հողերի տարրեր վորակի նմուշները՝ դաշտային, բանջարանոցային, մարգագետնային, անտառային, պարարտացրած, չպարարտացրած, յերկար ժամանակ պառկած և այլն: Հողերի նմուշները պետք է հավաքել մանր կտորներով կամ վրշոված ձևով (նայելով նրանց կառուցվածքին): Նմուշները պետք է վերցնել վերին շերտերից և պահել տուփերի շշերի, սրվակների կամ արկղների մեջ, վորոնցից յուրաքանչյուրի վրա պիտի գրել, թե ինչպիսի հող է, վորտեղից և յերբ է վերցրած: Դպրոցը պիտի հավաքի տվյալ վայրի առավելապես տիպիկ բնական հողերի մոնոլիտները՝ առանց խանգարելու նրանց ամբողջությանը, վորպեսզի կարելի լինի տեսնել շերտերը և ուսումնասիրել հողի կառուցվածքը:

Բացի հողից՝ անհրաժեշտ է հավաքել տեղական բոլոր լեռնային տե-
սակների, ոգտակար հանածոների (յեթե այդպիսիները կան ռայոնում)
և քարացած մարմինների նմուշները (հնախոսական նյութեր)։

¹ *Ҷамоати Ҳ Ҷиҳ Ҷиҳ*. Конобеевск. «Самооборудование начальной школы наглядными пособиями», *Ҷиҳи Ҷиҳ* (Библиотека в помощь начинающему учителю, вып. 10).

Լեռնային տեսակներին և ոգտակար հանածոներից անհրաժեշտ է հավաքել զանազան տեսակի և գույնի ավազի ու կավահողի նմուշներ, ավազաքար, կավային թերթաքար, կրաքար, դաշտային սպաթ, սպիտակ և կարմիր կաթնաքար, սովորական վորձաքար, տորֆ, բրիկետ, տորֆային մամուռ: Յեթե դպրոցի ուսյոնում կա քարածուխ և այլ հանքեր, դպրոցն անպայման պետք է հավաքի նրանց զանազան տեսակների և ձևերի նմուշները:

Բուսական նյութեր: Բուսական աշխարհից դպրոցի ուսուցման աշխատանքների համար անհրաժեշտ են հետեյալ նյութերը.

1) Կուլտուրական բույսերի սերմերի նմուշները. ա) հացաբույսերի՝ հաճարի, ցորենի, վալսակի, գարու, կորեկի և այլն. բ) մարգագետնային և կերի բույսերի՝ առվույտի, վիկի, յերեքնուկի և այլն. գ) բանջարանոցային բույսերի սերմեր՝ սիսեռի, վարունգի, կաղամբի, ճակնդեղի, բողկի և այլն. դ) տեխնիկական թելավոր և յուղաբեր բույսերի (կանեփ, վուշ, արևածաղիկ, մանանեխ, գոնգոլ և այլն). 2) Վերևում հիշած հացաբույսերի, մարգագետնային կերի և տեխնիկական բույսերի ցողունները և հասկերը. դաշտային, մարգագետնային բանջարանոցային մոլախոտերը և նրանց սերմերը, մակաբույս (պարազիտ) բույսերը: 3) Դեղաբույսեր: 4) Թունավոր բույսեր՝ մոլեխինգ և այլն:

Անհրաժեշտ է ժողովել միանգամայն հասած սերմեր և պահել տուփերի մեջ (ապակյա ծածկոցով): Իսկ փորձերի համար լավ է ունենալ ավելի մեծ քանակությամբ սերմեր՝ տոպրակների մեջ պահած: Սերմերի բոլոր նմուշները պետք է ունենան ետիկետներ, վորոնց վրա դրվում է սերմի անունը, հավաքման ժամանակը և տեղը, ընթացիկ տարվա բերքի տվյալները (հացահատիկների և յուղաբեր բույսերի սերմերի նկատմամբ) և այլն:

Բույսերն անհրաժեշտ է ժողովել նաև ծաղկման շրջանում, կանաչ դրությամբ և հատուկացած: Վորոշ բույսերի նմուշները պիտի վերցնել արմատով:

Բացի հացաբույսերի և այլ բույսերի սերմերից ու ցողուններից դպրոցը պիտի հավաքի բուսական աշխարհի հետևյալ նյութերը. ա) ճյուղեր և բների կտրվածքներ, ծառերի և թփերի տեղական տեսակների կեղև և տերևներ. բ) պտուղներ՝ խոզակաղին, կաղին, փշատերև ծառերի կոնքեր, կնձեռու, հացենու և կաղամախու թևապտուղներ և այլն: Պտուղներ պետք է հավաքել գլխավորապես աշնանը, իսկ մի քանիսը՝ ամառը: Պտուղները պահպանվում են տուփերի կամ արկղների մեջ: Փշատերև ծառերի կոնքերը պետք է հավաքել ձմրան վերջերին կամ գարնան սկզբին, յերբ դեռևս նրանց մեջ կան սերմեր: Ծառերի ճյուղերը և բների կտորները պահպանում են կամ վորպես հավա-

քածու կամ թե՛ տուփերի մեջ. գ) դաշտային, մարգագետնային և անտառային մշակվող և վայրի ծաղիկներ (ծաղիկները պահվում են սոխպես, ինչպես մյուս բույսերը). դ) դաշտային պտուղներ և սունկեր՝ ինչպես գործածելի, նույնպես և վոչ գործածելի:

Կենդանական աշխարհի ուսուցման նպատակներ հանդիսանում են՝ միջատները, ջրային կենդանիները, ձկները և այլն, ընտանի և վայրենի կենդանիները և մարդը:

Ուսուցման նպատակներ համար նյութ կարող են ծառայել՝ գյուղատնտեսության համար ոգտակար միջատները, գյուղատնտեսության, դաշտի, պարտեզի, բանջարանոցի, անտառի և ամրաբնորի վնասատուները. մեր բնակարաններում ապրող միջատները, գետնի մեջ ապրող միջատները (աղբային բզեզներ և այլն), տեղական ջրային բնակիչները՝ միջատները, գորտերը, շերտիկները, տարբեր ցեղի ձկները՝ մանր կենդանիներ՝ վորջիններ, ճագարներ, մկներ և այլն:

Վերոհիշյալ միջատներն ու կենդանիները ձեռք են բերվում եքսկուրսիաների կամ հատկապես կազմակերպված արշավների ժամանակ՝ համապատասխան գործիքների ոգնությամբ:

Բնական նյութերի հետ միասին դպրոցը պիտի հավաքի նաև տեղական գործարանային յեւ կոոպերատիվ-սնայնագործական արդյունաբերության արտադրւթյան նմուշներ:

Այստեղ պետք է հավաքել վոչ միայն պատրաստի իրերը կամ ֆաբրիկատները, այլև այն հումույթը, վորից պատրաստվում է տվյալ ապրանքը՝ ըստ հնարավորության նրա մշակման բոլոր հիմնական աստիճաններում:

Շատ մեծ արժեք կունենա դպրոցի կողմից արտադրության առանձին բնորոշ պրոցեսների, ինչպես և այդ արտադրության գործիքների ու մեքենաների լուսանկարում ու դրանց սխեմատիկ մոդելների պատրաստելը:

Բացի տեղական իրերից, դպրոցը կարող է հավաքել ուրիշ շատ իրերի նմուշներ ևս, վորոնք չեն արտադրվում տվյալ ուսյոնում, բայց անհրաժեշտ են ծրագրային նյութը մշակելու համար: Այսպես որինակ, հեշտությամբ կարելի է հավաքել յերկաթից, պողպատից և չուգունից պատրաստած զանազան մետաղյա իրեր, տարբեր հաստության յերկաթալարի կտորներ, պողպատյա զսպանակներ, գործելու հին շուղեր, չուգունի կամ վորեւն այլ ձուլվածքի կտորներ, զանազան տեսակի յերկաթյա թիթեղների կտորներ, մեխեր, պտուտակներ և այլն:

Հնչոտ է նաև գունավոր մետաղից պատրաստած իրերի ժողովումը. ինչպես՝ պղնձյա կոճակների կամ դրամների, ալյումինից պատրաստած յլրամների կտորների, արձիճից կամ ցինկից պատրաստած իրերի և այլն:

Եւ ավելի հեշտ է ըամբակյա, բրդյա և մետաքսյա զանազան աւե-

ասկի, գույների և զարդանկարներով զործվածքների ինչպես և հագ-
ճապակյա (фаянсовый) և ձենապակյա (фарфоровый) իրերի կտոր-
ներ հավաքելը:

Դպրոցը կարող է նաև ձեռք բերել ելեկտրական այրված լապտեր-
ներ, լարեր, մեկուսիչներ, այրված խցաններ և ելեկտրական ու ռա-
դիոյի այլ և այլ մասեր: Այս և սրա նման «անպետք նյութերը» (бро-
совый материал) դպրոցը հաջողությամբ կարող է ոգտագործել վոր-
պես ցուցադրական պիտույքներ և լաբորատոր աշխատանքների հա-
մար՝ դպրոցական ծրագրի համապատասխան բաժինները մշակելիս:

Բոլոր այս նյութերը կարելի է հավաքել զանազան ձևերով ու ճա-
ճանապարհներով. բնական նյութերը՝ եքսկուրսիաների ժամանակ, ար-
տադրական նյութերը՝ եքսկուրսիաների և հետադոտությունների ժա-
մանակ, «անպետք նյութերը»՝ յերեխաները կրեբեն տնից կամ կժո-
ղովեն տնտեսական հիմնարկների արհեստանոցներում:

Հավաքած նյութերից կարելի է կազմել կոլեկցիաներ, աղյուսակներ-
ստվարաթղթի վրա կարել առանձին նմուշներ, դասավորել նրանց հա-
ջորդական կարգով՝ ըստ արտադրություն պրոցեսի ընթացքի՝ կցելով
համապատասխան բացատրական:

Դպրոցն առանձին ուշադրություն պիտի դարձնի ուսումնական
նյութերի կազմակերպման վրա, վորովհետև միմիայն ճիշտ կազմակեր-
պած և մեթոդապես ճիշտ դասավորած տեղական նյութը կարող է ծա-
ռայել մանկավարժական պրոցեսում վորպես ուսումնական ոգտակար
պիտույք:

5. ԳԻՏՈՎԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՎ ՅՈՒՑԱԳՐՈՒՄԸ ՏԱՐԲԵՆԵՆ ԴՊՐՈՑՈՒՄ

35. ԳԻՏՈՎԱ-
ԿԱՆՈՒՅՈՒՄԸ
ԿՐԹԱԿԱՆ
ԳԱՏԻԱՐԱԿ-
ՅԱԿԱՆ ԵՎ
ՆԱԿԱՆՈՒՅՈՒՄԸ
ՈՒ ՆՐԱ ՏԱՐԲԵՆ
ՁԱՎՆԵՐ ՏԱՐ-
ԲԱԿԱՆ ԴՊՐՈ-
ՑՈՒՄ

Ուսումնական նյութի ամուր ու գիտակցական յու-
րացման և զրա տիրապետման գործում կարևորագույն
տեղ է զբաղում մշակվող նյութի գիտողական լինելը:

Դիտողականությունը դարձնում է մշակվող նյութը
կոնկրետ, հնարավորություն է տալիս տեսնել յերե-
վոյթի դիմամիկական զարգացումը: Նա հնարավորու-
թյուն է տալիս զանազան ձևերով վերարտադրել հե-
ռավոր անցյալի յերևույթներն ու պատկերները (պատ-

մուծյունից), հեռավոր վայրերում կատարվող իրադարձությունները,
սոցիալադարձյուն պատկերներ, ժողովուրդների կենցաղը (հասարա-
կագիտություն), բուսականությունը, կենդանական աշխարհը, բնու-
թյան պատկերները (աշխարհագրություն, բնագիտություն): Դիտողա-
կանությունն ու ցուցադրումը հնարավորություն են ընձեռում սխե-
մաների, պատկերների, մոդելների վրա ծանոթանալ մեքենայի ներքին

կազմության, արտադրական պրոցեսի հետ (պոլիտեխնիկական-աշխա-
տանքային ուսուցում), դարձնում են մաթեմատիկայի չոր, վերացական
հասկացողությունները կոնկրետ ու ըմբռնելի:

Այդ բոլորը ցույց է տալիս, թե ինչ հսկայական նշանակություն
ունի գիտողականությունն ու դիտողական պիտույքների կամ
ուսումնասիրվող իրի ցուցադրումը յերևույթի ուսուցման գործում:

Այստեղից պարզ է նաև, վոր գիտողականությունը չպիտի նեղ
հասկանալ, վոր այն հանդես է գալիս շատ հաճախ մեթոդական այլ
պրիոմների պրոցեսում: Այդպես. մի վորևե նյութ վարպետներն, գե-
ղարվեստական ու պատկերավոր ձևով պատմելիս՝ աշակերտները վեր-
արտադրում են իրենց մտքում ու կարծեք տեսնում են ամբողջ պատ-
կերներ, գործողություններ: Նման ձևով տրված (թեկուզ և բանավոր)
գիտելիքները յուրացվում են ամուր և յեթե աշակերտի համար հաս-
կանալի յե մշակվող նյութի նաև սոցիալական-դասակարգային իմաստը,
նա յուրացնում է նյութը գիտակցորեն ու ամուր: Պետք է սակայն
նախազգուշացնել, վոր գեղարվեստական ու պատկերավոր խոսքը յեր-
բեք իմեցնալատակ չալիս լինի ու չալիս կրի սխալասիկ բնույթ: Այն
պիտի լինի միջոց, վոր աշակերտները մեակվող նյութը յուրացնեն ամուր ու
գիտակցալում, ըմբռնեն նրա սոցիալական իմաստը, սիրալսեն նյութը
ու ձեռք բերեն ունակություններ՝ կյանքում ոգտագործելու:

Մշակվող նյութի գիտողական դարձնելու մի այլ ձև է նկարչու-
թյունն ու գծագրությունը: Սխեմաների, գիտագրամների, գծագրերի
(чертеж) ցուցադրումը մեծ չափով ոգնում է հաճախ վերացական, դժվար-
ըմբռնելի նյութը դարձնելու յերեխաներին գիտողական ու մատչելի:
Այս կամ այն յերևույթների վերաբերյալ պատմելիս կամ բացատրելիս՝
ուսուցիչը պետք է անհրաժեշտ դեպքում միշտ դիմի կավիճին ու գրա-
տախտակին՝ գծելու, նկարելու, կոնկրետ ձևով պատկերացնելու
պատմածը, բացատրածը: Նույնն է նաև աշակերտների աշխատանքի
ժամանակ կատարած փորձի նկարումը տետրում, լաբորատոր աշ-
խատանքի պրոցեսում կատարած գիտողությունների նկարելը: Որի-
նակ, Մոսկվայի տարրական դպրոցներից մեկի I-ին դասարանում հե-
տեյալ պարզ գրանցումն է կատարված.

(Նկար) Կաղնու տերև.

(Նկար) Թղի տերև.

(Նկար) Սոճու ճյուղ.

(Նկար) Յեղենու ճյուղ:

Սոճին ու յեղենին տերևներ չունեն՝ այլ փշեր:

Դրանցումը հակիրճ է և հարուստ նկարագրադած»¹

¹ «Естествознание в начальной школе», инстр. мет. материал., вып. 4 стр. 28

Մաթեմատիկայի դասավանդման ժամանակ նույնպես հսկայական դեր է կատարում գծաթուղթյունն ու նկարը: Որինակ, տոկոսային հաճախությունները ցույց տալու համար կազմած կլոր կամ սյունակաձև դիագրամը կոնկրետ ու դիտողական է դարձնում նյութը: Վերջենք հետևյալ քառակուսին.

«Սա բաժանվում է 100 հավասար մասերի: Հետևաբար, յուրաքանչյուր մասը կկազմի ամբողջ քառակուսու մեկ հարյուրերորդ մասը: Գիտենալով այդ, համեմատաբար հեշտությամբ կարելի է հաշվել, թե քառակուսու վրա մասը կստանանք, յեթե, որինակ՝ 0,02-ը վերցնենք 4 անգամ: Այդպիսի ցանցի վրա կարելի չէ նաև ցուցադրել հասկացողություն տոկոսների մասին: Այսպես՝ մեկ բջիջը կկազմի քառակուսու մեկ հարյուրերորդ մասը, կամ տվյալ քառակուսու մեկ տոկոսը»¹ և այլն: Այդպիսի դիտողական ձևով ել կարելի չէ սկզբնական հաշիվը սովորեցնել տարրական դպրոցում: Այդ ուղղությամբ կարելի չէր բազմաթիվ որինակներ բերել (թվահաշիվը քառակուսիներով, շրջագծերով և այլն):

Մշակվում է նյութը, և այն ամրապնդելու լավագույն միջոցը հաճախ դառնում է համառոտ կոնսպեկտի, թեղիքների, աղյուսակի, դիագրամի ձևով նյութի գրանցումը, գծագրումը կամ նկարումը:

Բերում ենք Ռոստովի (Դվ.) № 13 որինակելի դպրոցում աշխարհագրությունից կազմած հետևյալ աղյուսակը, վոր զաղափար կարող է տալ այն մասին, թե՛ ինչպես վերացական կամ փաստական նյութը կարելի չէ պատկերավոր ձևով տալ: Սա գոտիների աղյուսակն է.

Աշակերտների գրանցումները նկարազարդված են.

Գոտու անունը. ինչ մարզեր, յերկրամասեր և հանրապետություններ կան այդ գոտում	Միջակայություն	Միջակայություն	Միջակայություն	Միջակայություն	Միջակայություն	Միջակայություն

36. Նկարներն ու պատկերներն ուսուցման գործում շատ խոշոր տեղ են զբաղում նկարներն ու պատկերները, ինչպես և կիսնկարը, դիագրամները ցուցադրումը: Նկարների, պատկերների, կինո-նկարների ու դիագրամների միջոցով, ինչպես ասացինք, լավագույն ձևով վերաբուսողվում է հեռավոր պատմական անցյալը, հեռավոր յերկրների և խորհրդային Միության հեռավոր մարզերի ու յերկրամասերի սոցիալաբարությունը, ժողովրդների կենցաղը, կուլտուրան, զբաղմունքը, բնական պատկերները և այլն: Նկարներն ու պատկերները, մանավանդ կինո-նկարն ու դիագրամները զորեղ միջոց են թե՛ գիտելիքներ տալու և թե՛ կոմունիստական աշխարհայացք կերտելու գործում (որինակ. կինո-նկար՝ բախտերիաների կյանքի մասին: Կինո-նկար «Պատյումկին զրահանավը» և «Չապայեը» վորպես պրոլետարիատի հեղափոխական ընդլզման ցայտուն որինակներ):

Նկարի, պատկերի, կինո-նկարի, դիագրամների ցուցադրումը անհրաժեշտ դեպքում զուգորդվում է զրույցի, բացատրությունների, միջնակարգ դպրոցի բարձր խմբերում՝ դասախոսությունների հետ:

Վորպես որինակ այն բանի, թե ինչպես վերացական ու դժվարին նյութը պատկերներով ու նկարներով կարելի չէ կոնկրետ ու դիտողական դարձնել՝ բերում ենք Լուսոփողկոմատի մեթոդական-հրահանգչական նախակից մի դասի նկարադրություն, վոր տրվել է Լենինգրադի № 194 դըպրոցի յերրորդ դասարանում՝ «Պիոներներ» թեմայի մշակման ժամանակ.

Դասը նվիրված է Համկն(բ) Կենտկոմի 1932 թվի ապրիլ 21-ի վորոշման՝ պիոներ կազմակերպություն աշխատանքների մասին: Ուսուցիչը դասին լավ պատրաստվել է. դասն ընթանում է հետևյալ պլանով.

ա) Անցածի կրկնություն (զրույց):
բ) Աշխատանք՝ վորոշման տեքստի վրա (նկարների ոգտագործումով).

գ) Պիոներ դեկի դեկույց.
Ուսուցիչը. — Կոմունիստական կուսակցություն 1932 թվի ապրիլի 21-ին մեղ ցույց տվեց, թե ինչպես պետք է սովորել և

¹ В. Эмено, «Наглядность в обучении математики», № 4.

աշխատել: Այժմ մշակենք այդ վորոշումը: Դիտեցեք գրատախտակին կախած նկարները: Հովհաննիսյան, մոտեցիր գրատախտակին, դիտարկեց նկարը յեւ ասա՝ ինչ է նկարված:¹

Աշակերտ. — Պիտներները սովորում են դպրոցում:

Ուսուցիչ. — Տես՝ ի՞նչ է նկարած 2-րդ նկարում:

Աշակերտ. — Պիտներն աշխատում են արհեստանոցում:

Ուսուցիչ. — Կարդա, ի՞նչ է գրած տակը:

Աշակերտ. — Կարդում եմ. «Գլխովը մեր աշխատանքի գլխավոր տեղն է: Պիտներ, պայքարի պոլիտեխնիկական դպրոցի համար, ուսման բարձր վորակի համար, գիտակցական կարգապահության համար»:

Ուսուցիչ. — Ահա, տղայք, ինչ է ասում կուսակցության կենտկոմը պիտներական կազմակերպության մասին: Ինչի՞ համար մենք պիտի պայքարենք:

Աշակերտ. — Ուսման բարձր վորակի, գիտակցական կարգապահության համար:

Ուսուցիչ. — Որլնվա, կարդա՝ ի՞նչ է գրած մյուս նրկարի տակ:

Աշակերտ. — (Կարդում եմ). «Զգտել, վոր պիտներն ամենուրեք որինակ լինի բոլոր յերեխաներին»:

Ուսուցիչ. — Այս նկարի վրա պիտներենք ո՞ւմն են ոգնում:

Աշակերտ. — Պիտներներն ոգնում են կոլտնտեսականներին՝ հացահատիկը հավաքելու:

Ուսուցիչ. — Լվի՛մ, կարդա մյուս նկարի վրայի գրությունը:

Աշակերտ. — Պիտներներ, պայքարեցեք տեխնիկական ուսումնասիրելու համար: Ծավալենք տեխնիկական խմբակների աշխատանքը, լինենք պատանի գյուտարարներ:

Ուսուցիչ. — Ինչո՞ւ պետք է ուսումնասիրել տեխնիկան:

Աշակերտ. — Տեխնիկան պիտի ուսումնասիրել նրա համար, վոր մարդ յուրաքանչյուր մեքենայի հետ վարվել կարողանա:

Ուսուցիչը կանչում է մի ուրիշ աշակերտի, վորը շարունակում է կարդալ Կենտկոմի վորոշումը:

«Յերիտասարդները պետք է ավարտեն կոմունիզմի գործը. նրանք դեռ պիտի պայքարեն կոմունիզմի համար և նրանք այդ կովին պետք է դիմավորեն կայուն և առողջ»:

Ուսուցիչ. — Ի՞նչպիսի առողջություն պիտի ունենալ նման դժվար խնդիրը լուծելու համար:

Աշակերտ. — Պիտները պետք է լավ առողջ լինի՛ւ Նա պիտի ֆիզկուլտուրայով զբաղվի:

¹ Ընդգծումները մերն են. Զ.

Աշակերտը կարդում է հաջորդ մասը, վորը գրված է նկարի վրա. «Պիտներ, մաքրության և առողջության պայքարում որինե՛կ հանդիսացիր»:

Այս կարգով, խմբի բոլոր աշակերտների ակտիվ մասնակցությամբ և ցուցադրական ձեռնարկների ոգնությամբ՝ բացատրվեցին Կենտկոմի հիմնական վորոշումները պիտներ կազմակերպության մասին:

Ուսուցիչն ամփոփում չարավ, վորովհետև հետևյալ դասին պիտի շարունակվեր նյութի մշակումը: Դասի յեզրափակող մոմենտ հանդիսացավ պիտներների ղեկույցը, վորով նա պարզեց դպրոցի պիտները կատարած աշխատանքը՝ Կենտկոմի վորոշումն իրացնելու ուղղությամբ: Հետևյալ դասի համար պիտներ ղեկավարին առաջադրվեց հայտնել, թե ինչպես է ընթանում աշխատանքն այդ ուղղությամբ:

Նկարագրած դասն ունի խոշոր արժեքավոր կողմեր: Նյութը մշակված է բազմազան մեթոդներով՝ հարց ու պատասխան, նկարների դիտում, տեքստի ընթերցում, պիտներ ղեկի ղեկույց, այդ բոլորը հյուսվելով անշուշտ հանդես են բերել աշակերտների ակտիվ ստեղծագործական աշխատանքն և աշակերտներին տվել են մշակվող խնդրի մասին ամուր և գիտակցորեն յուրացրած գիտելիքներ:

Յեւ այդ դասում նկարների դերը նյութը կոնկրետ, դիտարկան ու րվումների դարձնելու համար՝ նկայական է ու անփոխարինելի:

Աշխարհագրության դասավանդման գործում նկարները ու պատկերները վոչ պակաս կարևոր նշանակություն ունեն բազմաթիվ քարտեզները (քաղաքական, վարչական, կենդանաբանական, բուսաբանական, արդյունաբերական, առևտրական, ազգագրական և այլն և այլն), ինչպես և զլորուսը (տես ներքևում բերած դասի նկարագրությունը. «աշխատանք զլորուսի վրա»):

Ե՛ւ ինչ սիպի դիտարկան ձեռնարկներ են գործածվում դպրոցում:

Դրանք բազմապիսի յեն. այսպես՝

Մոդելներ, խրամիլակներ, հանքային, բուսական ու կենդանական ժողովածուներ. յերկրաչափական ձևեր, թվաբանական համարիչներ և այլն և այլն (վորոշեցիք շատերը դպրոցը պետք է իճնասպասավորման կարգով իր ույթերով պատրաստի):

Պետք է նշել, վոր փորձերի ցուցադրումը, եքսկուրսիաների ընթացքում տեսած ուսումնասիրած որյեկաները (յերևույթները, իրերը) նույնպես հանդիսանում են դասավանդումը դիտողական ու կոնկրետ դարձնելու միջոցներ:

Իրի կամ յերևույթի բնական վիճակում ուսումնասիրելը, դիտո-

Ուսուցիչ. — Յեթե յերկիրը հարթ լիներ, մենք այդ գիծը միենույն տարածության վրա կտեսնեյինք: Բանի վեր ենք բարձրանում, այնքան լայնանում ե այդ շրջագիծը: Սա ցույց ե տալիս, վոր յերկիրը վոչ թե տափակ ե, գաթայի նման, այլ ուռուցիկ ե և ունի գնդի ձև (Աշակերտներն ակտիվ մասնակցում են զրույցին):

Առաջարկվում ե 3-րդ հարցը կարդալ:

Ուսուցիչ. — Ո՞վ կպատասխանի այս հարցին:

Աշակերտ. — Մարդիկ պատեցին յերկրի շուրջը և իմացան, վոր նա գունդ ե:

Վորովհետեւ մյուս աշակերտներն այդ բանը չգիտեն, ուսուցչուհին առաջարկում ե հետեւել, թե ինչպես գնդի (գլոբուս) յետեւից յերեւան ե գալիս թղթե առաքաստանավը: Փորձը կրկնվում ե 2 անգամ:

Ուսուցիչ. — Սկզբում մենք ի՞նչ տեսանք:

Աշակերտ. — Սկզբում յերեւաց առաքաստը, հետո ամբողջ նավը:

Ուսուցիչ. — Նավը տանում ե հակառակ ուղղությամբ: Աշակերտները հետեւում են և ասում. — Սկզբում աչքից հեռացավ նավի ստորին մասը, հետո միջին մասը, ամենավերջը՝ առաքաստը:

Հետո անց են կացնում մոմի փորձը: Աշակերտները հետեւում են.

Ուսուցիչ. — Ի՞նչ նկատեցիք մոմի մոտեցնելու ժամանակ:

Աշակերտ. — Սկզբում ծուխն ե յերեւում, հետո՝ բոցը, իսկ ամենավերջը՝ մոմը:

Ուսուցիչ. — Ի՞նչ կարելի յե նկատել մոմը հեռացնելու դեպքում: (Փորձը շարունակում ե):

Աշակերտ. — Սկզբում անհայտացավ մոմի ստորին մասը, հետո միջին մասը, հետո՝ ամբողջ մոմն ու ծուխը:

Ուսուցիչ. — Ի՞նչն ե մեզ խանգարում առարկան միանգամից լրիվ տեսնելու:

Աշակերտ. — Գնդի կլոր լինելը:

Ուսուցիչ. — Ո՞վ ե ձեզանից յեղել ծովափին, հիշեցեք, ի՞նչ եյիք նկատում շոգենավի մոտենալու ժամանակ,

Աշակերտ. — Սկզբում նկատվում ե փոքրիկ կետ: Նավի մոտենալով աստիճանաբար յերեւում ե ծուխը, հետո ծխնելույզը, շոգենավի միջին մասը, իսկ հետո՝ ամբողջ շոգենավը:

Ուսուցիչ (բացատրում ե). — Յերբ կանգնած ես լինում բաց տեղում և տեսնում ես, վոր առարկան քեզ ե մոտենում, նրան միանգամից ամբողջովին չես տեսնում. սկզբում նկատում ես նրա վերին մասը, հետո միջինը և հետո՝ ամբողջ առարկան:

Ուսուցիչ. — Ի՞նչ կարող եք ասել ծովի մասին:

Աշակերտ. — Ծովը ուռուցիկ ե:

Ուսուցիչ. — Ուռուցիկ ե միայն մի՞ ուղղությամբ:

Աշակերտ. — Ծովը ուռուցիկ ե ամեն ուղղությամբ:

Ուսուցիչ. — Իսկ յեթե ծովը տափակ լիներ՝ մենք ի՞նչպես կտեսնեյինք շոգենավը:

Աշակերտները շփոթվում են:

Ուսուցիչ. — Յեթե ծովը տափակ լիներ՝ մենք կտեսնեյինք ամբողջ նավը, միայն սկզբում նա կերևար փոքրիկ, ապա ավելի ու ավելի մեծ:

Աշակերտ. — Այժմ պարզեցինք, վոր ցամաքի վրա առարկայի մոտենալու դեպքում սկզբում յերեւում ե վերին մասը, հետո միջինը, իսկ ամենավերջը՝ ամբողջ առարկան:

Ուսուցիչ. — Իսկ առարկայից հեռանալու դեպքում:

Աշակերտ. — Սկզբում անհետանում ե ստորին մասը, հետո միջինը, իսկ ամենավերջը՝ ամբողջ առարկան:

Ուսուցիչ. — Իսկ յեթե յերկիրը տափակ լիներ, առարկան ինչպե՞ս կերևար:

Աշակերտ. — Մենք միանգամից ամբողջ առարկան կտեսնեյինք. սկզբում փոքր, իսկ հետո՝ ավելի ու ավելի մեծ:

Ուսուցիչ. — Ինչո՞վ բացատրել այդ

Աշակերտ. — Դա կարելի յե բացատրել յերկրի ուռուցիկ ձևով:

Ուսուցիչ. — Ի՞նչ կարելի յե ասել ցամաքի մասին:

Աշակերտ. — Ցամաքը ամեն ուղղությամբ կլոր ե:

Ուս. — Հիշեք, անցյալում ի՞նչ եյին մտածում ցամաքի մասին:

Աշակերտ. — Թե՛ ցամաքը տափակ ե, սեղանի նման: Կանգնած ե յերեք կետերի վրա և այլն:

Ուսուցիչ. — Իսկ այժմ մարդիկ ի՞նչ գիտեն յերկրի մասին:

Աշակերտ. — Յերկիրը գնդաձև ե. նա սահման չունի:

Ուսուցիչ. — Գիտնականներն ի՞նչպես ապացուցին, թե յերկիրը գնդի ձև ունի:

Աշակերտ. — Մոտեցող ե հեռացող առարկաների վրա դիտողություններ անելով:

Ուսուցիչ. — Վեր առարկան ե ամեն կողմից հավասարապես ուռուցիկ:

Աշակերտ. — Գունդը:

Ուսուցիչ. — Ի՞նչ ձև ունի յերկիրը:

Աշակերտ. — Գլոբուսի ձև:

Ուսուցիչ. — Գլոբուսը յերկրագնդի մոդելն ե: Այժմ գրենք այն, ինչ սովորեցինք:

«Մարդիկ յեզրակացրին, վոր ցամաքն ու ծովն ամեն կողմից հավասարապես կլոր եւ Յերկիրը գնդաձև եւ Յերկրագունդն ուսուսնասիրել կարելի յե գլորուսի ոգնությամբ:

Գլորուսը յերկրագնդի մոզելն եւ:

«Դասին կարգապահությունը լավ եր» — յեզրակացնում ե դպրոց հետադադարը:

Վերն ե այս դասի արժեքավոր կողմը:

Նախ և առաջ, դասի սկզբին աշակերտների առաջ պարզ ու հասկանալի ձևով դրած ե դասի նպատակը: Ուսուցիչն աշխատում ե նախապես կազմած պլանով: Դասի ընթացքը մեթոդապես ճիշտ եւ Յեզրակացություններն աշակերտների վզին չեն փաթաթվում: Ուսուցիչը հենվում ե աշակերտների գիտողությունների վրա, վորը մասամբ նախապես կազմակերպել եր ուսուցիչը: Աշակերտները գիտելիքները մտածելով են յուրացնում, գիտակցաբար ընդունում:

Դասի թերությունը կայանում ե նրանում, վոր ուսուցիչն աշակերտների ուղադրությունը չհրավիրեց հակակրօնական նյութի վրա: Պետք ե յենթադրել, վոր համապատասխան հակակրօնական աշխատանք տարվել ե նախորդ դասերին, կամ տարվելու յե հետագա աշխատանքներում: Ծրագրի բովանդակությունը բացարձակապես այդ եր պահանջում: Այս դասին ևս անհրաժեշտ եր շոշափել յերկրի ձևի մասին գիտության հանդեպ յեկեղեցու ցուցադրած վերաբերմունքը, պարզել նրա այն թշնամական վերաբերմունքը, վոր նա հայտնաբերել ե յերկրի ձևի ու կառուցվածքի մասին ճիշտ ուսմունք ստեղծող գիտնականների հանդեպ:

Նույն դպրոցին վերաբերող նյութերից մենք իմանում ենք, վոր տվյալ խմբի տետրակներում հաջող ձևով նկարել են մոտեցող և հեռացող շոգենավը: Սա, իհարկե, աշխատանքի արդյունքի շատ լավ ամրապնդումն ե և անկասկած ոժանդակել ե համապատասխան գիտելիքների լավ հանդիմանումն և յուրացմանը:

Յեթե այս թեմայի մշակման ժամանակ դիպպոզիտիվներ ել ոգտագործվեյին, ապա աշխատանքը կարելի յեր միանգամայն լավ համարել:

6. ԱՅԵՆՏԱՆԵՐ ԿԱՍԵՐՔԻ, ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԿՐԹԻ ՈՒ ԹԵՐԹԻ ՀԵՑ

40. Կայուն գրքի խորհրդային դպրոցում

43. Բուրժուական դպրոցը տալիս ե այնպիսի գիտելիքներ, վորոնք՝ ինչպես լեռներն ե ասում ինքնը տասերորդով անպետք են և մեկ տասերորդով խեղաթյուրված: Բուրժուական դպրոցը տալիս ե «գրքային» ուսուցում, վոր կտրված ե կյանքից, իրականությունից, վոր կյանքի յերևույթ-

ները դրսևորում ե զգվելիորեն խեղաթյուրած: Լենինը 1920 թվին կոմյերիտմիության III-դ համագումարում արտասանած իր ձառում քննադատելով հին դպրոցի «գրքային» ուսուցումը, միաժամանակ նախագրողացնում ե յերիտասարդության, վոր չնայած մեր գրքերն իրենց բովանդակությամբ վոչնչով նման չեն բուրժուական գրքերին, այնուամենայնիվ՝ «Առանց աշխատանքի, առանց պայքարի, կոմունիստական բրոշյուրներից ու աշխատություններից ձեռք բերած գրքային գիտությունը կոմունիզմի մասին՝ վոչինչ չարժե. վորովհետև դա կշարունակել տեսականի ու գործնականի միջև յեղած հին ձեղքվածքը, այն հին ձեղքվածքը, վոր հին, բուրժուական հասարակության ամենազղվելի գիծն եր հանդիսանում»:¹

Դասագիրքն, ինչպես և մանկական գիրքը պետք ե ոգտագործվի մեր դպրոցում մատաղ սերունդը դաստիարակելու կոմունիստական վոգով: Սակայն գրքի ու դասագրքի ոգտագործումը պետք ե սերտորեն կապված լինի կյանքի և արտադրական աշխատանքի հետ: Գիրքն ու դասագիրքը յերբեք չեն կարող աշակերտների համար գիտությունների հիմունքները տիրապետելու միակ միջոցը, միակ աղբյուրը դառնալ: Միաժամանակ անհրաժեշտ ե նշել, վոր աշակերտներին գիտությունների հիմունքները տալու, նրանց կոմունիստական աշխարհայացքը կերտելու բաղմազան ձևերի ու միջոցների մեջ դասագիրքը բըռնում ե իր կարևոր տեղը:

Մինչև Համկոմկուսի(բ)Կենտկոմի հատուկ վորոշումը դասագրքերի մասին՝ մեր դպրոցը չունեւ կայուն դասագրքեր: «Զախերի» «Դպրոցի մահացման» հակալենինյան տեսությունն այստեղ ել իր գործը տեսել եր: Ամեն տարի դասագրքերը փոխվում եյին: Կայուն դասագրքերի փոխարեն սկսել եյին հրատարակել բրոշյուրներ, թերթիկներ, վորոնք ցած ու ցրվլ տեղեկանքներ եյին տալիս այս կամ այն առարկայից և վոչ թե սխտեմատիկ գիտություն:

Ընկ. Կապանովիչը Համկ(բ) 17-րդ համագումարին արած իր զեկուցման մեջ հատկապես կանգ առավ այդ խնդրի վրա: Բերում ենք մի փոքրիկ հատված նրա զեկուցումից.

«Կազանովիչ. — Կհոմը տեղեկանում ե, վոր յերեսները դասագրքեր չունեն: Ընկ. Ստալինը կանչում՝ հարցնում ե, թե ինչպես ե դասագրքերի խնդրը: Պարզեցեք: Հետո Դադըյուրոյում պարզվում ե, վոր մենք կայուն դասագրքեր չունենք:

Ստալին. — Ամեն տարի դասագրքերը փոխվում եյին:

Կազանովիչ. — Իրոք վոր, ամեն տարի դասագրքերը փոխվում եյին: Փոխվում եյին ամեն տարի նաև ծրագրերը: Դպրոցի

¹ Ленин, том XXV стр. 385—386.

մահացման «ձախլիկ» տեսաբաններն ապացուցանում էյին, վոր յնթե մենք դասագիրքը կայունացնենք մի քանի տարի, դա մեզ հետ կըսալի. միևնույն ժամանակ չեյին նկատում, վոր յերեխաները՝ դասագիրքը չլինելու պատճառով՝ կիսագրագետ են»¹։

ՀամԳԿ (բ) Կենտկոմը մեր հանձարեղ առաջնորդ Ստալինի նախաձեռնութեամբ հատուկ վորոշում հանեց 1933 թվի փետրվարի 12-ին՝ կալուց դասագրքերով դպրոցն ապահովելու մասին։

Ներկայումս արդեն հսկայական հաղթանակ է տարված դպրոցը կայուն դասագրքերով ապահովելու գործում։ Մեծ աշխատանք է տարվում նաև յերեխաների համար մանկական գրականութեան հրատարակման գծով։

41. Կայուն դասագրքի ոգ-
ւա գործ մահ
տարբերակներ
տարբերակ
դպրոցում

Յուրաքանչյուր ուսուցիչ պետք է ամենաուշադիր ձևով ուսումնասիրի իր դասարանի կայուն դասագրքը, տիրապետի այդ դասագրքերին ու դարձնի դրանք ուսումնա-դաստիարակչական աշխատանքի լավագույն զենք։

Ուսուցիչը պիտի իր ամեն մի դասը պլանավորելիս վորոշակի ձևով պարզի դասագրքի ոգտագործման անհրաժեշտութիւնն ու ձևը թե դասարանում և թե տանը։

Լեզվի դասագիրքն իհարկե գլխավորապես ոգտագործվելու է լեզվական գիտելիքներ և ունակութիւններ տալու համար։ Սակայն լեզվի դասագրքից մշակվող այս կամ այն նյութը հաճախ լրացուցիչ դեր է ունենում և ոժանդակում է աշակերտների գիտական պաշարն այլ և այլ առարկաներից լրացնելու (բնագիտական, հասարակագիտական, աշխարհագրական և այլն)։

Իր հերթին բնագիտութեան, աշխարհագրութեան, հասարակագիտութեան և այլ առարկաների դասագրքերի ընթերցանութիւնն այդ առարկաներից գիտելիքներ ձեռք բերելու հետ զուգընթաց՝ պիտի նպաստի աշակերտին՝ տիրապետելու լեզվական կոլտուրային, տիրապետելու ընթերցանութեան տեխնիկային, գիտակցաբար մոտենալու ընթերցած նյութին, հարստացնելու յերեխայի բառապաշարը, վարժեցնելու նրան գրքի վրա աշխատելու և կարգացած հասկանալու գործում։

Ուսուցիչը պետք է աշակերտներին հենց սկզբից վարժեցնի դասագրքի ու գրքի վրա ինքնուրույն աշխատելու տեխնիկային։ Ամենատարրական գիտելիքներն և ունակութիւններն այդ ուղղութեամբ պիտի տրվեն սկսած 2-րդ դասարանից։ 3-ում ու 4-ում սրանք պիտի լրացվեն ու խորացվեն։

Դասագրքի հետ աշակերտին ծանոթացնելը պետք է սկսել հենց վերնագրից։ Այսպես՝ դասագրքի անունը. հեղինակը. հրատարակման

տեղն ու տարեթիվը. ցանկն ու դրանից ոգտվելու տեխնիկան, դասագրքի բաժինները. վերնագրերը. խոշորատառ, շղատառ ու մանրատառ բնագիրն ու դրանց նշանակութիւնը։

Նույն ձևով ել պիտի բացատրել աշակերտներին մանկական գրքի մասին և վարժեցնել նրանց մանկական գրքից ոգտվելու։

Դասագրքից ոգտվելու մեթոդիկան մեծապես կապված է դասավանդվող առարկայի բովանդակութեան և մշակվող նյութի բնույթի հետ։ Նայած թե վոր դասարանի աշակերտների հետ է տարվում աշխատանքը, և նայած թե ինչ մանկավարժական խնդիր է դրվում տվյալ դեպքում՝ դրա համապատասխան ել ոգտագործվում է դասագրքի նյութը։ Դասարանական և տնային ընթերցանութեան գործը կազմակերպելու նախապայմաններից մեկը հանդիսանում է այն, վոր աշակերտներն ուսուցչի ղեկավարութեամբ վարժվեն նյութն ընթերցել փտակցորեն, ըմբռնելու յուրացնել ընթերցածի հիմնական մտքերը, դատել գլխավորը յերկրորդականից։

Ընթերցման նյութի պլանով մշակումը կարևորագույն միջոցներից մեկն է դասագրքից, մանկական գրքից ու թերթից նպատակահարմար ձևով ոգտվելու։ Ուստի և գրքի վրա աշխատելիս, ուսուցիչը պետք է աշակերտներին վարժեցնի նյութը պլանով մշակելու։

Նյութը պլանով մշակելու վարժութիւնը պիտի սկսել ցածր դասարանից։ Այդ աշխատանքի սկզբնական, պարզ ձևն այն է, յերբ զրույց է կազմակերպվում ընթերցած նյութի շուրջը և ուսուցիչը հաջորդական ձևով (վորոշ պլանով) դնում է հարցերը։ Այնուհետև ընթերցած նյութը կարող է մշակվել գրատախտակին կամ տետրերում գրանցած մի քանի հարցերից կազմած պլանով։ Ավելի ինքնուրույն աշխատանք կտարվի, յեթե ուսուցիչը նախորոք դնի մի քանի հարցեր (բանավոր ապա և գրավոր), վորոնց ուղղութեամբ և աշակերտներն ինքնուրույն ձևով ընթերցեն ու մշակեն դասագրքի հոդվածը, թերթի նյութը, մանկական գրքույկը։ Վերջապես՝ աշակերտները պիտի վարժվեն սկզբում ուսուցչի ոգնութեամբ, ապա և բոլորովին ինքնուրույն՝ ընթերցած նյութի պարզ պլանը կազմել և բանավոր կամ գրավոր ձևով վերարտադրել այն (պատմել, շարադրել)։ Աշխատանքի այդ բոլոր ձևերի ժամանակ պիտի հանդես բերվի աշակերտների ստեղծագործական աշխատանքը, մշակվող նյութը կապվի կյանքի, սոցիալաբարութեան հետ, աշակերտների շրջապատի յերևույթների հետ։

Դասագրքից ոգտվելու վատթարագույն ձևը հանդիսանում է այն, յերբ միևնույն նյութը մեխանիկորեն աշակերտներին անվերջ ընթերցել են տալիս։ Նման դեպքում գիտակցական մոտեցում, նյութի գիտակցական յուրացում աշակերտների կողմից չի կարող լինել. մինչդեռ դա հիմնականն է։ Բացի այդ, նման աշխատանքը վերին աստիճանի ձանձրալի յե ու բթացնող։ Ուստի և անհրաժեշտ է ոգտագործել ստեղծա-

¹ Ընկ. Կազանովիչի ղեկուցումը XVII-րդ Կոնհամագումարին. „Правда“, 13 փետրվարի 1934 թ. № 42.

գործական բնույթ կրող ընթերցանության ձևեր: Յեթե անհրաժեշտ է, վոր աշակերտները նյութը մի քանի անգամ ընթերցեն (որինակ՝ ընթերցանության տեխնիկան զարգացնելու համար), այդ դեպքում պետք է ամեն անգամ յերեխաների առաջ նոր խնդիր դնել, վորպեսզի ընթերցանության վարժեցնելու հետ միասին նրանց միտքն ակտիվ ստեղծագործական աշխատանք կատարի:

Անհրաժեշտ է աշակերտներին վարժեցնել լուր ընթերցանության: Այդ նպատակով վարժություններ պիտի կատարել թե դասարանում և թե տանը, ինչպես դասագրքի, նույնպես և մանկական գրքի վրա: Պետք է առաջարկել աշակերտներին տվյալ հոդվածը «մտքում» ընթերցելու: «Յերեխաներ, առանց ձայնի ուղղորդությամբ կարդացե՛ք այս հոդվածն և աշխատեցե՛ք ճիշտ ու անսխալ կարդալ, լավ հասկանալ, թե ինչի մասին է գրված»: Վերջացնելուց հետո ուսուցիչն սուսնաձայն աշակերտների պատմել է տալիս կամ հարց ու պատասխանի միջոցով ստուգում է, թե յերեխաներն ինչպես են հասկացել նյութը: Սկզբում ավելի լավ է ծանոթ նյութերի վրա վարժություն կատարել, այնուհետև կատարել նաև անծանոթ նյութերի վրա:

Դասագրքի նյութը մի դեպքում կարող է ծառայել վորպես նոր գիտելիքներ տալու աղբյուր: Մի ուրիշ դեպքում կարող է ոգտագործվել պատմելու, զրույցի, եքսկուրսիայի, լաբորատոր և այլ մեթոդական պրիոմների հետ շաղկապված՝ մշակվող նյութը լրացնելու, խորացնելու կամ ամրապնդելու նպատակով: Մի յերբորդ դեպքում այն կարող է դորեկ միջոց հանդիսանալ աշակերտների ինքնուրույն աշխատանքը կազմակերպելու համար (ուսուցչի ղեկավարությամբ):

Այսպես որինակ.

ա) Յերբորդ տարվա հասարակագիտական ծրագրից «Բանվորների ու գյուղացիների պայքարը մինչև 1905 թիվը» թեմայի մշակման ընթացքում՝ ուսուցիչը վորոշ աշխատանք տանելուց հետո (զրույց, ցուցադրում և այլն) կարող է ընթերցել տալ աշակերտներին III-րդ դասարանի հասարակագիտության դասագրքից «Կապիտալիստները շահագործում են կանանց ու յերեխաներին» հոդվածը:

Այդ գեղարվեստական հոդվածը պատկերավոր ու հուզական ձևով կարող է լրացնել այլ մեթոդներով մշակվող թեման: Նույն հոդվածը կարող է ընթերցվել և ուսուցչի պատմածը կամ բացատրածը ամրապնդելու համար:

բ) Թվաբանությունից անվանական թվերի գումարման կանոնը բացատրելուց հետո, ուսուցիչը դասագրքից ոգտագործում է վարժություններ ու խնդիրներ ընտրելու, կամ թվաբանական տվյալ կանոնի վերաբերյալ սահմանումն ընթերցելու համար:

գ) Հողի տեսակներն ու նրա հատկություններն ուսուսմասիրելիս՝

քնագիտության III տարվա դասագրքից աշակերտներն ոգտագործում են «Ավազ» հոդվածը: Այդ հոդվածի ընթերցումն աշակերտներին ոգտում է ուսուցչի ղեկավարությամբ ավազի վրա փորձեր կատարել, դիտողություններ ու յեկրակացություններ անել և կապել մշակվող նյութը սոցիալարարության հետ:

Այդ որինակները ցույց են տալիս, թե ինչ բազմազան նշանակություն կարող է ունենալ դասագրքից ծրագրային այլ և այլ նյութերը մշակելիս: Պետք է միայն կարողանալ տեղին ու նպատակահարմար ձևով դասագրքից ոգտագործել: Ինչ վերաբերում է լեզվի ու գրականության ուսուցման՝ այդտեղ դասագրքի դերն էլ ավելի յե մեծանում, քանի վեր գրական նմուշների վրա են կատարվում լեզվական ու գրականական բազմազան աշխատանքները:

Դասագրքից, մանկական գիրքը և թերթը պետք է աշակերտներին սխտեմատիկ դիտություն տալու գորեկ միջոցները դառնան՝ անմիջականորեն շաղկապվելով կենդանի դիտողության, եքսկուրսիայի, լաբորատոր աշխատանքների և այլ պրիոմների հետ:

Սոցիալարարության առորյան ուսուսմական աշխատանքներում արտացոլելու, աշակերտներին քաղաքական դաստիարակություն տալու և մշակվող նյութը կյանքի հետ սերտորեն կապելու լավագույն միջոցներից մեկն է լրագրի և հանդեսի ոգտագործումը:

Լրագիրն արտացոլելով սոցիալիզմի համար բանվոր դասակարգի վարած հերոսական պայքարի առորյան՝ լավագույն միջոցն է հանդիսանում մշակվող ուսուսմական նյութն այժմեականությամբ հագեցնելու, յերեխաների մեջ առաջ բերելու հուզական տպրումներ ու յեռանդ՝ ձեռք բերած գիտությունը սոցիալիզմի կառուցման գործին դիտակցորեն ծառայեցնելու:

Մանավանդ անդիտարինելի յեն լրագրական նյութերը հասարակագիտական առարկայի դասավանդման ժամանակ: Դրանք նպաստում են ցայտուն կերպով աշակերտներին ցուցադրելու շրջապատում կատարվող հասարակական յերևույթները, դասակարգային պայքարի յուրահատուկ արտահայտությունները տվյալ ետպում և պայքարելու պրոլետարիատի թշնամիների փորձերի դեմ՝ մատաղ սերնդին հակապրոլետարական իդեոլոգիա պատվաստելու:

Բացի այդ, լրագիրը, հանդեսը պիտի միջոց ծառայեն դիտության ու տեխնիկայի վերջին նվաճումները մեր ուսուսմական աշխատանքներում ոգտագործելու:

Սակայն պետք է լրագրական նյութի ոգտագործումը դասարանում կատարվի՝ անպայման ապահովելով ուսուսմական նյութի ծրագրով վորոշված սխտեմատիկան: Դա վճռական պահանջ է, վոր ուսուցիչը յեր-

մեք չպիտի մոռանա: Իհարկե, անկախ դրանից, աշակերտներին պիտի վարժեցնել ուսումնական ժամերից դուրս թերթի ընթերցանություն: Աստիճանաբար յերեխաները պիտի վարժվեն սիրել թերթի արտադրությունցական ընթերցանությունը: Այն աստիճան, վոր այն «ոգի ու ջրի չափ» անհրաժեշտ պահանջ դառնա ամեն մեկին:

Ուսուցիչը պիտի ծանոթացնի յերեխաներին լրագրից ոգտվելու տեխնիկային (թերթի անունը, խմբագրականը, զանազան բաժինները և այլն):

Լրագրի այս կամ այն նյութի ոգտագործումն ուսումնական պրոցեսում պիտի կապված լինի ծրագրային տվյալ խնդրի մշակման հետ: Այդ նպատակով ուսուցիչը պիտի ուշադիր ձևով ընտրի համապատասխան նյութն ու նախորդը նշի դրա մշակման ձևը: Լրագրային նյութը կարող է մշակվել վորպես ընթերցանության նյութ, արտասանության համար, դրամատիզացիայի համար: Կարող է ծառայել այս կամ այն ծրագրային թեման պարզաբանելու նպատակով ինչպես և լրագրային նյութերից ցուցահանդես կազմակերպելու, ալբոմներ կազմելու և այլն:

Բացի այդ բոլորից՝ ուսուցիչը համապատասխան աշխատանք է տանում աշակերտների մեջ, վարժեցնելու նրանց՝ աշխատակցելու դրությունցական պատի թերթին և մանկական լրագրին:

Մանկական գրքերի ու կլասիկ գրականության ընթերցանությունը մեր դպրոցներում տարիներ շարունակ խիստ թերագնահատվել է: Միայն Համֆի (բ) Կենտրոնի հայտնի վորոշումների հիման վրա առաջացած բեկումը դպրոցում՝ բեկում եր նաև այդ ուղղությամբ: Կուսակցական ու խորհրդային ղեկավար մարմինները մեծ ուշադրություն են դարձնում այժմ մանկական գրքի ֆոնդի ճոխացման վրա: Հրատարակվում են հարյուր հազարներով կլասիկների աշխատություններից՝ մանկական-դպրոցական գրադարանները լրացնելու: Պրոլետարական շատ գրողներ սկսել են իրենց ստեղծագործական աշխատանքը մանկական գրքի բնագավառում:

Տարրական դպրոցի I դասարանում աշակերտները դեռ նոր են ըսկսում մանկական գրքեր ընթերցել և այն ել մեծ մասամբ ուսումնական տարվա յերկրորդ կեսին: Քանի գնում է, բարձր դասարաններում ավելի ու ավելի մեծ ծավալ է ստանում յերեխաների ընթերցանությունը:

Մանկական գրքի ընթերցանությունը պիտի կատարվի պլանային ձևով: Ուսուցիչը պետք է գիտենա, վոր յուրաքանչյուր առանձին տարիքի յերեխաներին հատուկ մանկական գրքեր կան, պիտի հետևի, վոր յերեխաները կարդան իրենց մատչելի և անհրաժեշտ գրքերը: Ուսուցիչը պետք է մանկական արտադրությունցական ընթերցանությունը ամբողջապես կազմակերպի: Հաճախ այդ ընթերցանությունը պիտի կապվի

ուսումնական նյութի մշակման, դրա լրացման, խորացման ու ամրապնդման հետ:

Ուսուցիչը պետք է աշակերտներին վարժեցնի գրքեր ընտրել, ղեկավարի նրանց արտադրությունցական ընթերցանությունը:

Արտադրությունցական ու դպրոցական ընթերցանության համար մանկական գրականությունը գլխավորապես հետևյալ հիմնական բաժիններն է ունենում.

I. Գործնական բնույթ ունեցող մանկական գրքեր

1. Գիտությունն ու տեխնիկական մանկական գրականության մեջ.
2. Հասարակական, քաղաքական խնդիրները մանկական գրքում.

II. Գեղարվեստական մանկական գրականություն

1. Գիրքը ոժանդակիչ՝ ինտերնացիոնալ դաստիարակության.
2. Գիրքը ոժանդակիչ՝ հակակրոնական դաստիարակության.
3. Պատմա-հեղափոխական և սոցիալիստական հսկաների շինարարությունը պատկերացնող մանկական գրքեր.
4. Հին և նոր կենցաղ.
5. Ծանապարհորդություններ ու արշավանքներ (մանկական ու աշխարհագրական ընույթ կրող):
6. Բնագիտական գրքեր մանուկների համար և այլն.

III. Կլասիկ ու ժամանակակից պրոլետարական գրականությունը մանկական ընթերցանության մեջ.

Ուսուցիչն ամեն կոնկրետ դեպքում աշակերտների ուշադրությունը պետք է ուղղի դեպի համապատասխան բաժնի մանկական գրականությունն ու հետևի աշակերտների ընթերցանության, ստուգի նրանց կարդացածը և տա այդ գործին համապատասխան ուղղություն:

Դ. ԳԼՈՒԽ

ՈՒՍՈՒՑՅԻ ՎԵՐԱՎՈՐԱԿԱՎՈՐՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ

4. Ուսուցչի վարակի բարձրացումը կա-
րգավորվում է:
Կոմունիստական դաստիարակության գործում հիմնա-
կան ողակն է հանդիսանում պոլիտեխնիկական դըպ-
րոցը: Պոլիտեխնիկական դպրոցի կենտրոնական դեմքը՝
ուսուցիչն է: Ուսուցիչը մանկավարժական պրոցեսի
կազմակերպիչն է ու ղեկավարը: Ուսուցիչն է, վորին կուսակցությունն
ու խորհրդային իշխանությունը հավատում ու հանձնում են մատաղ
սերնդի կոմունիստական դաստիարակության պատասխանատու ու
պատվավոր դերը: Դպրոցի կրթական դաստիարակչական վողջ աշխա-
տանքներում ուսուցչի դերը վճռական նշանակություն ունի:

Ավելորդ չենք համարում այստեղ յերկրորդ անգամ բերել Կապրի
կղզու կուսակցության աշակերտներին Լենինի գրած նամակից.

«Յուրաքանչյուր դպրոցում ամենակարևորը՝ զաղափարական քա-
ղաքական ուղղությունն է. ինչպիսիք են այդ ուղղությունը վորոշվում: Ամ-
բողջապես և բացառապես դասախոսների կազմով»¹

Ահա թե ինչու Լենինը տվել է ուսուցչի մասին իր հանրահայտնի
յոգությունը:

«Ժողովրդական ուսուցիչը մեզ մոտ պետք է գրվի այնպիսի բար-
ձրության վրա, վորի վրա նա յերբեք կանգնած չի յեղել, կանգնած չի
յեվ չի ել կարող կանգնել բուրժուական հասարակության մեջ»:

Կուսակցության մեծ առաջնորդի, ընկ. Ստալինի XVII կուսհամա-
գումարում արած ցուցմունքը՝ մանկավարժական կրթության բնագա-
վառում ունեցած թերությունն անհապաղ վերացնելու մասին՝ ցույց է
տալիս, թե վերջին պատվավոր ու կարևոր է ուսուցչի աշխատանքը
մեր սոցիալիստական յերկրում:

Ահա թե ինչու Համկի(բ) Կենտկոմն իր 1932 թվի վորոշման մեջ
հանձնարարում է տանել՝

«Միստեմասիկ աշխատանք ուսուցչի գաղափարական-բաղադրական

¹ Լենին. Կ. XIV Էջ 118—120 (2-րդ և 3-րդ հրատ.)

մեկադրակը, բնդհանուր կրթական յեվ մանկավարժական վարպետ-
քան մեկադրակը բարձրացնելու վրա»:

Կենտկոմի այս ցուցմունքը պարզ բնորոշում է այն հիմնական հա-
կանիչները, վոր պիտի ունենա ժողովրդական ուսուցիչը մեզնում: Այդ
հատկանիշներն են.

ա) Բարձր զաղափարական-քաղաքական մակարդակ, կուսակցակա-
նություն ու դասակարգային զգոնություն:

բ) Բարձր ընդհանուր-կրթական մակարդակ և պոլիտեխնիկական
պատրաստություն:

գ) Մանկավարժական վարպետության տիրապետում:

Միայն այդ հատկանիշները կարող են ամենից առաջ ապահովել
դասավանդման վորակը, վորի համար պետք է անդուլ աշխատանք:

45. Ուսուցչի բաղադրական կարգակն ու նրա իդիոլոգիական ուղղությունն ան-
մակաբաղադրաբար չենք հրաժեշտ նախապայման են՝ դասավանդման զաղափա-
րական-քաղաքական ճիշտ ուղղությունն ապահովելու:

Դաստիարակողն ինքը պետք է դաստիարակված լինի, — ասում է Մարք-
սը: Ուսուցչի քաղաքական դաստիարակության մասին հոգ պիտի տանեն
մի կողմից տեղի կուսակցական ու կոմյերիտ կազմակերպությունները,
լուսաշխմբությունն ու լուսբաժինը, մյուս կողմից ինքն՝ ուսուցիչը:

Այդ աշխատանքը կազմակերպելու բազմազան ձևեր ու մեթոդներ
կան: Ամենից առաջ հսկայական նշանակություն ունի ուսուցչության
իդեոլոգիական կայունությունն անսակետից՝ ղեկավար որդանների և
առաջին հերթին՝ կուսակցական ու կոմյերիտ կազմակերպությունների
կենդանի կապն ու ամենորիա ղեկավարությունը: Այդ կազմակերպու-
թյունները պետք է թե անմիջականորեն և թե զանազան ողակող փո-
կերի միջոցով ուսուցչությանը ղեկավարեն, դարձնեն նրանց կուսակ-
ցության լավագույն ոգնականն ու ղինակիցը՝ կուսակցության լուսա-
վորության քաղաքականությունը տեղերում կենսագործելու: Ուսուցիչն
ինքը պիտի կապվի կուսակցության հետ, զգա այդ կապի ամրությունը:

Ուսուցչության քաղաքական դաստիարակչության համար ռադոնում
(կամ մեծ դպրոցներում) կազմակերպվելու են սեմինարներ, քաղխմբակ-
ներ, հավաքներ և այլն:

Սակայն, դրա հետ միասին շատ կարևոր է ուսուցչի կողմից ինք-
նագրգացման աշխատանքի կազմակերպումը: Առաջին հերթին ամեն
մի ուսուցիչ անպայման պետք է պահանջ դարձնի իրեն՝ ամեն որ
կարդալու լրագիր, դա հացի ու ջրի չափ պահանջ պիտի դառնա: Մյուս
կողմից նրա ակտիվ մասնակցությունը սոցիալարարության մեջ, և դա-
սակարգային պայքարում կոպնեն կապվելու բանվորա-կոլխոզային մաս-
սանների հետ. առանց այդ ուսուցիչն իր դասավանդումը յերբեք չի կա-

բող հաջողութեամբ դաստիարակելու պայքարի և սոցիալաւարարութեան հերոսամարտին շաղկապել, ապրել սոցիալիզմի կառուցման պաթոսով և գաղափարապես ապրեցնել ու դաստիարակել աշակերտներին այդ կառուցման ենտոլոգիայով: Իր գաղափարական-քաղաքական մակարդակի բարձրացման համար անհրաժեշտ է, վոր ամեն մի ուսուցիչ անընդհատ ուսումնասիրի մարքսիզմի-լենինիզմի կլասիկները՝ Մարքսի, Էնգելսի, Լենինի, Ստալինի աշխատութիւնները: Դրա համար անհրաժեշտ է, վոր ուսուցիչն ինքը կուսակազմակերպութեան լուսբաժնի, լուսաշխմիրութեան, կոմյերիտ կազմակերպութեան աշակցութեամբ ձեռք բերի կլասիկների աշխատութիւններէջ կազմած գրադարան:

Ուսուցիչը պետք է ուսումնասիրի կուսակցութեան որդանները վորոշումները, պարզի իրեն, թե ինչպես կուսակցութեանը պրոլետարիատի մեծ ու հաճախեղ առաջնորդի Ստալինի ղեկավարութեամբ կառուցում է մեր յերկրում սոցիալիստական անդասակարգ հասարակարգ, հաղթահարելով կապիտալիզմի մնացորդներն եկոնոմիկայում և մարդկանց գիտակցութեան մեջ:

Ուսուցիչը մեծ դեր ունի այդ շինարարութեան մեջ. նա ակտիվ կերպով պիտի մասնակցի այդ շինարարութեան՝ պայքարելով Մարքսի, Լենինի, Ստալինի դպրոցի համար:

Ուսման վորակի բարձրացումը, դասակարգային զգոնութեանը, գիտակցական կարգապահութեանը, դպրոցի պոլիտեխնիկացումը, աշակերտների դաստիարակչական գործի լավագոյն կազմակերպումը և պայքարը հակապրոլետարական իդեոլոգիա աշակերտներին պատվաստելու վորձերի դեմ, — ահա աշխատանքի այն հիմնական խնդիրները, վորոնց քաղաքական նշանակութեանը պետք է լավ ուսուցիչը գիտակցի ու ակտիվ պայքարի դրանց իրագործման համար:

46. Յուսուցիչը պիտի ընդհանուր կրթական մակարդակի վերաբերյալ իրեն «կոմունիզմի վերջնականապես հաստատել»: Այստեղից հետևում է այն, վոր ուսուցիչը պետք է յուր առարկան լավ գիտենա, նրան տիրապետի մարքսիզմի-լենինիզմի հիմունքներով: Վոր ուսուցիչը պետք է լիովին գրագետ լինի: Մինչդեռ մեր գործնականում քիչ չեն դեպքեր, յերբ ուսուցիչն իր դասավանդած առարկային ծրագրով սահմանած ծավալով անգամ չի տիրապետում: Վոչ մի մեթոդիկա չի կարող փրկել յեթե ուսուցիչը չի տիրապետում առարկային, յեթե նա անհրաժեշտ հանրակրթական մակարդակը չունի: Անհրաժեշտ հանրակրթական, մակարդակն ու դասավանդած առարկայի տիրապետումը մարքսիզմի-լենինիզմի հիմունքներով՝ պետք է ոգնեն ուսուցչին աշակերտներին տալու սխտեմատիկ կրթութեան, տիրապետելու գիտու-

թիւններին հիմունքներին, կրթութեանը դարձնելու կոմունիստական դաստիարակութեան, նրանց դիալեկտիկ մատերիալիստական աշխարհայացքը կերտելու հզորագոյն լծակ:

«Ուսուցանելով յերկրաներին գիտութեանը հիմունքները, դըպրոցն և ուսուցիչը պարտավոր են դաստիարակել և մշակել նրանց մեջ խորագոյն սիրող դացմունքը դեպի աշխատավոր մարդը, մեծագոյն սիրո և անձնվիրութեան դացմունքը դեպի մեր սոցիալիստական հայրենիքը, դեպի Լենինի-Ստալինի կուսակցութեանը և դեպի Խորհրդային իշխանութեանը»:¹

Ուսուցիչն իր շրջանում պետք է լինի ամենակուլտուրական մարդու որինակը: Դպրոցում նա պիտի կազմակերպի որինակելի կարգ ու կանոն, կարգապահութեան, մաքրութեան, գիտակցական վերաբերմունք դեպի ուսումը: Դրա համար նա պետք է անխոնջ աշխատի իր կուլտուրական մակարդակի բարձրացման վրա:

«Խորհրդային պոլիտեխնիկական դպրոցի ամենաբնորոշ գիծը պոլիտեխնիզմն է»: «Պոլիտեխնիկական կրթութեանը կազմում է կոմունիստական դաստիարակութեան որդանական մասը»:² Բնական է, վոր պոլիտեխնիկական կրթութեանն իրականացնող ուսուցիչն ինքը պետք է գիտենա ու հասկանա պոլիտեխնիզմի հիմունքները, ծանոթ լինի արտադրութեան զլխավոր ճյուղերի հիմնական արտադրական պրոցեսներին, ծանոթ լինի նորագոյն տեխնիկայի հիմունքներին: Ուսուցիչը պիտի պարզի իր համար պոլիտեխնիկ կրթութեան տեղը դպրոցում և այդ իրականացնելու ուղիները.

ա) Պոլիտեխնիկ աշխատանքային ուսուցման կապը «գիտութեանների հիմունքների» հետ:

բ) Աշխատանքը դպրոցական հողաբաժնում, աշխատանքային սենյակում, ուսումնական արհեստանոցում.

գ) Արտադրական եքսկուրսիաները և նրանց կազմակերպումը և այլն:

Այստեղից և հետևում է, վոր յուրաքանչյուր ուսուցիչ պիտի ամենորոյս անդուլ աշխատանքի գնով լրացնի իր ընդհանուր և պոլիտեխնիկական կրթութեանը:

Ի՞նչ միջոցներով.

ա) Հեռակա ուսուցման գծով: Ամեն մի միջնակարգ մանկավարժական կրթութեան ունեցող ուսուցիչ պարտավոր է մոտիկ 2-3 տարվա ընթացքում ստանալ մանկավարժական տեխնիկումավարտի վորակ: Ամեն մի միջնակարգ կրթութեան ունեցող պետք է 3-4 տար-

¹ Ընկ. Ա. Յեղիազարյանի ղեկուցումից ՀՍՖՀ-ի Խորհուրդների 8-րդ համագումարում:

² Համկոմկուսի (բ) Կենտկոմի սեպտեմբերի 5-ի վորոշումից.

վա ընթացքում առանց արտադրությունից (դպրոցից) կտրվելու՝ մանկավարժական ինստիտուտավարտի վորակ ստանա: Այդ մասին ժողկոմխորհն իր հատուկ վորոշումն ունի, վոր հրատարակված է «За коммунистическое просвещение» թերթի 1934 թվի փետրվարի 14-ի համարում: Ժամկետ է դրված 1937 թվի սեպտեմբերի 1-ը: Այդ որհնքի համաձայն Լուսժողկոմատի որդաններն ու լուսաշխմիության կազմակերպությունները պարտավորվում են աջակցել այդ գործի կազմակերպման: Իսկ բոլոր այն ուսուցիչներին, վոր հրաժարվում են իրենց վորակը բարձրացնել, հրահանգվում է անմիջապես հեռացնել և դրանց ավելի վորակավոր ուսուցիչներով փոխարինել:

բ) Ամառային և ձմեռային կուրսերի միջոցով, վոր վերջին տարիները հաճախ կազմակերպվում են յերիտասարդ ուսուցիչներին (недо-лобняк) համար:

գ) Կազմակերպելով դպրոցում խմբակային պարապմունքներ: 2—3 և ավելի ուսուցիչներ իրար հետ՝ միացյալ ուժերով աշխատում են իրենց վորակն այս կամ այն առարկայից բարձրացնելու: Այդ դեպքում նույն կամ հարևան դպրոցում յեղած համեմատաբար ավելի պատրաստված ուսուցիչը շեֆության կարգով կարող է աջակցել խմբակի աշխատանքներին:

դ) Վերջապես՝ ամեն մի ուսուցիչ անհատապես պիտի կազմակերպի ամենորոյա աշխատանք՝ իր ընդհանուր կրթական մակարդակը բարձրացնելու: Այդ գծով կարելի յե կապվել մանկավարժական տեխնիկումի կամ վորեւ ինստիտուտի համապատասխան մասնագետի հետ, վորը սիրով իր աջակցությունը կտա, նույնիսկ գրավոր ձևով:

ե) Դրա հետ նաև ամեն մի ուսուցիչ պոլիտեխնիկական գրականության միջոցով, դեպի արտադրություն, խորանտեսություն, ՄՏ կայան և այլն եքսկուրսիաներ կազմակերպելով՝ պիտի ծանոթանա արտադրության հիմունքներին, ձեռք բերի տեխնիկական դիտելիքներ և լրացնի իր պոլիտեխնիկական պատրաստությունը:

47. Ուսուցչի մասնագիտական վորակն ամրապնդելու և մանկավարժական տեսության և գործնականին տիրապետելու հիման վրա: Զինվելով մանկավարժական գիտությամբ, պիտի կարողանալ կազմակերպել մանկավարժական պրոցեսը, կազմակերպել աշակերտների աշխատանքը, ստեղծել աշխատանքային տրամադրություն, տիրապետել դասարանին, ստեղծել գիտակցական կոմունիստական կարգապահություն: Այդ գործում ուսուցչի անձնական հատկություններն ու մանավանդ նրա փորձն ու տակտը նույնպես հսկայական նշանակություն ունեն: Ընդհանուր և գրեթե ընկ. Պիատրակը, վոր հաճախ մի ուսուցչի մոտ աշակերտները լավ են աշխատում, հետաքրքրվում են, անկախ այն բա-

նից, թե ինչ առարկա կամ թեմա յե ուսուցիչն անցնում, իսկ մի այլ ուսուցչի մոտ՝ գործը կաղում է: Դա դիտավորապես բացատրվում է նրանով, թե ուսուցիչը վորչափ վարպետորեն է կազմակերպում ու դեկավարում աշխատանքը դասարանում, թե նա «Բնչպես է խոսում աշակերտների հետ, մինչև իսկ Բնչպես է դասարան մտնում ու դուրս գալիս, Բնչպես է վերաբերվում աշակերտի դիտողություններին ու վարմունքին և այլն»:¹

Մանկավարժական պրոցեսի կազմակերպման վարպետությունը ձեռք է բերվում մի կողմից տարիների անձնական փորձի միջոցով, մյուս կողմից անընդհատ սիստեմատիկ աշխատանքի և խորհրդային դպրոցի փորձի տիրապետման հիման վրա:

Ուսուցիչը պետք է դրան զուգընթաց, դրա հետ շաղկապված՝ տիրապետի նաև սլոյալ առարկայի դասավանդման մասնավոր մեթոդիկային, ձեռք բերի այդ առարկայի դասավանդման հատուկ մեթոդական պրիոմների ու ձևերի մասին լրիվ հասկացողություն և գործնականում ոգտադործել կարողանա դրանք: Որինակ՝ եքսկուրսիան, դրույցը, ցուցադրումը, փորձը, լաբորատոր աշխատանքը, աշխատանքը գրքի, թերթի, դասագրքի հետ՝ բնագիտական առարկան դասավանդելիս: Նույն մեթոդական պրիոմներն ու ձևերը՝ հասարակագիտությունն ավանդելիս և այլն:

Նա յե լավագույն ձևով մանկավարժական պրոցեսը կազմակերպում, ով թե տեսականում և թե գործնականում տիրապետում է խորհրդային պոլիտեխնիկական դպրոցի թե ընդհանուր մեթոդիկայի հիմունքներին և թե առանձին առարկաների մասնավոր մեթոդիկային և վարպետորեն զուգորդում է այդ յուր դասավանդման ընացքում:

Վորո՞նք են ուսուցչի մեթոդական զինման հիմնական ուղիները.

ա) Ամենից առաջ յուրաքանչյուր ուսուցիչ պետք է լավագույն ձևով ուսումնասիրի ու տիրապետի իր դասավանդած առարկայի ծրագրերին: Տարրական դպրոցի ուսուցիչը պետք է ուսումնասիրի ամենամանրամասն ձևով իր դասարանի բոլոր առարկաների ծրագրերը, դրանց ծավալը, կառուցվածքը, բովանդակությունը, թեմաներն ու դրանց հիմնական բովանդակությունը, սիստեմատիկան: Պետք է ամենատաշաղիւր ձևով ընթերցի ու մշակի յուրաքանչյուր առարկայի ներածականը, մեթոդական ցուցմունքները, կայուն դասագրքերը և այլն:

բ) Մեթոդական զինման յերկրորդ ճանապարհն է՝ ձեռք բերել վերջին չըջանում հրատարակված մեթոդական ամենաանհրաժեշտ գրականությունը՝ Լուսժողկոմատի մեթոդական նամակները տարրական դպրոցի դասադան առարկաների դասավանդման մասին (լեզվի, հասարակագիտության, մաթեմատիկայի, բնագիտության, աշխատանքի և այլն), Բնչպես և առանձին մեթոդական պրիոմների մասին (եքսկուրսիան տար-

¹ Писграк. — «На школьные темы», № 5 — 6

քական դպրոցում և այլն): Իրանք կազմված են մեր դպրոցի լավագույն փորձի հիման վրա և մեծ ոժանդակություն կարող են հասցնել մասսայական ուսուցչության զինվելու թե սեսակաճանդեմ և թե գործնականորեն:

Մեթոդական նորագույն գրականությունը պետք է ուսումնասիրվի ամեն մի ուսուցչի կողմից թե անհատական ձևով և թե մեթոդական բջիջներում ու միավորումներում:

գ) Ուսուցիչը պիտի կապվի որինակելի դպրոցի հետ և ողտագործի լավագույն դպրոցների հարուստ փորձը, անհրաժեշտ է կազմակերպել փոխադարձ այցեր հարևան դպրոցներն ու ծանոթանալ դրանց փորձի հետ: Պետք է ռալոնի ուսուցչությունը պահանջ դնի և ոժանդակի որինակելի դպրոցին՝ կազմակերպելու որինակելի դասեր, վորոնց կոլեկտիվ լսելը, քննարկելն ու մշակելը հսկայական գործնական ոժանդակություն կտան շարքային՝ մանավանդ սկսնակ ուսուցչին: Անհրաժեշտ է հենց նույն դպրոցում հաճախել ընկերների դասերը: Մեր շատ ուսուցիչները հսկայական մանկավարժական մեթոդական փորձ ունեն, վորոնց դասերին հաճախելով ընկերները կարող են մանկավարժական պրոցեսի կազմակերպության գծով շատ բան սովորել: Հենց մեր յերիտասարդ ուսուցիչներից քիչ չեն այնպիսիները, վոր շատ վարպետորեն կազմակերպում են դասը: Անհրաժեշտ է կազմել փոխադարձ կերպով դասերին հաճախելու պլան դպրոցի կամ գյուղխորհրդի մասշտաբով և իրականացնել այն:

դ) Մասսայական ուսուցչության մանկավարժական-մեթոդական պատրաստություն ուղղությամբ մեծ դեր պիտի խաղան մանավանդ մանկավարժական տեխնիկումները՝ հանձին իրենց մեթոդիստների: Ամեն մի ուսուցիչ կարող է դիմել տեխնիկումի մեթոդիստներին համապատասխան խնդիրներով և իրավունք ունի պահանջելու իր դիմումի պատասխանը: Մեթոդիստները պարտավոր են թե բանավոր և թե գրավոր կոնսուլտացիայով աջակցել շարքային ուսուցչին, բացատրել նրան դժվարացնող խնդիրները:

յե) Յուրաքանչյուր ուսուցիչ մասնակցելով տեղական (դպրոցի գյուղխորհրդի, ռալոնի) մեթոդ-կազմակերպությունների (մեթոդական միավորումների, մեթոդ բյուրոների, ցիկլային, առարկայական հանձնաժողովների) առորյա աշխատանքին՝ պիտի վարժվի արտադրական ու շարքային որացուցային պլանների, դասերի կոնսպեկտների և այլն կազմելու գործում: Ձեռք պիտի բերի անհրաժեշտ ունակություններ՝ լավագույն ձևով դասը կազմակերպելու, դիտողական ձեռնարկներով ու պիտույքներով դասը կահավորելու և այլն:

Մեթոդական աշխատանքը ներկայումս գլխավորապես կառուցվում է կոնկրետ խնդիրների մշակման շուրջը, վորոնք պիտի մշակվեն խորհրդային ընդհանուր մեթոդիկայի տեսության դրույթներով: Որ, ի՞նչ

պես է դրված հայոց լեզուն այսինչ դասարանում, ի՞նչ դրության մեջ է մեր դպրոցում գրագիտությունը, ի՞նչպես պետք է կազմակերպել եքսկուրսիա / դասարանում աշակերտների հետ դեպի անտառ, ի՞նչպես է տրվելու բանավոր հաշիվը տվյալ / / դասարանում, ի՞նչ կոնկրետ միջոցառումներ պետք է ձեռնարկել մեր դպրոցում այսինչ կազմալուծող աշակերտների վերաբերյալ, ի՞նչ ձևով պիտի կառավրվի հասարակագիտության նյութի յուրացման հաշվառումն այս ինչ դասարանում, ի՞նչպես պետք է կառուցել դասը / դասարանում 10-ի սահմաններում բաժանումն անցելիս, ի՞նչպես պիտի կառուցել դասը՝ այսինչ տառը սովորեցնելու համար և այլն և այլն:

Նման աշխատանքը կոժանդակի մանկավարժական պրոցեսի վորակը բարձրացնելու տվյալ կոնկրետ խնդրում և որը որին կզինի ուսուցչին՝ մանկավարժական գործի կազմակերպման վարպետությամբ:

զ) Ուսուցչության մեթոդական զինման գործում մեծ դեր ունեն նաև դպրոցական հրահանգիչն ու ավագ ուսուցիչը: Դպրոցական հրահանգիչը հենվելով ղեկավար մեթոդական գրականության և որինակելի ու մասսայական դպրոցի լավագույն փորձի վրա՝ ամենորյա աջակցություն պիտի ցույց տա շարքային ուսուցչին, ոգնի նրան մեթոդապես զինվելու: Նա պիտի այնպիսի հիմունքների վրա դնի ռալոնում մեթոդական աշխատանքը, վոր ուսուցիչը կարողանա ստացածը ուսումնադաստիարակչական իր ամենորյա աշխատանքում մեծագույն չափով ողտագործել:

Ավագ ուսուցիչն «ոգնում է տվյալ գյուղխորհրդի դպրոցների ուսուցիչներին ընկերական գրույցների, կոնսուլտացիաների, խորհրդակցությունների, ղեկուցումների պարապունքներն այցելելու ցուցադրական դասերի և այլ միջոցներով»:¹

ե) Վերջապես՝ ուսուցչի մեթոդական զինման մի այլ միջոցն է՝ հաճախել համապատասխան մասնագիտական-մեթոդական ցուցահանդեսներ, թանգարաններ, ոգտվել լավ կահավորված դպրոցների և որինակելի դպրոցի մանկավարժական-մեթոդական գրագրաններին:

Նրա ամենորյա աշխատանքն է՝ բարձրացնել իր քաղաքական-գաղափարական, ընդհանուր կրթական ու պոլիտեխնիկական մակարդակը և տիրապետել մանկավարժական վարպետությանը, սրելով իր դասակարգային զգոնությունը, դասավանդումը դարձնելով կուսակցական:— «Ուսուցիչը պետք է՝ ա) տողորված լինի մեր աշխարհայացքով, բ) տիրապետի իր առարկային, գ) մեթոդապես պատրաստված լինի»:² Այդ պահանջներն է դրվում այսոր ամեն մի ուսուցչի առաջ:

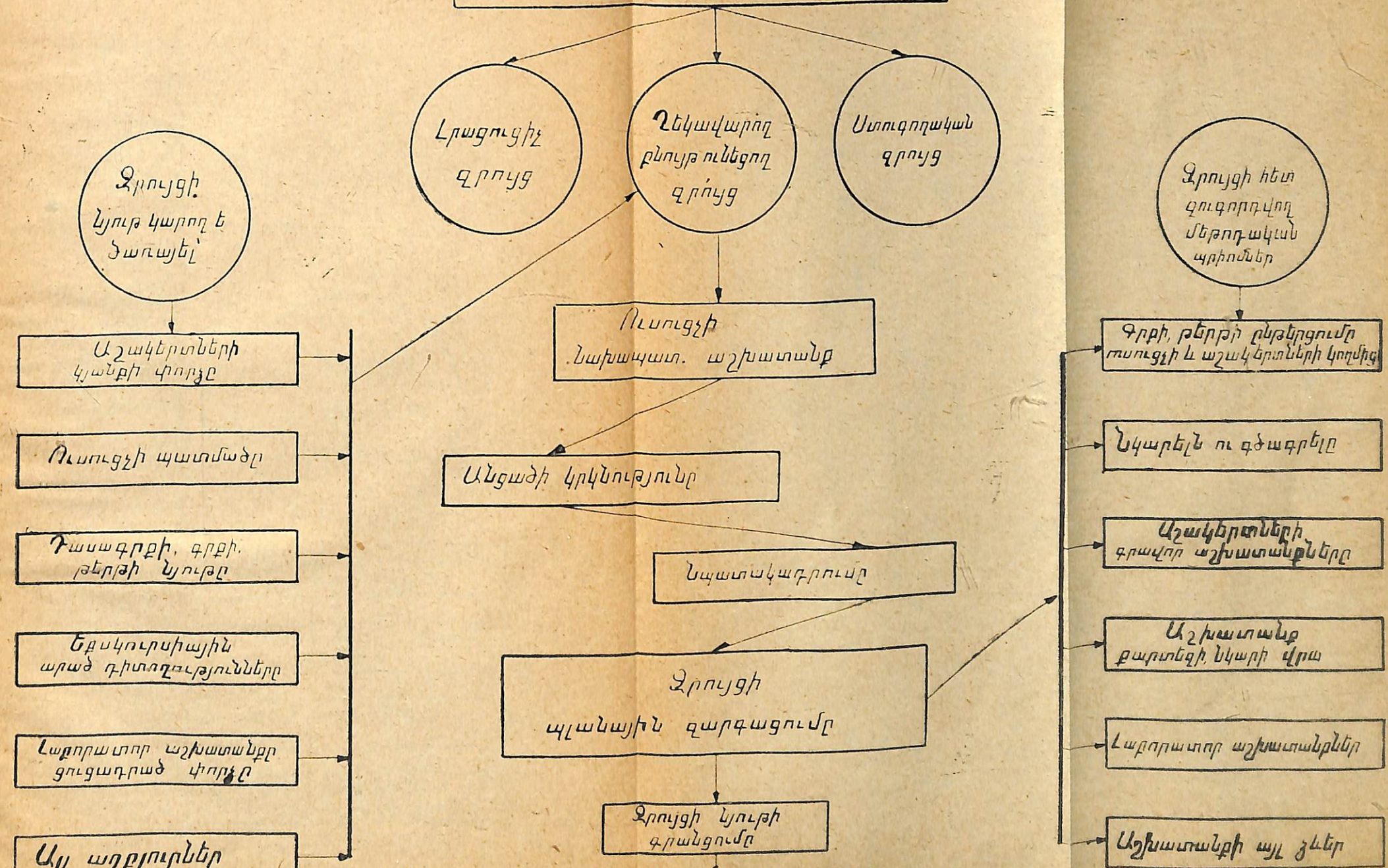
¹ Հիանոնադրություն ռալոնում մեթոդական աշխատանքը կազմակերպելու մասին:

² ՀՍՖՍՀ Լուսժողկոմ ընկ. Ա. Յեղիագարյանի ղեկուցումից Խորհուրդների 8-րդ համագումարում:

ԶՐՈՒՅՑԸ ՏԱՐՐԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑՈՒՄ

ԶՐՈՒՅՑԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ

ՄԵԹՈԴԱԿԱՆ ԴՐՈՎՆԵՐՈՒԹՅԱՆ ՀԵՆՁՆԱՐԵՐԵԼԻ ՑՈՒՑԱԿ

1. Լեմին. «Կոմերիտի միության խնդիրները» („Задачи союза молодежи.“ речь на III с'езде РКМ);
2. Համկոմկուսի(բ)ԿԿ 1931 թվի սեպտեմբերի 5-ի և 1932 թվի ոգոտոսի 25-ի փորձումները տարրական և միջնակարգ դպրոցների մասին:
3. 1932 թվի հրատարակած տարրական դպրոցի ծրագրերի ներածականը:
4. 1933 թվի հր. տարրական դպր. ծրագրի ներածականները:
5. Հասարակագիտություն, աշխարհագրություն, մաթեմատիկա (հրահանգչական-մեթոդական ցուցմունքներ. հրատ. «Հյուս. Կովկասի» հայկ. սեկցիայի.):
6. Յեր. Զախարյան. «Պայքար ուսման փորակի համար», պր. I
7. „Естествознание в начальной школе“ (инструктивно-методич. материал).
8. „Труд в начальной школе“ (тоже).
9. В. Эменов. „Как достигнуть хороших знаний и навыков по математике.“
10. Его же. Наглядность в обучении математики“
11. Как вести работу по развитию речи в начальной школе“ (метод. письмо шк. сект. НКП РСФСР).
12. Как организовать и проводить экскурсии в начальной школе (Метод. письмо шк. сектора НКП РСФСР).
13. „Анализ занятия в рабочей комнате“ (Начальная школа) научно-иссл. инст. политехнич. образ.
14. «В помощь учителю „начальной школы“. Серия книжек изданных „Северным Кавказом“. (В них разработан весь программный материал нач. школы по урокам № № 1. 2. 3. 1932 года и № № 1. 2. 3. 4. изд. 1932 г.)
15. Пистрак М. М. „На школьные темы“.
16. Афанасьев. „Русский язык в начальной школе“.
17. „Уроки географии в начальной школе“ вып. первый, (методич. сборники СевКавкрайОНО для начальн. шк. Сев. Кавказа).
18. „Уроки математики в начальной школе“ вып. первый (метод. сборник СевКавкрайОНО).
19. С. И. Фр.йдин. — „Памятка учителю националу об организации и методах работы в национальной школе“.
20. Н. П. Каноникин и др. „Методика русского языка в начальной школе“.
21. Ковун „Методика арифметики“.
22. Волковский «Методика» арифметики.
23. Шибанов и Всесвятский — „Методика естествознания в начальной школе“.

- Մանկավարժ. խնդրի գրումը և
Եքսկուրսիայի ժամկետի ընտրությունը
- Որոշակի ուսումնասիրությունը
նախորդ ուսուցչի կողմից
- Եքսկուրսիայի պլանի կազմումն և
աշակերտներին հասցնելը
- Աշակերտների կազմակերպումն և
նրանց պատրաստվելը

- Որոշակի հետ
ընդհանուր քննություն
- Որոշակի ուսումնասիրությունը
(դիտելը, ուսումնասիրելը, ղեկավարի
բացատրությունները լսելը և այլն)
- Նմուշների ժողովելը, նկարելը,
գծագրելը

- Նյութի մշակումը. լաբորատոր աշխատանքներ,
նկարագրում, գրույց, համեմատություն
- Լրացում, ընդհանրացում. յնգրա-
կացություններ
- Ցուցահանդեսի կազմակերպում
հաշվառում
- Ձեռք բերած գիտելիքների և
ունակությունների գործադրում

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. ԳԼՈՒԽ

Ընդհանուր մեթոդիկայի բնորոշ գծերն ու հիմունքները խորհրդային պոլիտեխնիկական դպրոցում:	4
1. Դաստիարակչական նպատակները խորհրդ. պոլիտ. դպրոցում:	4
2. Ի՞նչ պահանջների պիտի բավարարեն մեր դպրոցում գործադրվող մեթոդները:	9
3. Ի՞նչ մեթոդներով պիտի մշակել տվյալ կոնկրետ ուսումնական նյութը:	18

Բ. ԳԼՈՒԽ

Խեղաթյուրումներն ուսուցման մեթոդների բնագավառում յնվ պայմարը դրանց դեմ	26
--	----

Գ. ԳԼՈՒԽ

Ուսումնական աշխատանքի մեթոդների ու մեթոդների բնութագիրը, յնվ նրանց գործադրության կանխիկ տրիմակները տարրական դպրոցում:	39
1. Ուսուցչի պատմելը:	41
2. Զրույցը տարրական դպրոցում:	45
3. Ուսումնական երկուրդի տարրական դպրոցում:	59
4. Լաբորանտոր աշխատանքը տարրական դպրոցում:	72
5. Դիտողականությունն ու ցուցադրումը տարրական դպրոցում:	86
6. Աշխատանք դասագրքի, մանկական գրքի ու թերթի հետ:	96

Դ. ԳԼՈՒԽ

Ուսուցչի վերավորակավորման ուղիները	104
Մեթոդական գրականության հանձնարարելի ցուցակ	112

ԳԻՆԸ 1 Բ. 50 ԿՈՊ.
Цена 1 Р. 50 коп.

433075

На армянском языке

Е. Закарьян

БОРЬБА ЗА КАЧЕСТВО УЧЕБЫ

Выпуск второй

АЗОВО-ЧЕРНОМОРСКОЕ КРАЕВОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
Ростов н-Д Буденовский пр, № 30

ԳՐԱԳՈՒԶՈՒՄ
ՌՈՍՏՈՎ-ԴՆԸ ՄԱՍԿՈՎՍԿԱՅԱ ՓՈՂ. № 53
ԳՐԱԿԵՆՏՐՈՆ (ԿՆԻԳՈՑԵՆՏՐ)

2013

«Ազգային գրադարան»

582/17289

NL0050417

